

Пралетары ўсіх краін, аднайцеся!

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 5 студзеня 1990 г. № 1 (3515) © Цана 10 кап.

Нагзённая цытата

«На парозе 1990-ы год—год вялікіх надзей і практычных дзеянняў па рэвалюцыйнай перабудове сацыялізму. У новым годзе нам будуць неабходны рашучасць і цвёрдасць у нашай рэвалюцыйнай рабоце, спалучэнні ўсіх сіл, якія выступаюць за перабудову. Нам жыццёва неабходны розум і дабрата, цярдзенне і цярдзімасць, тое галоўнае чалавечае, што ёсць, я ўпэўнен, у кожным чалавеку.»

Мы маем сапраўды унікальныя магчымасці: вельмі багаты інтэлектуальны і працоўны патэнцыял, велізарныя прыродныя рэсурсы. Выкарыстоўваючы іх, мы можам і павінны ў 1990 годзе пераламаць сітуацыю да лепшага. Але для гэтага ўсім нам трэба добра, сумленна папрацаваць.»

(З Навагодняга звароту да савецкага народа Генеральнага сакратара ЦК КПСС, Старшыні Вярхоўнага Савета СССР М. С. ГАРБАЧОВА).

Утворана краязнаўчае таварыства

У Мінску 25—27 снежня адбыўся форум краязнаўцаў рэспублікі. (Ён задумваўся і пачынаў працу як канферэнцыя, але потым абвясціў сябе з'ездам). На ім быў заслуханы шэраг навуковых дакладаў, з якімі выступілі Г. Каханюскі («Краязнаўства ўчора, сёння, заўтра»), М. Чарняўскі («Часопіс «Наш край» і адраджэнне краязнаўства»), М. Ткачоў («Гістарычныя сімвалы нашага

краю»), А. Мальдзіс («Краязнаўства на сучасны момант» і інш. З'езд вырашыў адродзіць беларускае краязнаўчае таварыства (спыніла сваю дзейнасць у 30-ыя гады), прыняў статут, выбраў кіруючыя органы БКТ. Старшынёй Таварыства стаў Г. Каханюскі.

Справаздачу аб рабоце з'езда мяркуецца надрукаваць у адным з бліжэйшых нумароў «ЛіМа».

НАШ КАР.

ПАСЛАННЕ МІТРАПАЛІТА

З навагодняй поштай рэдакцыя газеты атрымала каляднае пасланне мітрапаліта Мінскага і Гродзенскага Філарэта, патрыяршага экзарха Беларусі.

У пасланні, у прыватнасці, гаворыцца: «Мінулы год у жыцці Рускай Праваслаўнай Царквы і нашай Беларускай епархіі быў пазначаны гістарычнымі падзеямі. Мы адзначылі 400-годдзе Патрыярштва на Русі. У Маскве Сабор Архіерэяў адродзіў нашы старадаўнія епіскапскія кафедры ў Полацку, Магілёве і Пінску. Беларускае мітраполіа атрымала статус Экзархата. Адродзілася Мінская Духовная семінарыя ў Жыровіцкім манастыры, адбыўся першы выпуск Духовнага вучылішча пры Мінскім Епархіяльным упраўленні, зноў адчыняецца старадаўні Спаса-Ефрасінеўскі жаночы манастыр у Полацку. Усе гэтыя перамены ажыццяляюць дух нашага народа, прыхіляюць яго да маральнага ўдасканалвання.»

Сёння, калі абнаўляецца ўсё наша грамадства і вырашаецца лёс беларускага народа, хай ніхто з вас не застанеца збоку ад усяго таго, што датычыцца ўмоў жыцця і працы нашых грамадзян.

У рэспубліцы востра адчуваюцца наступствы трагедыі Чарнобыля. Наша шматпакутная зямля, не раз абмьята крывёю бацькоў і дзядоў, і далей забруджваецца шкоднымі адкідамі і адчувае неахайныя да сябе адносіны. Няхай кожны з вас возьме годнасны ўдзел у служэнні сваім братам і сёстрам і ўсяму грамадству.»

«Музыканціні, рэж!» Выступае салістка Дзяржаўнага народнага хору БССР імя Г. Цітовіча Святлана СУСЕДЧЫК. Фота Ул. КРУКА.

УНУМАРЫ:

«МОЙ ІДЭАЛ
ДЭПУТАТА...»

Выбарчы клуб «ЛіМа»

4

«СТУДЫЙНЫЯ КАЛЯДЫ»

Нататкі
пасля фестывалю

10—11

РЭКВІЕМ
МАГІЛЁЎСКІХ
КАР'ЕРАЎ

Мартыралог Беларусі:
імёны і факты

12—13

ПРА УНІЯЦТВА
І ДЗЯРЖАЎНУЮ
ПАЛІТЫКУ

Позірк у мінулае

14—15

ПЛАТФОРМА

Камуністычнай партыі Беларусі да выбараў народных дэпутатаў Беларускай ССР і мясцовых Саветаў рэспублікі

1. АСНОЎНЫЯ МЭТЫ І НАПРАМКІ ПАЛІТЫКІ КАМПАРТЫІ БЕЛАРУСІ ПА ПАГЛЫБЛЕННІ ПЕРАБУДОВЫ

Кампартыя Беларусі будзе сваю дзейнасць на асноватворных прынцыпах марксізму-ленінізму, на інтэлектуальным і маральным патэнцыяле ідэі пабудовы гуманнага, свабоднага і дэмакратычнага грамадства. Яна прыхільная да сацыялістычных ідэалаў, рашуча адкідае ўсё тое, што скажала і дэфармавала сацыялізм, праводзіць палітыку глыбокага абнаўлення грамадства, разам і зыходзячы з інтарэсаў рабочага класа, сялянства, інтэлігенцыі, усіх слабаў насельніцтва, прадстаўнікоў усіх нацый і народнасцей, якія пражываюць у рэспубліцы.

У цэнтры сваёй дзейнасці Кампартыя Беларусі ставіць задачы ажыццяўлення ідэі перабудовы, падрыхтоўку да XXVIII з'езда КПСС і XXXI з'езда КПБ, галоўную ўвагу ўдзяляе клопам аб чалавеку, яго матэрыяльным дабрабыце, духоўным і маральным развіцці. Яна настойліва дабіваецца паляпшэння жыцця насельніцтва рэспублікі на базе сацыяльнай пераарыентацыі эканомікі, пераходу на самакіраванне і самафінансаванне, павышэння эфектыўнасці народнай гаспадаркі. Асаблівую ўвагу Кампартыя сканцэнтруе на наўхільным і паслядоўным выкананні Дзяржаўнай праграмы ліквідацыі ў рэспубліцы вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Кампартыя Беларусі — за рэальны суверэнітэт Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў абнаўляемай адзінай савецкай федэрацыі. Яна выступае за новы статус Кампартыі саюзнай рэспублікі ў саставе абноўленай КПСС, за ўмацаванне яе самастойнасці, за права вырашаць арганізацыйна-структурныя, кадравыя, фінансавыя і іншыя пытанні ў межах Праграмы і Статута КПСС. Яна актыўна падтрымлівае працэсы нацыянальнага адраджэння, прынцыпы ўзаемаповагі і свабоднага развіцця народаў, вядзе барацьбу з праўленнямі нацыяналізму, сепаратызму, іншымі антысацыялістычнымі плынямі. Удзельнічае ў выпрацоўцы і рэалізацыі стратэгіі і тактыкі КПСС.

Кампартыя Беларусі дабіваецца шырокай дэмакратызацыі ўнутрыпартыйнага жыцця, развіцця самастойнасці і ініцыятывы яравічных партарганізацый, творчай актыўнасці і высокай адказнасці камуністаў, забяспечвае калектыўнасць кіраўніцтва, галоснасць і адкрытасць у рабоце. Сваю аб'ядноўваючую і авангардную ролю яна зацвярджае выпрацоўкай і ажыццяўленнем палітычнай лініі, якая адпавядае інтарэсам народа, канкрэтнымі справамі па абнаўленні сацыялістычнага грамадства.

Кампартыя Беларусі паслядоўна і настойліва ажыццяўляе дзейнасць у імя рэалізацыі ленинскага міралюбівага знешнепалітычнага курсу ў духу новага мыслення.

Свой палітычны курс Кампартыя Беларусі праводзіць практычнай работай у масах, дзейнічаючы ў рамках Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР праз партыйныя камітэты, яравічныя партарганізацыі і камуністаў, якія працуюць у Саветах народных дэпутатаў, гаспадарчых органах, грамадскіх арганізацыях, працоўных калектывах.

2. КУРС — НА АБНАЎЛЕННЕ САЦЫЯЛІЗМУ І НАЦЫЯНАЛЬНАЕ АДРАДЖЭННЕ

Кампартыя Беларусі цалкам падтрымлівае ўзяты КПСС курс на духоўнае абнаўленне грамадства і ў сваёй дзейнасці ставіць наступныя асноўныя задачы:

— поўнае аднаўленне, творчае развіццё і ажыццяўленне ленинскай канцэпцыі сацыялізму;

— навуковы аналіз гістарычнага мінулага нашай рэспублікі і Кампартыі Белару-

сі, непрыманне любых спроб фальсіфікацыі, аднабокага тлумачэння падзей і фактаў мінулага, прыніжэння сусветна-гістарычнай ролі Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі і сацыялістычных заваёў, іх значэння для лёсаў Беларускага народа, стварэнне на гэтай аснове падручнікаў і іншай літаратуры па гісторыі БССР і Кампартыі Беларусі;

— духоўна-маральнае ўзбагачэнне чалавека, фарміраванне марксісцка-ленинскага светапогляду, высокіх маральных якасцей, усталяванне зацікаўленых адносін да працы, прафесіяналізму, кампетэнтнасці, дысцыпліны і адказнасці, інтэрнацыяналісцкіх і патрыятычных якасцей, увекавечанне памяці загінуўшых у барацьбе з фашызмам, пры выкананні інтэрнацыянальнага абавязку, ахвар сталінскіх рэпрэсій.

Кампартыя Беларусі будзе настойліва ажыццяўляць ленинскія прынцыпы патрыятызму і інтэрнацыяналізму, дружбы народаў, адзінства савецкай федэрацыі, цвёрда стаяць на платформе КПСС па нацыянальнай палітыцы ў сучасных умовах.

У галіне народнай адукацыі, развіцця нацыянальнай школы Кампартыя Беларусі накіроўвае сваю дзейнасць на вырашэнне наступных першачарговых задач:

— забяспечэнне выканання законадаўчых актаў па народнай адукацыі;

— павышэнне грамадскага статусу і прэстыжу народнай адукацыі, узвышэнне аўтарытэту настаўніка, дэмакратызацыі школы, гуманізацыі і дыферэнцыяцыі навучання і выхавання; поўнае задавальненне адукацыйных і нацыянальна-культурных запатрабаванняў, стварэнне ўмоў для эстэтычнага выхавання навучанцаў і студэнтаў; умацненне ролі і адказнасці сям'і, працоўных калектываў і грамадскасці ў духоўна-маральным выхаванні падрастаючага пакалення, забяспечэнне да 1995 года патрэбнасцей насельніцтва ў дашкольных установах;

— значнае павелічэнне долі расходаў на народную адукацыю ў нацыянальным даходзе рэспублікі, прыцягненне для гэтых мэт сродкаў працоўных калектываў, арганізацый, ведамстваў, вывад вучэбнай і даследчай базы народнай адукацыі на сучасны ўзровень.

У нацыянальна-культурнай сферы Кампартыя Беларусі лічыць неабходным:

— распрацоўку канцэпцыі развіцця нацыянальнай культуры і мастацтва, выключэнне праўленняў адміністравання ў галіне мастацкай творчасці;

— прыняцце рэспубліканскай праграмы захавання і развіцця Беларускай гісторыка-культурнай спадчыны «Спадчына» і культур прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, якія жывуць на тэрыторыі БССР, поўную роўнасць у правах жыхароў Беларусі пры задавальненні нацыянальных культурных запатрабаванняў, барацьбу з пранікненнем у культуру і мастацтва чужых сацыялізмаў ідэалаў і маралі;

— перабудову механізма кіравання сферай культуры, значнае павелічэнне асігнаванняў на яе патрэбы, умацаванне матэрыяльнай базы для арганізацыі вольнага часу людзей, правядзення работ па рэстаўрацыі гістарычных помнікаў;

— усямерную падтрымку дзейнасці творчых саюзаў і іншых арганізацый, якія садзейнічаюць далучэнню народа да культурнай спадчыны;

— павышэнне якасці падрыхтоўкі кадараў мастацкай інтэлігенцыі, паляпшэнне ўмоў іх дзейнасці, расшырэнне сеткі дамоў творчасці, мастацкіх майстэрняў, інтэрнатаў і жылых дамоў для творчай моладзі;

— паглыбленне культурнага супрацоўніцтва з іншымі рэспублікамі, замежнымі краінамі, шырокае азнаямленне насельніцтва з сусветнай культурнай спадчынай, умацаванне сувязей з сусайчнікамі, якія жывуць за рубяжом,

адкрыццё беларускіх культурных цэнтраў у брацкіх рэспубліках і зарубажных краінах;

— безумоўнае выкананне ленинскіх прынцыпаў у адносінах да рэлігіі і яе арганізацый, падтрымку іх дабрачыннай і міратворчай дзейнасці.

У галіне моўнай палітыкі Кампартыя Беларусі выказваецца за:

— наданне Беларускай мове статусу дзяржаўнай пры поўным забеспячэнні права карыстання рускай мовай — мовай міжнацыянальных зносін народаў СССР, свабоднага і раўнапраўнага развіцця іншых нацыянальных моў насельніцтва рэспублікі, распрацоўку і прыняцце дзяржаўнай праграмы развіцця Беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у БССР;

— усямерную падтрымку дзейнасці «Таварыства Беларускай мовы» імя Ф. Скарыны і іншых культурна-асветных таварыстваў, якія ставяць на мэце прапаганду Беларускай мовы і моў людзей іншых нацыянальнасцей, што пражываюць на тэрыторыі Беларусі.

У рабоце са сродкамі масавай інфармацыі Кампартыя Беларусі выступае за:

— канструктыўнае, дэмакратычнае і зацікаўленае ўзаемадзеянне партыйных камітэтаў з рэдакцыйнымі калектывамі ў справе кансалідацыі ўсіх здаровых сіл грамадства на шляху абнаўлення; развіццё творчай актыўнасці журналісцкіх кадараў, стварэнне ў рэдакцыйных калектывах абстаноўкі прыктычовасці, павышэнне асабістай адказнасці журналістаў за праўдзівасць і дакладнасць публікацый;

— пастаяннае апэратыўнае інфармаванне насельніцтва аб дзейнасці партыйных і дзяржаўных органаў праз друк, радыё, тэлебачанне, прэс-групы партыйных камітэтаў, міністэрстваў і ведамстваў, рэгулярныя сустрэчы і выступленні членаў Бюро ЦК КПБ, урада, іншых кіруючых работнікаў у працоўных калектывах, Рэспубліканскім прэс-цэнтры;

— умацаванне эканамічнай, паліграфічнай і тэхнічнай базы газет, выдавецтваў, радыё і тэлебачання.

3. ЭКАНАМІЧНАЯ ПАЛІТЫКА ВА УМОВАХ САМАКІРАВАННЯ І САМАФІНАНСАВАННЯ

Кампартыя Беларусі лічыць неабходным на аснове прынцыпаў самакіравання і самафінансавання, пераходу да эканамічных метадаў гаспадарання забяспечыць поўнаўладдзе Саветаў у вырашэнні ўсіх пытанняў сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Кампартыя Беларусі выступае за:

— разнастайнасць форм уласнасці, якія выключваюць эксплуатацыю чалавечай працы;

— за ўсямернае ўмацаванне калгасаў і саўгасаў як галоўных вытворцаў сельскагаспадарчых прадуктаў для народа;

— пабудову эканамічных узаемаадносін працоўных калектываў з органамі кіравання на строга прававой аснове;

— прыняцце законаў аб мясцовым самакіраванні і мясцовай гаспадарцы, аб сацыялістычным прадпрыемстве, аб уласнасці, аб зямлі, аб арэндзе і арэндных адносінах, аб адзінай падатковай сістэме;

— удасканаленне структуры і паляпшэнне грамадскай вытворчасці, павышэнне тэхнічнага ўзроўню і якасці прадукцыі, зніжэнне яе матэрыяльна-энергаёмнасці на аснове навукова-тэхнічнага прагрэсу, умацаванне працоўнай тэхналагічнай дысцыпліны;

— дасягненне ў трынаццатай пяцігодцы прыросту атрыманага нацыянальнага даходу не менш чым на 25 працэнтаў і забеспячэнне ўдзельнай вагі рэсурсаў для спажывання і невытвор-

чага будаўніцтва не ніжэй чым 85 працэнтаў;

— інтэнсіўнае развіццё і эфектыўнае выкарыстанне навуковага патэнцыялу рэспублікі, павелічэнне асігнаванняў і матэрыяльных рэсурсаў на яго патрэбы, умацаванне доследна-эксперыментальнай базы, арыентацыю фундаментальных і прыкладных даследаванняў на пэрсонале развіццё народнагаспадарчага комплексу;

— прыярытэтнае развіццё сельскагаспадарчай вытворчасці, перапрацоўчых галін аграпрамысловага комплексу і лёгкай прамысловасці, іх тэхнічнае перааснашчэнне, перапрафіліраванне і стварэнне новых магутнасцей па вытворчасці тавараў народнага спажывання. Забеспячэнне іх выпуску на неспецыялізаваных прадпрыемствах у аб'ёме не ніжэй фонду аплаты, паскарэнне канверсіі абаронных прадпрыемстваў;

— павышэнне эфектыўнасці работы ўсіх відаў транспарту; павелічэнне аб'ёмаў паслуг насельніцтву ў 13-й пяцігодцы не менш чым у 1,5 разоў, у тым ліку сельскаму — у 2 разы;

— эфектыўнае выкарыстанне капіталу ўкладанняў, змяненне інвестыцыйнай палітыкі, нарошчванне вытворчасці будаўнічых матэрыялаў і базы будіндустрыі як неабходнай умовы забеспячэння развіцця ўсіх галін народнай гаспадаркі, вырашэння жыллёвай і іншых сацыяльных праблем; задавальненне да 1995 года патрэбнасцей рэспублікі ў асноўных відах будаўнічых матэрыялаў;

— комплекснае развіццё прадукцыйных сіл і іх рацыянальнае размяшчэнне на тэрыторыі рэспублікі з улікам мясцовых умоў, наяўнасці вытворчага патэнцыялу, прыродных і працоўных рэсурсаў, экалагічнай абстаноўкі; абмежаванне будаўніцтва і расшырэнне энергаёмных і металаёмных вытворчасцей;

— стварэнне гібкай сістэмы падаткаў, цэн і тарыфаў, іншых эканамічных рычагоў, накіраваных на павышэнне эфектыўнасці вытворчасці, зацікаўленасці працоўных у выніках сваёй працы;

— расшырэнне сферы дзейнасці спажывецкай кааперацыі, павышэнне яе ролі ў забеспячэнні насельніцтва сельскай мясцовасці харчовымі і прамысловымі таварамі, паляпшэнне нарыхтоўчай дзейнасці, арганізацыі перапрацоўкі сельскагаспадарчай прадукцыі на месцах;

— развіццё кааператываў, якія працуюць у роўных умовах з дзяржпрадпрыемствамі, асабліва тых, што спецыялізуюцца на вытворчасці тавараў народнага спажывання і аказанні паслуг насельніцтву па цэнах, блізкіх да дзяржаўных, спыненне спекуляцыі і атрымання непрацоўных даходаў;

— расшырэнне знешнеэканамічных сувязей, удасканаленне структуры экспарту і імпарту прадукцыі, стварэнне на ўзаемавыгаднай аснове сумесных прадпрыемстваў, міжнародных аб'яднанняў і арганізацый, якія садзейнічаюць павышэнню навукова-тэхнічнага патэнцыялу рэспублікі і павелічэнню выпуску высока якасных спажывецкіх тавараў.

4. САЦЫЯЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА

Кампартыя Беларусі выступае за:

— паслядоўнае ажыццяўленне мер, накіраваных на рост рэальных даходаў насельніцтва, павелічэнне выплат з грамадскіх фондаў спажывання і ўдасканаленне сістэмы іх размеркавання, ліквідацыю незаконных ільгот, паляпшэнне сацыяльнага забеспячэння пенсіянераў, інвалідаў, мнагадзетных сем'яў і іншых груп насельніцтва з нізкім узроўнем даходаў, вырашэнне ў першачарговым парадку надзвычайных праблем ветэранаў вайны, воінаў — інтэрнацыяналістаў, стварэнне ў калгасах і саўгасах дамоў адзіночкі састарэлых грамадзян і дамоў сацыяльных паслуг;

5. ЭКАЛАГІЧНАЯ ПАЛІТЫКА

Надаючы выключнае значэнне вырашэнню экалагічных праблем у інтарэсах цяперашняга і будучага пакаленняў, Кампартыя Беларусі выступае за:

— удасканаленне і няўхільнае выкананне экалагічнага заканадаўства ў рэспубліцы;

— безумоўнае выкананне Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі ў рэспубліцы вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, арганізацыю пастаяннай інфармацыі аб праводзімай рабоце і радыяцыйнай абстаноўцы ў месцах пражывання і дзейнасці людзей;

— спыненне ў 13-й пяцігодцы скіду неачышчаных прамысловых вод у паверхневыя вадаёмы; выключэнне выкарыстання пітной вады на тэхнічныя патрэбы; скарачэнне выкідаў шкодных рэчываў у атмасферу да ўзроўняў, якія не вырашаюць гранічна дапушчальных; пазаталны пераход на экалагічна чыстыя тэхналогіі;

— увядзенне ў дзеянне эканамічнага механізму, які прадугледжвае ўстанаўленне платы за выкарыстанне прыродных рэсурсаў, забруджванне навакольнага асяроддзя і стымуляванне на гэтай аснове актыўнай прыродаахоўнай дзейнасці;

— прыняцце саюзнымі, рэспубліканскімі міністэрствамі і ведамствамі, кіраўнікамі прадпрыемстваў і аб'яднанняў, гаспадарак, выканкамамі мясцовых Саветаў народных дэпутатаў канкрэтных мер па дзейнаму аздаруленню экалагічнай абстаноўкі ў гарадах Магілёве, Гомелі, Мінску, Наваполацку, Бабруйску, Салігорску, Светлагорску, Крычаве, Ваўкавыску, у зоне возера Нарач, іншых населеных пунктах;

— увядзенне экалагічна бяспечнай сельскагаспадарчай вытворчасці, радыяльнае выкарыстанне мясцовых рэсурсаў, правядзенне комплексных лесааднаўленчых работ, расшырэнне прыродаахоўных і запаведных зон;

— шырокае і публічнае абмеркаванне, незалежную экалагічную экспертызу праграм і праектаў будаўніцтва буйных вытворчых аб'ектаў, якія закранаюць карэжныя інтарэсы насельніцтва;

— інтэнсіўнае развіццё экалагічнай навукі, стварэнне эфектыўнай сістэмы экалагічнага ўсенавуча насельніцтва, падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі кадраў;

— публічны і кваліфікаваны кантроль за экалагічнай абстаноўкай і якасцю сельскагаспадарчай прадукцыі, аб'ектыўную інфармацыю аб фактычным стане навакольнага прыроднага асяроддзя;

— усямерную падтрымку грамадскіх арганізацый, усіх грамадзян, якія выступаюць з канструктыўнымі прапановамі па ахове і аздаруленню навакольнага асяроддзя, умацаванне іх узаемадзеяння з дзяржаўнымі органамі аховы прыроды;

— расшырэнне супрацоўніцтва з зарубажнымі краінамі і міжнароднымі арганізацыямі ў пытаннях удасканалення прыродакарыстання, ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, вырашэння іншых экалагічных праблем, няўхільнае выкананне абавязацельстваў рэспублікі па міжнародных пагадненнях у галіне аховы навакольнага асяроддзя.

6. ПРАВАВАЯ ПАЛІТЫКА

Кампартыя Беларусі лічыць сваім абавязкам памножыць уклад у стварэнне сацыялістычнай прававой дзяржавы, якая гарантуе дасягненне дэмакратычнага сацыялізму з яго прынцыпамі народаўладдзя, гуманізму, сацыяльнай справядлівасці, разглядаючы ў якасці важнейшай задачы распрацоўку новай Канстытуцыі Беларускай ССР.

Кампартыя Беларусі выступае за:

— дэмакратызацыю грамадскага жыцця праз поўнаўладдзя Саветаў народных дэпутатаў, фарміраванне органаў дзяржаўнай улады і кіравання з дакладным раздзяленнем заканадаўчых, выканаўчых і судовых функцый;

— забеспячэнне вяршэнства закона ва ўсіх сферах дзяржаўнага і грамадскага жыцця, захаванне прынцыпу адказнасці

не толькі грамадзяніна перад дзяржавай, але і дзяржавы перад грамадзянінам;

— поўную роўнасць усіх перад законам, незалежна ад паходжання, сацыяльнага і маёмаснага становішча, расы, нацыянальнай прыналежнасці, полу, адукацыі, мовы, адносін да рэлігіі, роду і характару заняткаў, месца жыхарства і іншых акалічнасцей;

— усталюванне прынцыпаў недатыкальнасці асобы, рэальнае ажыццяўленне палітычных, эканамічных, сацыяльных правоў і свабод грамадзян рэспублікі, стварэнне прававога механізму іх абароны законамі БССР;

— павышэнне аўтарытэту суда, забеспячэнне яго незалежнасці і падпарадкавання толькі закону, умацненне ролі адвакатуры і арбітражу ў абароне правоў і законных інтарэсаў грамадзян і арганізацый;

— стварэнне эфектыўнай сістэмы прававога выхавання і юрыдычнага ўсенавуча насельніцтва, павышэнне ўзроўню прававых ведаў кіруючых кадраў, умацненне ролі юрыстаў у народнай гаспадарцы, у дзейнасці органаў дзяржаўнай улады і кіравання.

Кампартыя Беларусі ўсямерна падтрымлівае патрабаванне шырокіх слаёў насельніцтва аб умацаванні арганізацыйнасці і парадку, дысцыпліны і адказнасці. Яна лічыць неабходным рашуча ўзмацніць барацьбу са злачыннасцю і прыняць у гэтым напрамку рад неадкладных мер:

— распрацаваць рэспубліканскую праграму барацьбы са злачыннасцю;

— правесці арганізацыйныя мерапрыемствы па ўмацаванні матэрыяльна-тэхнічнай базы праваахоўных органаў, іх кадравага саставу, павышэнні прафесіяналізму ў рабоце, у заканадаўчым парадку забяспечыць умацненне сацыяльна-прававой абароны работнікаў суда, органаў пракуратуры, міліцыі.

Кампартыя Беларусі будзе актыўна выкарыстоўваць сваё права заканадаўчай ініцыятывы для выпрацоўкі прапаноў па дэмакратычным рэгуляванні важнейшых грамадскіх працэсаў, у тым ліку якія датычаць праблем узаемаадносін партыі і дзяржавы, дзяржавы і асобы, прэвоў чалавека, па прывядзенні рэспубліканскага заканадаўства ў адпаведнасць з міжнародна-прававымі актамі, удзельніцай якіх з'яўляецца Беларуская ССР.

7. УЗАЕМАДЗЕЙННЕ З ГРАМАДСКІМІ АРГАНІЗАЦЫЯМІ

Кампартыя Беларусі вядзе канструктыўны дыялог з усімі грамадскімі арганізацыямі, рухамі і групамі, якія выступаюць за абнаўленне грамадства на сацыялістычнай аснове, кансалідуе ўсе здаровыя сілы для вырашэння задач палітычнага, духоўнага і сацыяльна-эканамічнага развіцця рэспублікі. Разам з тым яна рашуча асуджае і адхіляе любыя дзеянні, накіраваныя на падрыў і кампраметацыю сацыялістычнага ладу, парушэнне стабільнасці і парадку ў грамадстве, дыскрэдытацыю Узброеных Сіл СССР.

Кампартыя Беларусі заяўляе аб сваёй зацікаўленасці ў моцных, аўтарытэтных, актыўна дзеючых прафсаюзах, здольных забяспечваць сумесна з адміністрацыяй стварэнне неабходных умоў для беспечнай і высокапрадукцыйнай працы, вучобы і адпачынку працоўных, адстойваць правы і законныя інтарэсы членаў прафсаюза.

Кампартыя Беларусі лічыць неабходным ажыццяўленне цэласнай і дзейнай дзяржаўнай палітыкі ў адносінах да моладзі. Яна разглядае камсамол рэспублікі як самастойную грамадска-палітычную арганізацыю, якая стаіць на адзінай з КПБ палітычнай платформе, і будзе свае адносіны з ім на прынцыпах палітычнага давер'я, таварыскасці, паважлівасці, узаемнай адказнасці і актыўнага ўзаемадзеяння ў вырашэнні задач перабудовы, адхіляючы любыя спробы ізаляваць камсамол, моладзь ад партыі, проціпаставіць пакаленні.

Кампартыя Беларусі выступае за:

— заканадаўчае вырашэнне пытання аб грамадскіх арганізацыях і самадзейных аб'яднаннях грамадзян, гарантуючае іх правы і адказнасць перад народам і дзяржавай;

— распрацоўку эфектыўнага механізма рэалізацыі маладымі грамадзянамі рэспублікі сваіх канстытуцыйных правоў,

прыняцце закона БССР аб моладзі, стварэнне ў новым саставе Вярхоўнага Савета Беларускай ССР камісіі па пытаннях маладзёжнай палітыкі, а ва ўрадзе рэспублікі — аддзела па справах моладзі;

— вырашэнне матэрыяльных і сацыяльна-бытавых пытанняў навучэнцаў і студэнтаў, расшырэнне будаўніцтва жылля для моладзі, паляпшэнне ўмоў для працы, адпачынку, заняткаў тэхнічнай і мастацкай творчасцю, фізкультурай і спортам, забеспячэнне неадзейнай падтрымкі маладым талентам.

8. ДЭМАКРАТЫЗАЦЫЯ І ПЕРАБУДОВА УНУТРЫПАРТЫЙНАГА ЖЫЦЦЯ

Кампартыя Беларусі рашуча выказваецца супраць федэралізацыі КПСС, раздзялення камуністаў па нацыянальнай або сацыяльнай адзнацы, выступае за ідэйнае і арганізацыйнае згуртаванне радаў партыі, дэмакратызацыю кадровай палітыкі. Галоўнымі крытэрыямі ацэнкі кадраў павінны быць ідэйна-палітычная і маральная сталасць, адданасць справе сацыялізму, кампетэнтнасць, умненне працаваць з людзьмі, арганізоўваць іх на канкрэтных справах. Яна развівае прынцыповую, стваральную крытыку і самакрытыку, дабіваецца авалодання палітычнымі метадамі работы, безумоўнага выканання партыйных рашэнняў.

Для паспяховага вырашэння задач сацыялістычнага абнаўлення з улікам нацыянальна-гістарычных, палітычных, сацыяльных, культурных, эканамічных асаблівасцей развіцця рэспублікі, умацавання яе суверэннасці Кампартыя Беларусі павінна мець сваю праграму дзеянняў.

Кампартыя Беларусі:

— адраджае ленинскае разуменне прынцыпу дэмакратычнага цэнтралізму: свабоду дыскусій на стадыі абмеркавання пытанняў і адзіства дзеянняў пасля прыняцця рашэнняў большасцю, умацненне яго дэмакратычнай сутнасці шляхам ажыццяўлення кантролю знізу, недапушчальнасць праследавання тых, хто выказвае іншую думку, улік і абарону пункта погляду меншасці, калі ён не разыходзіцца з патрабаваннямі Праграмы і Статута КПСС;

— дэмакратызуе фарміраванне ўсіх выбарных органаў партыі, забяспечвае адкрытасць і публічнасць у іх рабоце, рэгулярную справаздачнасць перад камуністамі і насельніцтвам, права адклікання з саставу любога кіруючага партыйнага органа людзей, якія не правялі сябе ў справе, а таксама скампраметавалі сябе;

— забяспечвае дзейсны ўплыў камуністаў на падбор кадраў партыі і фарміраванне выбарных органаў, іх непасрэдны ўдзел у выбарчым працэсе на ўсіх узроўнях — ад партыйнай групы да ЦК КПБ;

— выступае за выпрацоўку новага Статута КПСС, які адлюстроўваў бы сучасны ўзровень развіцця партыі, яе месца і ролю ў савецкім грамадстве ва ўмовах перабудовы;

— увасабляе ў жыццё патрабаванні XIX Усеагульнай канферэнцыі КПСС аб тым, што ў партыі ні адзін орган, ні адзін камуніст не можа быць па-за крытыкай, па-за кантролем, вядзе паслядоўную барацьбу з бюракратызмам ва ўсіх яго праяўленнях;

— выступае за стварэнне адзінай сістэмы дзяржаўнага і грамадскага кантролю;

— рашуча вызваляецца ад перараджэнцаў, двурушнікаў, усіх тых, хто здрадзіў ідэйным прынцыпам КПСС, хто падрывае аўтарытэт партыі;

— павышае персанальную адказнасць камуністаў, якія працуюць у Саветах народных дэпутатаў, у дзяржаўных і гаспадарчых органах, грамадскіх арганізацыях, за практычнае ажыццяўленне палітыкі перабудовы;

— перабудоўвае дзейнасць усіх звянаў рэспубліканскай партыйнай арганізацыі, прыводзіць функцыі і структуру партыйнага апарату ў адпаведнасць з новымі ўмовамі, умацоўвае сувязь з працоўнымі, сістэматычна выучае і ўлічвае грамадскую думку пры распрацоўцы і прыняцці прынцыпова важных рашэнняў.

— паскарэнне вырашэння харчовай заблемы на аснове пераўтварэння эканамічных адносін у вёсцы, развіцця іспадарчага разліку, арэнды і іншых фактыўных форм гаспадарання, умацавання матэрыяльна-тэхнічнай базы калгасаў, саўгасаў і прадпрыемстваў аграрнапрамысловага комплексу, шырокага выкарыстання прагрэсіўных тэхналогій, дасягненняў навукі, тэхнікі і перадавога вопыту. Развіццё спецыялізацыі і канцэнтрацыі вытворчасці, міжгаспадарчай кааперацыі і аграрнапрамысловай інтэграцыі. Істотнае расшырэнне базы перапрацоўкі і захоўвання прадукцыі, будаўніцтва малых перапрацоўчых прадпрыемстваў і цэхаў у месцах яе вытворчасці. Стварэнне спрыяльных умоў жыццям вёскі для вядзення асабістых падсобных гаспадарак. Аказанне ўсебаковай падтрымкі індывідуальным сялянскім гаспадаркам, членам садова-агародніцкіх таварыстваў.

— задавальненне патрэбнасцей насельніцтва ў асноўных прадуктах харчавання, давядзенне да 1995 года спажывання мясных прадуктаў у разліку на аднаго жыхара рэспублікі да 85 кг і малочных—да 450 кг, значнае павышэнне ўзроўню спажывання агародніны, фруктаў і прадуктаў іх перапрацоўкі, хутчэйшае насычэнне рынку прадуктамі дзіцячага харчавання; устанаўленне адзіных цэн на мясапрадукты, рэалізуемыя ў гарадах і сельскай мясцовасці;

— стабілізацыю сітуацыі на спажывецкім рынку, ліквідацыю дэфіцыту тавараў першай неабходнасці і паслуг, паляпшэнне якасці спажывецкай прадукцыі, збалансаванасць росту грашовых даходаў насельніцтва з ростам выпуску таварнай масы, прадукцыйнае выкарыстанне таннага асартыменту вырабаў. Звельчэнне ў 1990 годзе выпуску тавараў народнага спажывання ў параўнанні з планам мінулага года не менш чым на 10 працэнтаў, аб'ёму рэалізацыі платных паслуг—на 17 працэнтаў, а ў 13-й пяцігодцы—у цэлым за нармалізацыю гандлю таварамі шырокага спажывання;

— мабілізацыю дадатковых рэсурсаў на паскоранае вырашэнне жыллёвай праблемы, павелічэнне аб'ёму ўводу жылля ў 13-й пяцігодцы ў параўнанні з бягучай у 1,3—1,5 раза; задавальненне патрэбнасці сельскага насельніцтва ў жыллі да 1995 года;

— значнае павышэнне тэмпаў і паляпшэнне якасці будаўніцтва; рамонт і ўтрыманне аўтамабільных дарог, завяршэнне да 1995 года добраўпарадкавання ўсіх сельскіх населеных пунктаў з колькасцю дамоў 20 і больш;

— паскарэнне тэмпаў сацыяльнай перабудовы вёскі, паляпшэнне ўмоў працы і быту сельскіх працоўнікаў, правядзенне шырокай газа-цэпла-электрыфікацыі сельскага жыллёвага фонду і вытворчых працэсаў, за распрацоўку ў кожнай вобласці комплекснай праграмы развіцця малых населеных пунктаў;

— рэалізацыю комплекснай праграмы «Здароўе», істотнае павышэнне якасці аховы здароўя, умацненне прафілактычнай накіраванасці медыцынскіх паслуг, забеспячэнне насельніцтва лекаствамі, аднаразовымі шпрыцамі і іншым медыцынскім інструментам. Павелічэнне ўводу ў дзеянне бальніц у 13-й пяцігодцы ў параўнанні з бягучай у 1,8 раза, стварэнне на цэнтральнай сядзібе кожнага калгаса і саўгаса ўчастковай бальніцы або ўрачэбнай амбулаторыі, фельчарска-акушэрскага пункта. Накіраванне са згоды працоўных калектываў валятных сродкаў прадпрыемстваў і арганізацый для набыцця дыягнастычнай апаратуры і іншай медыцынскай тэхнікі, а таксама лекавых сродкаў;

— будаўніцтва ў кожнай вобласці спецыяльных жыллёва-вытворчых комплексаў для інвалідаў з цяжкімі парушэннямі апорна-рухальнага апарата і іншымі захворваннямі, паскоранае развіццё і павышэнне ўзроўню сацыяльнага абслугоўвання адзіночкіх непрацаздольных грамадзян на даму;

— павелічэнне працягласці штогадовага водпуску ўсім катэгорыям працоўных да 24 рабочых дзён, аплатнага водпуску маці па догляду дзіцяці пры захаванні беспералычнага працоўнага стажу, паляпшэнне ўмоў працы і быту жанчын.

Пазнаёміўся з платформай КПБ да выбараў народных дэпутатаў у Беларускай ССР і хачу сказаць некалькі слоў у «Выбарчым клубе «ЛіМа».

1. На маю думку, каб уся ўлада рэальна перайшла да Саветаў народных дэпутатаў — патрэбна адпаведнае заканадаўства, якое б выразна размяжоўвала функцыі партыйных, савецкіх і заканадаўчых органаў. У нас да гэтага вышэйшымі за закон былі то так званыя «КУ» (каштоўныя ўказанні), якія даваліся партыйнымі кіраўнікамі, то розныя ведамасныя акты — пастановы, інструкцыі, цыркуляры, якія нязрэдка ўступалі ў супярэчнасць з законам і, калі нават ігнаравалася Канстытуцыя — Асноўны Закон нашай краіны.

Таму, думаю, правільна ставілася на З'ездзе народных дэпутатаў СССР пытанне аб тым, каб Саветы атрымалі ўладу ва ўсёй яе паўнамоцтве, каб былі акрэслены правы і функцыі ўлады заканадаўчай, выканаўчай і судовай. У падмемне і змешанасці іх — адна з галоўных прычын тых бед, якія перажывае наша грамадства.

Лічу правільным, што ў платформе КПБ асобна выдзелены раздзел пад назвай «Прававая палітыка», дзе гаворыцца, што «Кампартыя Беларусі лічыць сваім абавязкам памножыць уклад у стварэнне сацыялістычнай прававой дзяржавы, якая гарантуе дасягненне дэмакратычнага сацыялізму з яго прынцыпамі народаўладдзя, гуманізму, сацыяльнай справядлівасці...», выступае за дэмакратызацыю грамадскага жыцця праз поўнаўладдзе Саветаў народных дэпутатаў, фарміраванне органаў дзяржаўнай улады і кіравання з дакладным раздзяленнем заканадаўчых, выканаўчых і судовых функцый».

2. Збіраючы прыняць самы актыўны ўдзел у выбарах. Па рэкамендацыі камсамольскай арганізацыі свайго канструктарскага бюро я ўведзены ў склад акруговай выбарчай камісіі па выбарах у гарадскі Савет. Лічу ўдзел у рабоце камісіі важным даручэннем і сваім непаварожным

Выбарчы клуб «ЛіМа»

срэдным укладам у правядзенне выбарчай кампаніі.

3. Безумоўна, у гэтыя дні я са сваімі таварышамі па працы прыкідаем, як будзе ісці вылучэнне кандыдатаў у народныя дэпутаты, каго б мы хацелі вылучыць. Па прэўдзе кажучы, нас тут крыху бянтэжыць фармулёўка ў Законе аб выбарах са словамі «як правіла». Скажам, вылучым мы ў сваім вытворчым калектыве тую або іншую кандыдатуру, звернемся ў камісію з прапановай зарэгістраваць, а ў Законе няма канкрэтнага растлумачэння, ці ёсць падставы рэгістраваць кандыдатуру чалавека, які не пражывае і не працуе на тэрыторыі данай выбарчай акругі.

Што датычыць канкрэтных імён, то ў дадатак да тых, якія ўжо называліся ў «ЛіМе», я б назваў такіх пісьменнікаў і крытыкаў, як А. Дударэў, В. Каваленка, У. Калеснік, Н. Гілевіч, С. Законнікаў, У. Няжляеў, а з партыйных і камсамольскіх работнікаў — А. Русецкага, І. Навумчыка, П. Краўчанку, К. Дзягілева, М. Падгайнага, А. Герасіменку. На маю думку, усе гэтыя людзі, мяркуючы па іх выступленнях і справах, маглі б добра прадстаўляць у Вярхоўным Савеце БССР інтарэсы сваіх выбаршчыкаў, прычым і з вядомымі справамі змагання за культурнае і сацыяльна-эканамічнае абнаўленне нашай рэспублікі.

А. ЯЦКЕВІЧ,
інжынер.

г. Мінск.

□
Мой ідэал дэпутата — Васіль Быкаў. Яго жыццё, творы — узор барацьбы з бюракратызмам, жорсткасцю, змагання за правы чалавека. Ён заўсёды ў першых радах змагароў за перабудову.

Хочацца таксама бачыць у парламенце рэспублікі прафесара, рэктара тэатральна-мастацкага інстытута Шарангові-

ча Васіля Пятровіча, чалавека шырока эрудзіраванага ў пытаннях эканомікі, навукі, культуры, актыўнага грамадскага дзеяча. Сягонняшні дэпутат найперш павінен быць гуманістам. Гэтая рыса — адна з важнейшых у Васіля Пятровіча. Павага да чалавека, абарона яго правоў, хто б ён ні быў — рабочы, селянін, інтэлігент, — галоўны матыў творчасці мастака.

В. ЖУК,

заслужаны настаўнік БССР.

в. Будслаў
Мядзельскага раёна.

□
У газеце «Советская Белоруссия» ад 12.12.89 у адказе на пытанне М. Паўлава адзначаецца, што «Саюз пісьменнікаў мае права вылучаць сваіх членаў кандыдатамі ў дэпутаты як па месцы прапіскі саюза, так і па любой акрузе рэспублікі». Магчыма, што я прыпазініўся, але ўсё ж хачу прапанаваць Саюзу пісьменнікаў (мо разам з іншымі нацыянальна свядомымі саюзамі, калі такія ёсць) дзеля нашай культуры, мовы, свядомасці і ўсталявання сапраўднага інтэрнацыяналізму, гуманізму, дзеля паспяховай перабудовы ва ўсіх галінах грамадскага жыцця вылучыць ва ўсіх тэрытарыяльных акругах сваіх кандыдатаў. А там, дзе не ўдасца, дасягнуць гэтага, актыўна падтрымаць сваёй пазіцыяй і аўтарытэтам тых, каму дарага наша Адраджэнне, прапанаваць сваім актыўным чытачам вылучыць свае кандыдатуры ў дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР.

В. ГОЛУБ,

кандыдат фізіка-матэматычных навук.

г. Обінск.

□
У спісах выбарчых камісій («Вячэрні «Мінск» за 11 снежня 1989 г.) убачылі прозвішча намесніка генеральнага ды-

рэктара нашага НВА «Гранат» Г. У. Прановіча, які стаў членам тэрытарыяльнай выбарчай камісіі Фрунзенскага раёна г. Мінска. Недасведчаня можа падумаць, што яго вылучыў шматтысячны калектыў НВА «Гранат». Аднак...

«Мы не разглядалі кандыдатуру таварыша Прановіча на вылучэнне ў раённую выбарчую камісію», — паведаміў нам старшыня савета працоўнага калектыву заводу сродкаў комплекснай аўтаматызацыі У. Бойцік. Аналагічныя адказы атрымалі мы ад старшыні прафкома гэтага заводу У. Булата і сакратара парткома А. Каўко. «Упершыню чую!» — адрэагаваў на пытанне старшыня прафкома НВА «Гранат» А. Дарагакупец.

Пацвярджэнні аб невылучэнні Г. Прановіча ў склад тэрытарыяльнай камісіі далі таксама старшыні СПК асобага канструктарскага бюро «Квант» і АКБ «Імпульт».

Засталася яшчэ адна інстанцыя, якая павінна была б нешта праясніць. Гэта — партком НВА «Гранат». Але сакратар парткома Л. Лодаў паведаміў: партком не вылучаў кандыдатуру Г. Прановіча.

І ўсё ж мы высветлілі: Г. Прановіч выданы ў склад тэрытарыяльнай выбарчай камісіі Фрунзенскага раённага камітэта ДТСААФ (на яго пасяджэнні прысутнічала 24 чалавекі). А прапанаваў кандыдатуру намесніка генеральнага дырэктара супрацоўнік НВА «Гранат» У. Хадаркевіч. (Дарэчы, старшыня пярвочнай арганізацыі ДТСААФ НВА «Гранат» засведчыў, што Г. Прановіч у склад выбарчай камісіі пярвочнай арганізацыі не вылучаўся).

Артыкулы 6 і 21 Закона БССР аб выбарах народных дэпутатаў у мясцовыя Саветы сведчаць: выбарчы камісіі ўтвараюцца з прадстаўнікоў працоўных калектываў і грамадскіх арганізацый. Але няўжо ж сэнс закона ў тым, што калектыў з 24 чалавек, у прыватнасці, мае больш правоў, чым шматтысячны працоўны калектыў НВА «Гранат»?

Г. БАНКЕВІЧ, інжынер, К. БУЛАТКІН, інжынер, А. ЛЮБАНЕВІЧ, інжынер, І. ПЛЮСНІН, эканаміст — супрацоўнікі НВА «Гранат».

г. Мінск.

ХАЙ ЖЫВЕ НАШАЕ СЛОВА!

З перадвыбарчага звароту Рэспубліканскай Рады ТБМ імя Ф. Скарыны да рад, суполак, усіх сяброў Таварыства

«ТБМ імя Ф. Скарыны як грамадская арганізацыя, яе рэгіянальныя рады маюць права вылучаць кандыдатаў у дэпутаты Саветаў розных узроўняў. Дык не прамінем жа наш шанец!

Рэспубліканская Рада ТБМ заклікае ўсе рады, суполкі, усіх сяброў Таварыства вылучыць кандыдатамі (на адкрытых пасяджэннях рэгіянальных рад ТБМ) і падтрымаць у выбарчай кампаніі сум-

ленных, прагрэсіўных, незалежных, аўтарытэтных людзей, якія падзяляюць праграмы палажэнні Таварыства, г. зн. паслядоўна выступаюць — словам і справай — за наданне Беларускай мове статусу адзінай дзяржаўнай мовы на тэрыторыі БССР...

Беларусь чакае вострая перадвыбарчая барацьба. Нашы кандыдаты павінны быць з народа, якому дарагія ідэі палітычнага і эканамічнага плю-

ралізму, сапраўднага суверэнітэту рэспублікі. Толькі тады яны заслужана здобудуць народны давер. Нельга дапусціць, каб ад імя ТБМ выступілі кандыдаты, якія стаяць на кансерватыўных палітычных пазіцыях, увасабляюць камандна-адміністрацыйную сістэму, бо гэта будзе дыскрэдытацыя ідэі адраджэння мовы, ударам па аўтарытэце Таварыства.

Мы заклікаем рады, суполкі, сяброў Таварыства ісці на пе-

радвыбарчы саюз з Беларускай народным фронтам за перабудову «Адраджэнне», з Беларускай экалагічным саюзам, з Беларускай сялянскай саюзам, «Мартыралогам Беларусі», з усімі прагрэсіўнымі сіламі грамадства.

У гэтую гістарычную для нашага народа часіну — гуртуёмся!

Хай жыве роднае слова!

Прыняты 6 снежня 1989 г.

ЛІСТ У РЕДАКЦЫЮ

Трыадзіная мова

Надрукаваны праект Закона аб мовах у Беларускай ССР. Але абмеркаванне моўнай сітуацыі ідзе ўжо даўно, бо гэтае пытанне кранае кожнага жыхара Беларусі.

Здавалася б, што самым справядлівым будзе прыняць той варыянт, на якім настойвае большасць насельніцтва. Але гэта не так, бо тут справа датычыць не столькіх інтарэсаў тых ці іншых груп людзей, колькі разумення імі некаторых «вечных ісцін» і жыццёвых каштоўнасцей.

У Мовы (з вялікай літары) тры інастасі. (Хай даруюць мне веруючыя такое крыху легкадумнае выкарыстанне паралеляў з вучэння аб Святой Тройцы). Першая інастасць — мова як сродак зносінаў паміж людзьмі. З гэтай інастасці вынікае, што чым менш моў, тым лягчэй згаварыцца ўсяму чалавецтву. Захаваўшы беларускую і іншых не надта магутных моў з гэтага пункту гледжання здаецца не больш чым дзівацтвам.

Самае прыкрае тут тое, што далей такога вольна разумення мовы не ідуць вельмі многія — хто шыра памыляючыся, а хто і свядома...

Другая інастасць. Мова — аснова культуры, яе першасны элемент. Гэты лозунг аднаўдае выкарадкай мошэ зберажэння непаўторных культурных каштоўнасцей, і цалкам яго ніхто не аспрэчвае. Аднак дадаецца, што ў сучасных варунках агульнага развалу эканомікі, экалагічнай і нават генетычнай пагрозы насельніцтву рэспублікі кінуць усё на зберажэн-

не культуры і мовы было б неабавязкова. Цяжка спрачацца і з тымі, хто згадвае аб некаторых сучасных народах, якія захавалі нацыянальныя традыцыі, асіміляваўшыся па мове з іншымі народамі.

Агульнае для гэтага падыходу — разгляд мовы як існасці, што абслугоўвае культуру. Самадастатковая каштоўнасць мовы ў гэтым сэнсе не такая ўжо відавочная. Такі падыход, вядома, працуе на зберажэнне мовы, але адсутнасць стопрацэнтнай упэўненасці ў першачарговай неабходнасці гэтага выліваецца ў палавінчаты мер.

І трэцяя інастасць мовы, дзе цалкам рэалізуецца яе самадастатковая каштоўнасць. Мова — гэта спосаб мыслення. Гэта — сінонім Розуму Чалавечка. Чалавек мысліць, фармулюючы паняцці на сваёй роднай мове, і колькі моў — столькі спосабаў мыслення.

Навошта нам захоўваць многа спосабаў мыслення? Тут ёсць два адказы. Першы — тлумачальны. Мысленне на пэўнай мове ў адрозненне ад мыслення на другой азначае, што пры выкарыстанні якога-небудзь паняцця і звязанага з ім слова адначасова ў мазгу ўзнікае цэлы спектр асацыяцый вакол яго. Адсюль багацце далейшых шляхоў думкі і нечаканы, можа, нават геніяльны, вынік.

Другі адказ — філасофска-гуманістычны. Ён пераклікаецца з першым. Сёння, здаецца, чалавецтва наблізілася да думкі, што ўсё тое, што мы, зямляне, не маем сілы паўтарыць, рэпадуцыраваць, усё тое, што з'яўляецца унікальным, мы не маем права знішчыць або даць яму загінуць. Гэта і біялагічныя віды, і старажытныя помнікі гісторыі і культуры, і, нарэшце, мовы.

Якія ж высновы з усяго сказанага?

Па-першае. Дзеля будучыні, дзеля Чалавечка ўся моц дзяржавы павінна быць накіравана на захаванне і адраджэнне моў і, у першую чаргу, тых моў, якім пагражае забыццё. Для гэтага трэба, каб на мове размаўляў народ, а народ будзе размаўляць на мове толькі тады, калі ў яе будзе перспектыва. Гэта значыць, што, размаўляючы на роднай мове на роднай зямлі, чалавек не будзе трапляць у дыскамфортныя ўмовы іншамовага акружэння. Таму ўсе дзяржаўныя ўстанова павінны карыстацца толькі беларускай мовай. На этапе адраджэння мовы да таго часу, пакуль беларуская мова не стане пераважнай у сваёй рэспубліцы, гэта правіла павінна быць катэгарычным. Іншым мовам, якія ўжываюцца на тэрыторыі нашай рэспублікі (ва ўсякім разе, афіцыйна прызнаным), не пагражае забыццё, і таму ў імя гуманістычных мэтай носьбіты гэтых моў павінны зразумець неабходнасць паважлівых адносін да беларускай мовы.

Па-другое. Руская мова надаць статус мовы федэральных зносінаў. Тэрмін гэты здаецца найбольш адпаведным. Ён адлюстроўвае існуючае сёння становішча (пагэтуму ён па сваёй пры-

родзе — часова) у адносінах паміж нацыянальнымі адзінкамі савецкай федэрацыі і гаворыць аб тым, што ў межах усёй краіны заўсёды можна паразумецца на рускай мове. Гэта значыць, што такі статус можа быць абавязковым толькі для разумення, але не для выкарыстання; нельга навіязваць народам мову для зносінаў паміж сабой. Менавіта з гэтых пазіцый тэрмін «міжнацыянальных зносінаў» — горшы, бо ўпотаі прадугледжвае абавязковае выкарыстанне рускай мовы для зносінаў нават паміж нацыямі, якія спрадвеку жывуць у межах рэспублікі. Для Беларусі гэта азначае далейшае заняўданне роднай мовы. Яшчэ горшы тэрмін «агульнадзяржаўная», бо выгадвае для квітнеючай рускай мовы такія ж меры «адраджэння», як і для гібеючай беларускай. Выжыве ў такіх умовах толькі «трасянка» — варыянт рускай мовы з адметным беларускім акцэнтам, знаёмы нам па выступленнях многіх кіруючых асоб рэспублікі. Досыць, калі чысціню рускай мовы будзе ахоўваць дзяржаўнасць яе ў межах Расіі. Як бы там ні было, у нашай рэспубліцы важна, каб прыняты статус для рускай мовы не даваў магчымасці дзяржаўнаму служачаму абсысці без ведання мовы рэспублікі, дзе ён служыць.

І, нарэшце, па-трэцяе. Патрабуецца поўная дзяржаўная падтрымка ўсіх захадаў грамадскай па падняццю нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, актыўная прапаганда мовы і гістарычных каштоўнасцей нашага народа.

В. НАВУМЕНКА,
старшыня праўлення Рады
ТБМ імя Ф. Скарыны Маскоўскага раёна г. Мінска.

Кнігарніс

В. БЫКАУ. Знак бяды. Каб'ер. Раман. Аповесць. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

«Па законах праўды і чалавечнасці» — гэтая назва ўступнага артыкула Д. Бугаёва у многім вызначае сутнасць творчасці Васіля Быкава, як агульна-чалавечы пафас. Перавыданне вядомых твораў пісьменніка (кніга выйшла ў серыі «Беларуская проза») — яшчэ адна магчымасць адчуць, наколькі глыбока пранімае пісьменнік у характары сваіх герояў, як праўдзіва адлюстроўвае падзеі Вялікай Айчыннай вайны.

І. ПТАШНИКАУ. Тартак. Меціны. Аповесць, раман, аповяданні. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.
Кніга Івана Пташнікава папоўнілася серыя «Беларуская проза». Усеаюзны чытач зноў перагорне старонкі вядомых твораў пісьменніка — аповесці «Тартак», рамана «Мсціжы», аповяданняў «Алені», «Львы», «Бжанка» і іншых (пераклад на рускую мову М. Гарбачова і У. Кудзінава). Аўтар працямовы «Аб прозе Івана Пташнікава» — С. Андрэю.

І. ГУРСКІ. Расцвілі вішні. Аповяданні. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.
Змест гэтага зборніка складалі творы Ільі Гурскага, напісаныя ў розныя гады. Яны — свайго роду мастацкі дакумент часу, у якім давялося жыць пісьменніку.

П. МІСЬКО. Грот афаліны. На літоўскай мове. Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. Вільнюс, «Вітуріс», 1989.
Кніга Паўла Місько «Грот афаліны» карыстаецца вядомай папулярнасцю ў юных чытачоў краіны (надаўна яна ўзнагароджана спецыяльным дыпламам на II Усеаюзным конкурсе на лепшую дзіцячую кнігу). На літоўскай мове твор выйшаў у перакладзе Альфімантаса Антанавічуса.

ПРАЦА пісьменніка ў любой нармальнай краіне, дзе нацыянальная свядомасць народна на нармальна-належаў узроўні, а адсюль і адпаведныя адносіны да нацыянальнай культуры, вызначаюцца, як правіла, мастацка-прафесійным узроўнем яго твораў. Карацей, пісьменніка вядоўць і ацэньваюць па напісаным. Усюды. Але не ў нас.

Пра беларускіх пісьменнікаў у гэтым плане слухна сказаў Пімен Панчанка: «Мы пішам —

дзея раздражнення і зроблена ўсё так: глядзіце, куды ідуць народныя грошы!»

І ніякіх практычных захадаў па адкрыцці беларускіх школ: па-ранейшаму адзін-адзіносецькі беларускі клас, створаны намаганнямі інтэлігенцыі; адна беларуская група ў дзіцячым садзе, сабраная выхавальцай В. Куксай.

Як тут быць пісьменніку? Паранейшаму, бы манаху-летаніцу, сядзець у буйнапанельнай келлі і фіксаваць для нашчадкаў падзеі сучаснасці? Або кі-

тычная плынь: падаюць галасы Ігар Шарай, Ігар Сідарук, Мікола Сянкевіч.

Таму, натуральна, творы берасцейцаў не абміналі рэспубліканскай перыёдыкі, не губляліся на яе старонках. Было з чым нам выйсці і да людзей.

Пісьменнікі — частыя госці ў рабочых інтэрнатах. Ды ніводнае з пісьменніцкіх выступленняў не абыходзіцца толькі чытаннем вершаў ці гаворкай пра літаратуру. Далёка не ўсім гэта падабаецца. Летась адна з такіх сустрэч у інтэрнаце ды-

старшыні аграфіры У. М. Рымшы праблемамі адрэджэння нацыянальнай культуры. Аграфірма распачала архітэктурна-планіровачныя работы па рэканструкцыі Косаўскага палаца. У перспектыве — адбудова сядзібы Касцюшкаў, стварэнне культурна-гістарычнага комплексу. Па атмасферы — шчырай, добразычливай, якая панавала на літаратурнай сустрэчы ў адным з клубаў аграфіры, — можна меркаваць, што ў старшыні шмат аднадумцаў.

Свае маршруты братэрства

Творчыя саюзы: вопыт, практыка, перспектыва

НЕ СЛОВАМ АДЗІНЫМ...

а нас не чытаюць». Апраўдваць такую сітуацыю нізкім мастацкім узроўнем беларускай літаратуры, спасылаючыся, скажам, на чытальнасць твораў В. Быкава, У. Караткевіча, іншых пісьменнікаў, — не выпадае, бо і іх чытаюць пераважна ў перакладах. Корань зла — у нашай дэнацыяналізаванасці, у комплексе нацыянальнай непаўнаценнасці, які выпрацоўваўся стагоддзямі шавіністычнай палітыкі то шляхецкай, то імперскай дзяржаў і дасягнуў свайго піку ў гады застою.

Сённяшні, пакуль яшчэ кволы працэс нацыянальнага адраджэння, які ў рэспубліцы выдзецца лепшымі сіламі грамадскасці і, на жаль, пакуль што недастаткова падтрымліваецца дзяржавай, выклікаў і пэўнае павышэнне цікавасці да нацыянальнай гісторыі, культуры, літаратуры.

Гэта адчуваем і мы, пісьменнікі, што жывуць і працуюць у правінцыі. Ніколі раней не мелі мы столькі запрашэнняў на сустрэчы з самымі рознымі аўдыторыямі — на заводах і фабрыках, у калгасах, навучальных устаноў, школах. І ніколі не было такой сілы непаразумення і адчужанасці паміж творчай інтэлігенцыяй і партыйна-савецкім апаратам, якая ўзнікла апошнім часам. Хаця, магчыма, існавала яна і раней, схаваная пад паблажліва-апякунскім покрывам рашэнняў, пастаноў, якія ўтрымлівалі нас на адпаведнай дыстанцыі.

Да гэтага часу, хоць прайшло ўжо некалькі гадоў, перад вачыма стаіць першая наша, афіцыйная — па загаду перабудовы — сустрэча з абласным партыйна-савецкім апаратам. Паселі мы з двух бакоў доўгага стала, нібыта прадстаўнікі розных дзяржаў. І гаворка як пачалася на розных мовах (у прамым і пераносным сэнсе), так і скончылася: не знайшлі мы параўмення ў тым, што найбольш нас хвалявала — у пытаннях нацыянальнага адраджэння. І не можам параўмецца да сённяшняга дня. Калі і зробіцца нешта зверху, дык так, што, здавалася, лепш і не рабілася б. З'явіліся ў цэнтры горада над рускамоўнымі назвамі вуліц беларускамоўныя: амаль у два разы большыя, грувактыя. Мала, што разам гэта выглядае незэтэтычна. — Гэта проста раздражняе: «Леніна» — «Леніна», «Гоголя» — «Гоголя», «Шевченко» — «Шаўчэнка» (ды яшчэ з памылкай). Міжволі ўзнікае думка: а ці не

дзеля раздражнення і зроблена ўсё так: глядзіце, куды ідуць народныя грошы!»

Кожны павінен вызначыць гэта для сябе сам. Ісціна, што пацвярджае, хай сабе і не багаты, вопыт нашай берасцейскай пісьменніцкай арганізацыі, як заўсёды, недзе пасярэдзіне.

Я зусім не цешу сябе надзеяй, што абуджэнне грамадскай актыўнасці, а, нярэдка паралельна — і нацыянальнай свядомасці землякоў звязана непасрэдна з нашай дзейнасцю. Аднак адбываецца яно пры чынным удзеле пісьменнікаў, што выклікае натуральную цікавасць да іх творчасці. Тым больш, што пэўныя творчыя набыткі былі ў нас і сёлета.

З новай кнігай «Набліжэнне» выйшаў да чытачоў Алесь Каско. Кнігай, на маю думку, яркай, адметнай. Аднак так ужо ў нас павяляюцца, што дачакацца правільнага водгуку на сваю кнігу цяжка...

Няма патрэбы пералічваць глыбокія, вострапалемічныя публікацыі ў рэспубліканскай перыёдыцы Уладзіміра Калесніка: многія з іх набылі шырокі грамадскі рэзананс, выклікалі дыскусіі, рэхам адгукаючыся ў пісьменніцкіх артыкулах, у допісах чытачоў.

На выхадзе цікавая кніга публіцыстыкі Святланы Курчовай «Ускоренне будучага». Шмат гадоў п'яніна працуе ў жанры перакладу Ніна Маціш. Сёлета ў яе перакладчыцкай бібліятэцы побач з «Планетай людзей» з'явіўся «Маленькі прынец». А неўзабаве беларускі чытач зможа пазнаёміцца з раманам у вершах украінскай паэтэсы Ліны Кастэнікі «Маруся Чурай».

Падрыхтавалі да друку кнігі перакладаў і новыя члены аддзялення Васіль Сахарчук і Алес Мінкін.

А на падыходзе — новае папуўненне прызайкаў: чакаюць выхаду кніг Сцяпан Крываль, Аляксей Філатаў, з першымі публікацыямі ў «Малодосці» выступіла Валянціна Кукса.

Размыліся мы і на прадстаўнікі такога рэдкага жанру, як драматургія: Брэсцкі абласны тэатр паставіў спектакль па п'есе Міколы Арахоўскага «Машэка». Гэты твор варты публікацыі, і я спадзяюся, што ці то ў «Полымі», ці ў «Малодосці» чытач з гэтай п'есай зможа пазнаёміцца.

А жыла пасля даволі шырокай паласы маўчання, загаманіла і маладая берасцейская паэ-

вановага аб'яднання закончылася эксцэсам: сакратар парткома аб'яднання палічыла выступленне пісьменнікаў «разлагаюшым ума работніц», у выніку аб'яднаннем на гэты год не заключаны дагавор з Бюро прапаганды мастацкай літаратуры. Ні гарком, ні абком партыі не палічылі патрэбным умяшання, маўкліва падтрымаўшы «ініцыятыву знізу».

На часасце, сёння ўжо такія «ініцыятары» — рэдкасць, пісьменнікаў сустракаюць і праводзяць з удзячнасцю, нават пасля вострых дыскусій. Асабліва часта і ахвотна ідзём мы да студэнтаў і школьнікаў, хаця сустрэчы гэтыя, асабліва ў гарадскіх школах, праходзяць няпроста. Тут варта згадаць літаратурны вечар у Дамачаўскай школе на адкрыцці літаратурна-краязнаўчага музея. Ды і сам музей, у стварэнні якога бралі ўдзел педінстытут, пісьменнікі, мастакі, варты добрага слова: зроблены ён з густам, з веданнем літаратуры і гісторыі краю, пры чынным удзеле саміх вучняў.

Добры след у памяці пакінула літаратурна-музычны вечар «Край, дзе ты жывеш» у СШ № 5 горада Брэста, вучнёўская гісторыка-краязнаўчая канферэнцыя на радзіме Казіміра Лышчынскага ў Астрамечаўскай школе, літаратурная сустрэча ў Гарадзянскай школе Столінскага раёна і цэлы шэраг іншых.

Папулярнасцю ў берасцейцаў карыстаюцца творчыя вечары вядомых нашых пісьменнікаў, якія мы рыхтуем сумесна з кафедрой беларускай літаратуры педінстытута, трансліруем па рэспубліканскім тэлебачанні. За апошнія гады прайшлі ў лепшых залах Брэста творчыя вечары Янкі Брыля, Ніны Маціш, Рыгора Барадуліна, Ніла Гілевіча. Іх аўтарытэтнае слова прымушае задумвацца, а нярэдка і перагледзець свае пазіцыі па многіх актуальных пытаннях жыцця.

Сёлета споўнілася 15 гадоў нашым традыцыйным літаратурным сустрэчам з пісьменнікамі Валыні. Кожная з іх пашырае геаграфію пісьменніцкіх кантактаў з чытачамі, становіцца асновай творчага супрацоўніцтва з лепшымі гаспадаркамі вобласці. Так, берасцейская частка сёлетніх сустрэч адбылася ў аграфіме «Беларусь» Івацвіцкага раёна. Што асабліва абнадзейвае і што сярод гаспадарнікаў сустракаецца пакуль рэдка — гэта зацікаўленасць

пракляла сёлета і абласное літаб'яднанне, якім кіруе паэтэса Зінаіда Дудзюк. Берасцейцы запрасілі да сябе пачаткоўцаў з Жытоміршчыны, наладзіўшы шэраг літаратурных выступленняў у Камянецкім раёне. Да сустрэчы выйшла літаратурная газетка ў абласной і раённай газетах. Пазней члены нашага літаб'яднання гасцявалі ў жытомірцаў. Хаця «гасцявалі», напэўна, не тое слова, бо гаспадары імкнуліся максімальна выкарыстаць гэтыя два дні для сустрэч з літаратурнымі гурткамі, студыямі, чытачамі.

Абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў — гэта, на сённяшні дзень, дзесці чалавек. І далёка не ўсё з таго, што хацелася б зрабіць, мы можам адужаць самі. Таму ўжо другі год аддзяленне працуе ў цэлым кантакце з грамадска-культурнай сябрай «Край», а з нядаўняга часу — і з рэгіянальнай радай БНФ. Вынік гэтага супрацоўніцтва — сумеснае правядзенне ў Брэсце такіх народных абрадаў, як Каляды, Купалле, Дзяды, якія атрымалі шырокі рэзананс. Гэта і гарадская дыскусія «Беларусь: гісторыя і сучаснасць», дыскусія па праблемах нацыянальнага адраджэння на Брэсцкай фабрыцы верхняга трыкатажу і на Брэсцкім панчошным камбінаце.

У нашых планах на наступны год — стварэнне ў абласным цэнтры каардынацыйнай рады творчых саюзаў і грамадскіх арганізацый, якія займаюцца пытаннямі культуры, для сумеснай працы, што магло б даць значны грамадскі эффект. Тым больш, што вопыт такой сумеснай працы з абласным фондам культуры, тэатрамі, мастакамі, кнігалюбамі ў нас ужо ёсць.

Ва ўсіх нашых справах мы адчуваем падтрымку Саюза пісьменнікаў. Хочацца спадзявацца на такую ж зацікаўленасць і падтрымку і з боку партыйных і савецкіх органаў. Прыкра ўжо каторы раз гаварыць, але з 1981 года аддзяленню не знаходзіцца памяшкання. Дрэжны ў многім з нас жыллёвыя ўмовы. Аднак перабудовачныя працэсы, якія набіраюць моцы ў рэспубліцы, патроху ўжо закранаюць і правінцыю, дзе таксама, як пісаў Уладзімір Калеснік, «можна жыць».

Мікола ПРАКАПОВІЧ,
сакратар Брэсцкага
абласнога аддзялення
СП БССР.

ПРЫСВЕЧАНА ВЯРТАННЮ СПАДЧЫНЫ

Адбылося пасяджэнне сэнцэра мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей СП БССР, дзе ішла гаворка пра вяртанне беларускай перакладчыцкай спадчыны. У сваім дакладзе па гэтым пытанні А. Верабені зазначыў, што добрай адзнакай нашага часу могуць служыць заплававаныя выданні спадчыны Ф. Скарыны і факсімільнага выдання газеты «Наша Ніва». Ф. Скарыну па сутнасці можна назваць пачынальнікам беларускага мастацкага перакладу, а

вывучэнне перакладаў, якія змяшчаліся на старонках «Нашай Нівы», пашырыць нашу ўвагу на працэс пачатку ХХ стагоддзя. Было сказана, што яшчэ недастаткова поўна даследаваны пераклады «Слова пра паход Ігаравы», зробленыя Янкам Купалам. Неабходна таксама шукаць і выдаць пераклад Б. Тарашкевіча «Лілія» Гамера, які павінен быў надрукаваны ў 1937 годзе. Дакладчык падкрэсліў, што пры напісанні ў будучым гісто-

ры беларускай літаратуры неабходна таксама ўлічваць і мастацкія пераклады, бо, напрыклад, літаратурны працэс 20—30-х гадоў, творчасць асобных мастакоў нельга па-сапраўднаму зразумець і без уліку іх перакладаў.

Гаворку пра выданне беларускай перакладчыцкай спадчыны прадоўжыў І. Чарота. Ён выказаў думку, што неабходна даследаваць пераклады на беларускую мову прозы, а лепшае, напрыклад, «Ціхі Дон» у перакладзе У. Хадкыні (1936), і выдаць. Пра значнасць перакладаў для паўнакроўнага развіцця літаратуры гаварыў А. Яскевіч.

Л. Казыра заўважыў, што заслугоўваюць увагі пераклады, якія ўзніклі ў эміграцыйнай літаратуры, спаслаўся пры гэтым на Яна Пятроўскага, які выдаў у ЗША ў перакладзе на беларускую мову «Творы» Платона ў чатырох тамах і грэцка-беларускі слоўнік.

Пра вывучэнне беларускіх перакладаў «Бібліі», пра выданне іншамова-беларускіх і беларуска-іншамовных слоўнікаў, і твораў XIX стагоддзя, звязаных з Беларуссю, гаварылі М. Дубянецкі, Я. Саламевіч, аспірант БДУ імя У. І. Леніна М. Хаустовіч.

А. ПАШАНЬКОУ.

КВАНТЭМА

Спачатку згадаем такую квантэму Алеся Разанава:

**Руіны запарушваюцца
рунь
ўваскрашэнне руны
неба блізна**

А цяпер успомнім, як іх сустрэлі — не прыхільнасцю, не з жаданнем зразумець, а са штыкамі крытычных рэцэнзій, якія затрымалі выданне паэтычнага зборніка «Шлях-360» на пяць год. Дзякуючы гэтым штыкам, напэўна, квантэма не змагла прайсці ў «Паэтычны слоўнік», як не прайшлі туды і разанаўскія версеты. Дык чаму такое непрыняцце новых паэтычных форм склалася ў нашым літаратурным асяроддзі? Ці не таму, што няма ў «Словаре літаратуроведческих терминов»? Тое, што паэт зрабіў адкрыццё, пад увагу не бярэцца. Нездарма ў рэдактарскім асяроддзі замацавалася перакананне, што яшчэ нікога з работы не знялі за тое, што ён нешта выкрасліў, зняў ці не пусціў, здымаюць толькі тады, калі прануціць, не выкрасліць, дазволіць... Квантэмы не пусквалі, і ківалі на рускую літаратуру. Там няма — і ў нас не павінна быць. Тое, што падобныя формы распрацоўваліся паэтамі Літвы, Латвіі і Эстоніі, у разлік не бралася. Тое, што рабілася ў польскай літаратуры, таксама ігнаравалася. Так прасцей жыць. У рускіх ямб — і ў нас ямб, у іх харэй — і ў нас харэй. Калі сам Аляксандр Сяргеевіч не пісаў квантэм, значыць, і Аляксандру Сцяпанавічу іх пісаць неабавязкова. Для пэўных асоб гэта было аргументам, а вось для мяне такой аргументацыі недастаткова. І вось чаму. А. Пушкін заўсёды заставаўся верным сынам царшанавалянага народа і паклаў не адну цагляну ў культуры манумент Пятра I — тырана і заваўніка. Калі параўнаць лёс і творчасць Пушкіна з лёсам і творчасцю Адама Міцкевіча, дык мне больш зразумелая барацьба за вызваленне Польшчы, чым пісанне радкоў нахшталь — «пріют убогаго чухонца» ці «наздо надменному соседу»... Праўда, тут трэба абавязкова абгаварыць, што для беларускай літаратуры былі і такія часы, калі «нашым класікам» з'яўляўся А. Міцкевіч. А для

беларускамоўных літаратараў, што жывуць на Беласточчыне, і зараз гэтае пытанне застаецца адкрытым, як акно ў Еўропу. Таму хай сабе буду не арыгінальным, але скажу, што нашы класікі — гэта Янка Купала, Якуб Колас і Максім Багдановіч, а іхнія паэтычныя зоркі свеціць дастаткова ярка на небасхіле сусветнай паэзіі, каб не блукаць паміж дзвюх руска-польскіх соснаў.

тым не пазбаўляе фрагментарнасці і адкрытасці. Але можа (ні ў якім разе не настойваю), мой варыянт горшы, бо нагадвае спробу ператварыць квантэму ў хайку.

ХАЙКУ

Калі паглядзець на гісторыю з іншага боку, чым гэта зроблена аўтарамі падручнікаў, дык атрымліваюцца дзіўныя рэчы. Я прапаную глядзець на гісторыю

валацугі самураі, узброеныя, жорсткія, сквалняныя, і вандруныя паэты. Яны ішлі па адной дарозе, але неслі рознае: самураі — гвалт і злачыства, паэты — духоўнасць і прасветленасць. У адным палацы жылі імператар (вядома, самурай) і прыдворныя паэты, але тут процілегласці ў поглядах не было. Таму вернемся на пыльныя шляхі. Хайку нарадзіўся з народных жартаў і

рыўся інтуітыўнаму пратэсту. Але галоўнае было зроблена, было пастаўлена заданне і нечакана знайшоўся выканаўца — паэт Зянон. Побач з вершам:

**Зайшоў у кавярню
нідэман.
Выйшаў аж мокры асфальт.
Пералётны дожджыч
ён паставіў:**

Якія халодныя вочы ў гэтага бюракрата.

І руна, нібы рыба.

А распытвае пра здароўе

І тым самым скончыў эвалюцыйны працэс вольнага хайку. На жаль, падрыхтаваны да друку зборнік хайку беларускіх паэтаў не ўбачыў свету. Дзеля жарта можна было б працітаваць урыўкі з рэцэнзій і рэдактарскага заключэння, але для мяне яны знаходзяцца за межамі эстэтычнага.

Змены ў грамадстве і змены ў хайку, напэўна, набліжаюць той час, калі кніга хайку ўбачыць свет.

ТАНКА

Прынцып адмаўлення ад уласных набыткаў — я не я, і хата не мая — спрацаваў і ў дачыненні да танка. Калі вам няцяжка, разгарніце першы том Максіма Багдановіча (1968 год) і вы ўбачыце, што яго пяцірадкоўі стаяць у раздзеле перакладаў. Для тых, хто не мае двухтомніка, цытую:

**Ах, як спявае
Сінявокая птушка
У муках нахання.
Сціхні, птушачка, сціхні,
Каб не таміла я.**

У першым выданні «Паэтычнага слоўніка» (1915 год) Багдановічавы танка падаваліся як пераклады з японскай паэзіі, але не ўдакладняліся імя паэта, якога пераклаў наш класік. Я нават рабіў спробу знайсці аўтара арыгінала, чытаў і перачытваў рускія пераклады танка, але марна. Аўтара я знайшоў у архіве, калі мяне, як рэстаўратора, запрасілі замацаваць пастэлі і малючкі вугалем. Я пакрываў малючкі антысептыкам, праца не з прыемных, і ў якасці кампенсатцы папрасіў дазволу паглядзець скрынку з надпісам «М. Багдановіч». У скрынцы, акрамя фотакопій (чытаць з-за благой якасці іх проста немагчыма), была адна газета з артыкулам Змітрака Бядулі. Артыкул быў напісаны да дзесяцігоддзя смерці вялікага паэта. Змітрак Бядуля згадаў, як

А БЕЛАРУСЫ НІЧОГА НЕ МАЮЦЬ?

Наваткі пра мініяцюру

Але вернемся да квантэмы. Яна нарадзілася ў нас, на Беларусі, і ў гэтым яе няхчасце. Бо трэба было радавацца, але радавацца мы не ўмеем, мы больш умеем скардзіцца, ныць, плакаць... Гэта ў крыві, гэта нацыянальная рыса. Вось яе ўзор у класічнай паэзіі — «а беларусы нічога не маюць». І калі раптам нешта з'явілася, дык трэба як хутчэй зрабіць выгляд, што гэта нешта зусім і не нашае — я не я, і хата не мая...

Асабіста маё стаўленне да квантэм А. Разанава неадназначнае. Як чытач, я з вялікім задавальненнем чытаю і перачытваю квантэмы, а вось як паэт не магу пазбавіцца жадання перапісаць іх па-свойму. Пакажу на прыкладзе:

**Руіны запарушваюцца.
Рунь.
Неба блізна.**

Вось у такім варыянце мне больш зразумела квантэма. Першы радок — антытэза, другі — тэза, трэці — іншасць. Радок «ўваскрашэнне руны», на мой погляд, занадта дэкаратыўны, рамантычны, павярхоўны, і таму я здымаю яго. Варта знакаў прыпынку і адпаведна вялікіх літар надае вершу, на мой погляд, большую завершанасць, але разам з

не абстрактна, бо асабіста для мяне не існуе абстрактнай навукі гісторыі, а ёсць гісторыя вайны, гісторыя дзяржавы, гісторыя фізікі, гісторыя культуры. Калі чыста эксперыментальна рассячы гісторыю на дзве часткі, адна з якіх гісторыя культуры, а другая — гісторыя бескультура, — мы атрымаем даволі нечаканы вынік. Большасць з'яў, фактаў, асоб, датаў, упісаных у падручнікі, звязана з вайной, дыктатам, тыраніяй, разбурэннем, а калі абагульніць — з бескультураем. І таму вазьму на сябе адказнасць і зраблю выснову: мы вывучалі ў школе і ў інстытуце на занятках па гісторыі бескультурае.

Такі ўступ мне спатрэбіўся, каб растлумачыць месца хайку (хоку) спачатку ў японскай культуры, а потым, наколькі гэта магчыма, і ў нашай.

Японская культура была расцэна самурайскім мячом: па адзін бок існавала культура самураёў з іх рытуаламі, турнірамі, хронікамі, гістарычнымі раманами, параднымі партрэтамі шанюўных асоб; а па другі бок, у процівагу, развівалася духоўна-народная культура з жартамі, песнямі, казкамі. Па адной дарозе ішлі

пэўны час супрацьстаяў самурайскай культуры з яе цалкам заканаваанымі вершамі. Не памылюся, калі скажу, што ў час супрацьстаяння хайку дасягнуў найвышэйшага росквіту. Нездарма першым паэтам Японіі застаецца вандруны літаратар Мацуа Басэ (1644—1694). Бо паэзія, паступова і незаўважна, імператарская культура праглыне хайку, кананізуе яе, акадэмізуе. Хайку стане часткай самурайскай культуры, напоўніцца публіцыстычным зместам, згубіць лірычнасць і лёгкасць. Але творчасць Басэ застаецца, і ўсе намаганні імперскіх крытыкаў зрабіць з яго самурая марныя. Для Басэ сам вобраз самурая быў па-за межамі эстэтычнага. Іншая справа Іса (1763—1827), ён уводзіць у хайку «князя-гордэца», зразумела, адмоўнага:

**Как вишни расцвели!
Они с коня согнали
И князя-гордэца
(Переклад Веры Маркавай).**

Але наступны крок зрабляць прыдворныя паэты.

Калі ў 1986 годзе вырашалася пытанне, ці ставіць у «Паэтычны слоўнік» у якасці прыкладу мой хайку, дык Вячаслаў Пятровіч Рагойша прапанаваў напісаць хайку пра бюракрата. Я не напісаў, даве-

ТАК ужо павялося, што да нядаўняга часу вывучэнне дарэвалюцыйнай гісторыі было ўдзелам нешматлікіх вучоных-спецыялістаў і энтузіястаў-аматараў. Дзе-нідзе з'яўляліся публікацыі ў нешматлікіх вузка-спецыяльных выданнях, навуковыя манаграфіі выходзілі мізэрнымі тыражамі. Папулярныя выданні па гісторыі былі вялікай рэдкасцю. Ды і не дзіўна. Ці не з першых гадоў Савецкай улады — і чым далей, тым больш — людзей пераконвалі, што да рэвалюцый гісторыі як бы і не існавала, а так, нейкая «перадгісторыя», не варта ўвагі...

Сёння савецкія народы зноў вяртаюцца да ўсведамлення сваёй чалавечай годнасці, сваёй духоўных каранёў. Давайце паглядзім, якімі ж сродкамі асвятляецца ў друку гісторыя нашай рэспублікі — Беларусі. Праглядаючы планы выпуску літаратуры на 1990 год, я звярнуў увагу на рэзкае павелічэнне колькасці выданняў краязнаўчай тэматыкі. А як жа ў нас справа з перыядычным друкам? Першым і найгалоўным часопісам у гэтым плане былі «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі». Цяпер у нас шмат нараканняў на Таварыства аховы помнікаў, але часопіс (бюлетэнь) пад яго рэдакцыяй даваў разнастайную інфармацыю, хаця і не заўсёды ў дастатковым аб'ёме. У рэдакцыю маглі прынесьці свае артыкулы і масціцы вучоны, і пачынаючы аматар. Вось толькі бюлетэнь выходзіў усяго чатыры разы на год, а пасля падарожання паперы ў 1980 годзе яшчэ і «пахудзеў». Да таго ж часопіс быў «шырокага профілю» — у ім асвятляліся ўсе аспекты аховы

помнікаў, ды першую і пануючую ролю займалі артыкулы ваенна-патрыятычнага характару і аб працоўнай славе. Але за адсутнасцю большага і гэта быў прамень святла ў «цёмным царстве».

рыі, асабліва лакальнай, звязанай з канкрэтнымі гарадамі і вёскамі, помнікамі архітэктуры і мастацтва, для краязнаўчых нарысаў?

Дзе яшчэ можна пачытаць аб мінулым? Назаву навуковыя

скае строітельство Беларусі», ён стаў выдавацца часцей — 6 раз на год. У ім змяшчаюцца цікавыя артыкулы па гісторыі архітэктуры, але гэта бывае не часта, як гавораць, «цераз раз». Ужо некалькі га-

агляд выданняў, якія выходзілі па-за межамі Паўночна-Заходняга краю, — у Варшаве, Кракаве, Львове, Кіеве, Пецярбурзе, Маскве і ў многіх іншых гарадах, таму што артыкул у гэтым выпадку пагражае ператварыцца ў бібліяграфічны даведнік.

Цэнтрам культурнага і палітычнага жыцця краю была Вільня — былая сталіца Вялікага княства Літоўскага, дзе і выходзіла большасць перыядычных выданняў. Так гістарычна склалася, што польская і апалячаная мясцовая беларуска-літоўская інтэлігенцыя, таму ў першай палове XIX стагоддзя тутэйшыя кнігі, часопісы і газеты выходзілі за невялікім выключэннем на польскай мове. Наступ рускай мовы пачаўся пасля задушэння паўстання 1863—64 гадоў па загаду графа М. Мураўёва, віленскага генерал-губернатора, і прадоўжыўся яго паслядоўнікамі (Патапавым і інш.) Сярод польскіх навуковых і грамадска-палітычных часопісаў і газет таго часу можна назваць «Дзёнік Віленскі» (1805—06, 1815—30), «Дзее добрычыннасці» (1820—24), «Атэнэум» (1841—51), «Кур'ер Літвскі» (1764—1840, аднавіўся ў 1905), «Кур'ер Віленскі» (1841—65, аднавіўся ў 1910), «Жыцце ілюстраванае» (1907—09) і інш. Тут друкаваліся размаітыя даследаванні і нарысы па гісторыі, дыярышы і іншыя літаратурныя творы гістарычнага зместу, а таксама краязнаўчыя матэрыялы, тэксты старажытных грамад і ўрыўкі з летапісаў.

У пачатку XX стагоддзя выдавецкая дзейнасць на поль-

Думка чытача

ЦІ ПАТРЭБЕН НАМ ГІСТАРЫЧНЫ ЧАСОПІС

З верасня гэтага года пачаў выходзіць на базе «Помнікаў» новы часопіс «Спадчына». Пакуль нічога канкрэтнага аб ім сказаць не магу, але, відаць, у ім адбудуцца некаторыя істотныя перамены. Па-першае, змяніліся галоўны рэдактар і склад рэдакцыі, цяпер тут больш нашых знакамітых беларускіх пісьменнікаў, членаў Беларускага фонду культуры (Фонд разам з Таварыствам аховы помнікаў з'яўляецца выдаўцом «Спадчыны»). Па-другое, павялічыўся аб'ём выдання. Як мне казалі, цяпер часопіс будзе больш працаваць на папулярныя гісторыі. Гэта, безумоўна, радасна. Толькі ці знойдзецца ў ім месца для навуковых артыкулаў па гісто-

акадэмічны і універсітэцкі часопіс: «Весці Акадэміі навук БССР» (серыя грамадскіх навук) і «Веснік БДУ» (серыя «Гісторыя, філасофія, навуковы камунізм, эканоміка, права»). Але вы паглядзіце на тыраж гэтых выданняў. У першым выпадку гэта каля 500 экзэмпляраў, а ў другім — менш за 1000, распаўсюджваюцца яны толькі па падпісцы, ды і няшмат у іх адведзена месца для старажытнасці. Асабліва гэта датычыцца «Весніка БДУ», які да таго ж выходзіць усяго тры разы на год.

Есць у нас яшчэ адзін навуковы часопіс «Строітэста і архітэктура Беларусі». Аб'яднаўшыся з часопісам «Сель-

доў выходзіць спецыяльны часопіс «Мастацтва Беларусі». Акрамя асноўных тэм па праблемах сучаснага мастацтва, у ім калі-нікалі друкуюцца і артыкулы аб старажытнай архітэктуры, жывапісе, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладным мастацтва, кніжнай графіцы, археалогіі і г. д., багата ілюстраваныя, што дазваляюць магчыма сці часопіса. Але гэтага недастаткова, прытым часопіс дарагі — паўтара рубля, што выклікае дваістае адчуванне.

На гэтым практычна спіс навуковых і спецыяльных часопісаў вычэрпваецца. А цяпер хацелася б паглядзець, на якім узроўні была выдавецкая справа ў часы «праклятага мінулага», у царскай Расіі. Я апушчу

яны з Багдановічам жылі ў Мінску і як той у шытак збіраў паэтычныя формы. Бядуля апісаў якраз той момант, калі Багдановіч займаўся японскімі вершамі. Я зрабіў выпіску з артыкула, і ў выніку другое выданне «Паэтычнага слоўніка» замацавала за Максімам Багдановічам званне першаадкрывальніка беларускага танка.

На жаль, амаль семдзесят гадоў ніхто з беларускіх паэтаў не распрацоўваў пачатую Багдановічам працу. Прычыну бачу ў тым жа непрыяці. У якасці прыкладу можа служыць танка Уладзіміра Сцяпана:

Высока ў небе
Птушкі ляцяць
на поўдзень.
Чуе іх крыкі,
Хістаецца зжоўклы ліст...
Хутка і ён палляціць.

Пасля публікацыі верша ў газеце «Літаратура і мастацтва» з высокіх трыбун і са старонак выданняў на пачатку абрынулася столькі крытыкі, колькі нават графаманскія апавесці і раманы не бачылі. Але ў гэтай крытычнай кананадзе былі і станоўчыя якасці. Маладая паэты адчулі, што іх чакае, калі не ісці традыцыйным шляхам; адчулі, убачылі і не адступіліся.

РУБАІ

Зялёны край. Знаёмы кут.
Мне б назаўжды застацца тут,
Каб не было на свеце іншых
Дарог, шуманняў і пакут.

Не ведаю, як для вас, а для мяне ў гэтым выдатным рубай Яўгеніі Янішчы адгукнулася класічнае коласаўскае:

Мой родны кут, як ты мне
міль,
Забыць цябе не маю сілы.

Але адгукнулася на іншым эмацыянальным узроўні. Знакамітыя радкі з «Новай зямлі» знітаваны ў мяне з пэўнай гісторыяй. Перакладчык беларускай паэзіі на рускую мову Фёдар Яфімаў казаў, што не ведае рускага паэта, які змог бы перакласці гэтыя радкі і захаваць іх выразнасць, вобразнасць і сілу. Я пагадзіўся, бо ў кожнай паэзіі ёсць творы перакладныя, ёсць вобразы, якія не маюць адэкватнас-

ці ні ў адной з іншамоўных паэзіяў, за іх кошт і існуе паэзія пэўнага народа на пэўнай мове. Дзякуючы коласаўскаму вобразу жыве беларуская паэзія. Можа змяніцца форма, словы, але застаецца вобраз, застаецца дух.

Яшчэ мяне ўражае ў рубай Яўгеніі Янішчы медытатывнасць, заглыбленасць у сябе, філасафічнасць. Знойдзены Коласам вобраз набывае ў рубай нечаканы драматычны фінал. І як сумна, што і гэты шлях не знайшоў паслядоўнікаў.

ГРЭГЕРЫЯ

«...Грэгерыя — дзічка, выпадок, выпадок. Грэгерыя адважная і разам з тым баязлівая.

Грэгерыя — гэта парывы значыць невызначальнае, скапіць тое, што знікае. Так ускрываюць, калі сутыкаюцца, раптоўна, рэчы і душы, і не трэба рабіць гэтыя ўскрыкі больш паэтычнымі, чым яны ёсць.

Грэгерыя не агульнае месца, не пэўная ісціна. Грэгерыя не афарызм, пыхлівы, які не дапускае пярэчанняў.

Грэгерыя — гэта неабходная змена пункту назірання. Грэгерыя нечакана змяняе ракурс і ловіць абрысы вечага свету, які нараджаецца ў кожным імгненні.

Так знаёміў чытачоў з грэгерыяй яе «вынаходнік» — іспанскі літаратар Рамон Гомес дэ ла Серна. Ён параўноўваў грэгерыю з хайку і касыдаю. Ён даў свету новую літаратурную форму, у якой аб'ядналіся Усход і Заход. Адзінае, у чым я не пагаджаюся з вынаходнікам, дык гэта тое, што грэгерыя — праявіны жанр. Для мяне грэгерыя — верш. Паглядаць самі:

Хону — паэтычная тэлеграма,
Каміні ўмеюць чыкаць.
Таполя — зялёныя матылі на галінах.
Ланатары шукаюць бога.

Заходніх і ўсходніх паслядоўнікаў Рамона Гомеса дэ ла Серны я, на вялікі жаль, не ведаю. А вось нашага беларускага «грэгерыянца» я добра ведаю. Мастак Валянцін Дзялендзік пісаў грэгерыі, пісаў

сталі выходзіць выданні і на беларускай мове: «Наша Ніва» (1906—15), «Беларускі каляндар» (1911—16) і іншыя.

Таксама перыядычныя выданні выходзілі і ў іншых губерньскіх гарадах: Мінску, Віцебску, Гродне і Магілёве. Гэта былі ў першую чаргу губерньскія і епархіяльныя ведамасці і «Памятныя кніжкі».

У 1920—30-я гады на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў ваяводскіх і павятовых цэнтрах выходзіла вялікая колькасць перыядыкі на польскай, беларускай, рускай, яўрэйскай мовах. Найбольш цікавыя з іх (на польскай мове: «Земля Лідзкая» (Ліда, 1935—39), «Земля Дзісенская» (Глыбокае, 1931), «Земля Пінская» (Брэст, з 1926), «Крэсы Ілюстрованэ» (Брэст, з 1924), «Краёзнаўства» (Гродна, з 1936) і шмат іншых. Застаецца толькі шкадаваць, што гэтыя выданні, якія змяшчалі шмат цікавай інфармацыі, — вялікая бібліяграфічная рэдэкацыя. Іх амаль няма нават у нашых буйнейшых бібліятэках — імя Леніна і акадэмічнай. Застаецца адзначыць, што за 120 год знаходжаньня Беларусі і Вільні ў складзе Расійскай імперыі, а таксама за 20 год Заходняй Беларусі і Віленскага краю ў складзе Польшчы пачыналі свет больш за 500 (!) найменшых разнастайных перыядычных выданняў, і ў большасці з іх адводзілася значнае месца гісторыка-краязнаўчай і культурнай тэматыцы.

Ужо даўно наспела неабходнасць стварэння новых часопісаў у Беларусі — гістарычнага, краязнаўчага, архіўнага. Тут хацелася б заўважыць, што ў

ён іх для сябе, зрэдку паказваў сябрам.

Пасля публікацыі ў часопісе «Крыніца» майго дакументальнага апавядання «Мінскі авангард» у рэдакцыю завітаў Андрэй Радзівонаў — Валянцінаў аднакурснік па інстытуце, і даў мне вялікі агульны шытак, спрэс спісаны акуратным почыркам. Гэта быў дзёнік. Я чытаў і перачытваў запісы, нібыта вяртаўся ў часы нашага з Валянцінаў сяброўства, якое перарвала ягоная трагічная смерць. Сярод цытат з Сервантэса і Германа Гесэ, сярод кароткіх апавяданняў «З цыкла «Лікі сонца» і дакументальных нататак былі «парасыпаны» грэгерыі. Я выбраў іх, перапісаў на каталогавыя карткі і паказаў сябрам-паэтам. Аднадушнасці ў меркаваннях не было, але ўсе пагадзіліся, што грэгерыі варты публікавання.

Услухайцеся:

Маці ўсё строчыць і строчыць на швейнай машыне, нібыта хоча некуды з'ехаць.

Адчуваецца, як змяніўся ракурс, як у аскепку адбіўся цэлы свет? Ці яшчэ:

Зачыніце дзверы Яны невыносныя для сляпых.

Зразумела, што не адразу, не праз дзве грэгерыі можна зразумець законы паэтычнага свету Валянціна Дзялендзіка, але і праз гэтыя вершы можна адчуць існасць гэтага свету.

Грэгерыя — гульня, забаўка, зван пацеркаў — «чыстая» метафара.

У адрозненне ад квантэмы, грэгерыя «жывапісная», а не «гуканісная», яна відэафонная, зрокавая, фактурная, а не музычная ці эфемерная.

У грэгерыі неабходна іронія, а не гумар і сарказм, бо жарт — зусім іншая форма гульні.

У артыкуле рускай паэты Веры Маркавай «Доўгая дарога кароткай песні» ёсць такія словы: «Кароткі верш (усяго некалькі слоў) здатны стаць магутным кандэнсатарам думкі і пачуцця. Кожны верш — маленькая паэма. Яна кліча ўдумацца, адчуць, адчыніць унутраны зрок і ўнутраны слых. Чуйныя чытачы — створцы паэзіі». Гэтымі словамі і хацелася б скончыць мае нататкі пра беларускую мініяцюру.

беларускіх архівістаў было ўжо сваё выданне, але яно спыніла існаванне, чаму — незразумела. Наўжо ў нашай архіўнай справе ўсё ў парадку і няма чаго вывучаць? Можна яшчэ ўспомніць тэматычныя зборнікі гістарычных дакументаў, якія былі падрыхтаваны ў савецкі час беларускімі архівістамі. Але я хачу пажадаць, каб іх тэматыка ў будучым была шырэйшая, а таксама няблага было б пачаць выдаваць пэўныя архіўныя фонды, напрыклад, кнігі гродскіх і земскіх павятовых судов XVI—XVIII стст., якія з'яўляюцца каштоўнымі гістарычнымі крыніцамі па вывучэнні жыцця, побыту і культуры беларускага народа, — як гэта пачала рабіць у свой час Віленская Археаграфічная камісія.

Нарэшце, хацелася б яшчэ пажадаць рэдакцыям часопісаў і газет часцей друкаваць на сваіх старонках матэрыялы па нашай старажытнай гісторыі і культуры, і не толькі агульнадзяржаўнага, палітычнага і праблемнага характару, але і лакальнага — аб гарадах і вёсках, аб помніках архітэктуры, аб мясцінах, звязаных са славымі асобамі, каб кожны чалавек, мясцовы жыхар ці прыезджы, ведаў, дзе ён жыве, па якіх вуліцах ходзіць, якія будынкі бачыць. Каб наша гісторыя не была чымсьці далёкім і невядомым, пакрытым пылам архівахоўшч, а прадаўжала жыць разам з намі, у навучанне нашчадкаў.

Г. БРЭГЕР.

г. Мінск.

Нашы госці

З далёкага штата Карнатэк

Трыццаць аўтараў, пяцьдзесят шэсць вершаў уключыў перакладчык Будданна Хінгамірэ ў «Анталогію беларускай паэзіі», якая выйшла ў 1985 годзе на мове каннада ў індыйскім штаце Карнатэк. І вось нядаўна пазт, крытык і перакладчык Будданна Хінгамірэ наведаў Мінск як госць Саюза пісьменнікаў БССР. Я напрасіў яго расказаць пра гэтае выданне.

— Анталогія адкрываецца творамі Анлі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча, а заканчваецца вершам Ніны Мацяш, — сказаў перакладчык.

— Ваша анталогія — яшчэ адзін доказ таго, што беларуская літаратура выходзіць на размову з усім светам. Я збіраю калекцыю кніг беларускіх аўтараў, выпушчаных за мяжой. Маю цяпер каля трохсот такіх выданняў. Здаецца ўжо можна і не здзіўляцца выхату чарговай нашай кнігі за мяжой. І ўсё ж мяне не пакідае прыемнае здзіўленне: дзе тая Беларусь і дзе той штат Карнатэк, а дайшла туды наша паэзія!

— Ваш пазт Максім Танк сказаў, што ў свеце не толькі квітнеюць кветкі, але і ўсюды жыве паэзія. Што да практычнага боку справы, то я меў ужо вопыт перакладчыцкай працы над класічнай і сучаснай паэзіяй, выдаў у сваім перакладзе кнігу паэзіі Пушкіна, за якую пазней мне была прысуджана прэмія імя Джавахарлала Неру. Выдаў таксама зборнік твораў Шаўчэнка, пераклаў паасобніцы творы Лесі Украінкі, Алены Ісаакянэ... Трынаццаць год назад прачытаў анталогію беларускай паэзіі, выпушчаную на англійскай мове ў Маскве. Ваша паэзія літаральна захапіла мяне. Яна зямная, у ёй многа фальклорных элементаў. А ў нас нават ёсць «фальклорныя» паэты. Пасля знаёмства з анталогіяй я напісаў у Саюз пісьменнікаў Беларусі, каб мне памаглі матэрыяламі, вершаванымі, публікацыямі. Атрымаў асабліва поўнае ўяўленне пра Янку Купалу і Якуба Коласа.

Я выкладаю мову каннада ў Карнатэцкім універсітэце, займаюся там навукова-даследчыцкай дзейнасцю. Апрача хіндзі і санскрыта, ведаю англійскую мову, вывучыў самастойна рускую. Усё гэта дапамагло мне прыступіць да перакладу беларускай паэзіі. Атрымаў часопіс «Нёман», а цяпер вось вяду з сабой падарунак — двухтомны беларуска-рускі слоўнік. Буду спрабаваць перакладаць беларускую паэзію з арыгінала. Дарэчы, я напісаў у свой час рэзэнзію на раман Івана Шамякіна «Снежныя зімы», яна апублікавана ва ўніверсітэцкім часопісе «Карнатэк Бхараці» за 1982 год.

— Аўтар прадмовы да анталогіі доктар Дхаван выказаў надзею, што гэта кніга ўзрушыць розумы і сэрцы вашых маладых паэтаў, яны будуць натхнёны тым шляхам, які прайшоў беларускі народ, Беларусь. Як сустрэты быў выпуск анталогіі вашымі чытачамі?

— Вельмі добра, асабліва маладым чытачом, студэнтамі. Я гэта адчуваю па студэнцкай аўдыторыі, перад якой пастаянна выступаю. У нас часта заходзіць гаворка аб беларускай паэзіі.

— Назавіце, калі ласка, некалькі імёнаў вашых паэтаў, у прыватнасці, класікаў.

— Самы вялікі наш паэт — Пампа. Першы. Жыў у дзесятым стагоддзі. Наогул літаратура на мове каннада вельмі багатая, пра яе можна многа, бясконца гаварыць. Тут жа я хачу назваць яшчэ толькі адно імя — паэта дванацатага стагоддзя Басавэнны. Ён прапаведваў у сваёй творчасці роўнасць, грамадскую справядлівасць.

Доктар Будданна Хінгамірэ сустраўся з групай беларускіх паэтаў, чые творы ўключаны ў анталогію. З вялікім запалем чытаў ім свае пераклады. З цікавасцю ўслухоўваўся Максім Танк, Сяргей Грахоўскі, Анатоль Вяцінскі, Аляксей Радзівонаў, Мікола Арочка ў гучанне сваіх вершаў на далёкай, незнаёмай мове. Па рытміцы, па строфіцы яны неўзабаве пачалі адгадаваць назвы вершаў: «Хай будзе святло», «Дубовы ліст», «Дзівак-чалавек», «Мова»... (Дзеля поўнай інфармацыі пералічу імёны і іншых аўтараў анталогіі, якія тут яшчэ не называліся: Уладзімір Дубоўка, Пятрусь Броўка, Сяргей Дзяргай, Анатоль Астрэйка, Аляксей Русеўскі, Васіль Вітка, Аркадзь Куляшоў, Эдзі Агняцёт, Мікола Сурначоў, Пімен Панчанка, Аляксей Бачыла, Аркадзь Марціновіч, Аляксей Пысін, Еўдакія Лось, Ніл Гілевіч, Іван Калеснік, Рыгор Барадулін, Данута Бічэль-Загнетавя, Анатоль Грачанікаў, Вольга Іпатава, Яўгенія Янішчыц).

На пытанне аб творчых планах на далейшае, госць адказаў:

— Мая першачарговая задача — перакладаць беларускіх сучасных паэтаў. Я хачу выдаць анталогію паэзіі Саўецкага Саюза. Ёсць і звышзадача — зрабіць анталогію паэзіі свету. Я ўжо выдаў анталогію балгарскай паэзіі. Усё зробленае — толькі прыступка да маёй звышмары, звышзадачы.

Пажадаем Будданне Хінгамірэ поспехаў на нялёгкай перакладчыцкай ніве, у вырашэнні ім усіх яго планаў, задач, у тым ліку і — звышзадачы.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

3 кнігі «Шляхам ветру»

Адгулі, адшумелі дажджы-навальніцы
І амыліся травы ў жэўцельных лугах.
Як з чужыны, вярнуўся дамоў са сталіцы,
Гул машын не сціхае ў душы і вушах.

Мой пагодак рагоча з мяне, як з дурнога,
Што здзіўлюся з сарокі на плоце гнілым.
Нашу роднасць закрэслілі ў полі дарогі,
І ніхто не заплача па светлым былым.

Я да студні іду — ні вядра, ні вэдзіцы.
Тут памыйную яму зрабілі даўно.

Ну якой тут культурай прад светам хваліцца?
Што было, дык цяпер і таго не відно.

Кажаш, клуб па вясне збудавалі і школу.
Для каго збудавалі, скажы, для каго?
Для старых і для п'яніц? Зірні, брат,
І скажы, для чаго мы жывём, для чаго?

Для чаго асушылі раку і балоты,
Скарчвалі лясы, зруйнавалі курган?
Як галота была, дык і зараз галота,
Хоць і хваліцца кожны: «Жыву, нібы пані»

Наш народ не гультай, давалі да гультайства,
Адвучылі любіць і зямлю і свой хлеб.

І не дзіўна, што толькі хто стане начальствам,
Дык адразу, глядзіш, той аглух і аслеп...

Мой пагодак рагоча з мяне, як з дурнога:
— Ты філосафам стаў у казённых дамах?
Што яму адкажы? Як ні дзіўна — нічога,
Нават слёз ён не ўбачыць у сумных вачах.

Даўно няма між нас святых,
Святых бяздарна мы іграем.
Храм узарвалі залаты,
Па сёння золата збіраем.

Работы шмат і шмат гразі,
Ды больш прыгожых абцяганняў.
І колькі лозунг ні насі,
Ад лозунга жыць лепш не стане.

А Д АГЕНЬЧЫКА, які трымаў у руках, Вітольд Каятанавіч запаліў свечкі на кандэлябры, што стаяў на туалетным Любашыным століку побач са шкатулкай, сваю свечку паставіў на камін, сеў перад ім, халодным, у крэсла і яшчэ раз прачытаў жахлівы ліст з балынічнай няволі. Потым, паклаўшы яго на столік, адвінуў века шкатулкі, дастаў з яе пачак лістоў. Зверху пазнаў ліст, напісаны ім даўно, яшчэ ў дваццаць першым годзе, у адзін з пагодлівых дзён вясны, у сакавіку, ранічкай у майстэрні.

Дарагая Люба!
Я ў захапленні ад сённяшняга сну. Стары гарусаўскі дом, твой пакойчык, у правым кутку ад святла блішчаць лампады, старэнькія іконы, праз шыліну занавескі глядзіць неба вясновай ночы, а ля твайго ложка мілая, бясконда добрая твая нянечка спявае: «Баюшкі-баю, жыве барын на краю...» Я вярнуўся з паліяння. Ты ўжо ўлеглася спаць. Я заходжу развітацца з табою на ноч, як рабіў заўсёды, нават калі ты ўжо спала. Я лічыў сваім шчаслівым абавязкам гэта зрабіць: прыйсці і паглядзець, як спіш. «Баюшкі-баю, баюшкі-баю», — гучыць усё цішэй. На дыбачках, каб цябе не пабудзіць, пакідаю пакой, а ў сэрцы столькі ціхай радасці! Увесь сэнс жыцця быў у табе адной, усе нягоды, увесь смутак перакрываўся радасцю, што ты ў мяне ёсць. Як цяпер, памятаю кожны год, кожны месяц у тваім жыцці. Памятаю восенскі дзень, апалае ля балкона жоўтае лісце ліп і цябе, як ты ў карычневым палітончыку маленькімі гравелькамі збіраеш лісце ў кучу, а ў ясным небе сумна крычаць журавы, і сэрца поўніцца радасцю, якую нельга выказаць. Я тады быў маладым мастаком, у мяне было ўсё наперадзе, і я шмат даў бы, каб вярнуць хоць год таго жыцця, той надзеі, веры ў сэнс існавання, зноў глядзець на цябе, песціць цябе, зноў што-небудзь прыносіць табе з паліяння. Памятаю, як позняй восенню я знайшоў у лесе некалькі малінавых ягад, што выпадкова засталіся ў дзікім малініку. Я іх асцярожна паклаў у пустыя гільзы патранташа, каб данесці, не змяўшы. Якая гэта была для мяне радасць! Я ніколі гэтак не радаваўся пасля, калі наслў табе дарагія цацкі. Жыццё развучыла радавацца. Яно не літуе ні правых, ні вінаватых. Насуперак нашай волі, нашаму розуму нас вядуць невядомыя сілы і мы падначальваемся ім. Фатум? Я глыбока веру, што гэта — так

Ён апусціў рукі з лістом на калені. Чаму — фатум? Што значыць: жыццё не літуе ні правых, ні вінаватых? І што за невядомыя сілы, якім падначальваемся? Ён заўсёды вучыў дачку быць моцнай, не падавацца злым сілам, а тут? Шукае апраўдання? Якою? У чым апраўдвацца перад дачкою?

Гэта быў толькі адзін унутраны голас — голас адваката. А быў яшчэ другі, таксама яго, унутраны — пракурора ці судзі, які цэлій не ў брыво, а ў вока: дзе Вольга Іванаўна, маці твайго дачкі?

Зрабілася холадна, няўтульна, жахліва. Вольга Іванаўна памерла сорак гадоў назад ад сухотаў. Хто застрахаваны? Ці ёсць такі — хоць адзін? Памерла ў сваім доме — у Маскве, у Варатнікоўскім завулку. Люба была пры ёй. А ён — пры ёй? Чаму развядліся? Хто вінаваты? Любіў жанчын? Была Ніна, Любашына бонна, якая жыла з ім, у іх доме? Як жа ты?..

Мая мілая, бясэнная мая! Так хочацца, каб ты мяне зразумела, каб была да мяне бліжэй

Каб дачка зразумела і апраўдала? Але яшчэ тады — ці магла яна цябе

зразумець, калі ты адпіннуў ад сябе яе маці? Ці не тады паміж бацькам і дачкою свет раскалаўся? Не, не! — запратаставаў голас адваката. — Люба мяне любіла і любіць. Я не пазбаўляў яе маці. Яна гэта ведае. Вольга Іванаўна сама пайшла. Не вытрымала — шмат жанчын акружала мужа? Гэта — так. Але ён не хаваўся. Яны былі ў іх у доме, за сталом. Рэўнасць? О, гэта — жах! Але ці магла Люба ў той час іх зразумець? Колькі ёй было? Гадкоў дваццаць? І яна таксама любіла Ніну Аляксандраўну. Пасля смерці Вольгі Іванаўны любіла яе як маці. Нядоўга? Так — праз колькі год

«Чайка», наша мілае возера, ты, мой дарагі і любімы». І з Адэсы. Усюды пра яго і пра «Чайку», пра мару сустрэцца, пра яго карціны ў мясцовых музеях, галерэях. Ходзіць па музеях і шукае карціны — у кожным горадзе. Вось — яшчэ ліст з Харкава: «Была ў мастацкім музеі, бачыла тваю карціну «Асенняе сонца». Цудоўная, адна з маіх любімых (памятаю яе з маленства), а вісіць не на месцы. Разгаварылася з загадчыкам музея, прасіла перавесці. Паабацяў. Над твай карцінай жахлівая работа Бурлюка. А ярлычок — Канстанцін Каятанавіч Бялініцкі-Біруля. Я

яго пачуццямі, пра якія ён не хацеў думаць, якія жылі ў ім таемна, але жылі. Алена Аляксееўна была побач, але ці былі ў яго да яе пачуцці, якія ён меў да Любінай мамы, Вольгі Іванаўны? Люба яднала адно з маці, усе астатнія жанчыны побач з ім былі ёй чужыя. Яна яго зразумела не толькі як дачка — бацьку, але як жанчына, як мастак мастака. Інтуіцыяй, первамі. І ў яго заўсёды было адчуванне, што яна яго разумее лепш за ўсіх іншых. Нават калі была маленькая. У ёй да яго жыла не проста любоў, але бязмежная вера, упэўненасць у яго сіле і праваце.

Закончыў твор пра выдатнага беларускага жывапісца В. К. Бялініцкага-Бірулю, жанр якога вызначыў так: эскізы, эцюды і палювныча. Адшуканы ў архівах успаміны, лісты, спробы мастака пісаць прозу і вершы далі магчымасць весці апавя-

данне ад двух асоб — ад аўтара і ад героя. Герой твора становіцца як бы сааўтарам.

Прапануем чытачам «ЛіМа» старонкі з апавесці.

Аўтар.

памерла Ніна Аляксандраўна. Таксама ад сухотаў. Чаму ўсе — ад сухотаў, першая і другая? Што за хвароба? Кажуць, сухоты — ад душэўных пакут? Але жылі заўсёды цікава, у дастатку. Пакуты душы бываюць і ў дастатку? Зрэшты, чаму калі не лічыць сябе вінаватым, просіш дачку, каб яна цябе зразумела? Дапускаеш, што можа не зразумець? Магла не зразумець?

Аб гэтым яшчэ ніколі не думаў з жорсткасцю да самога сябе, заўсёды даваў права гаварыць аднаму адвакату. Але цяпер пракурор няўмольны, пераканаць і абвергнуць яго ўсё цяжэй. Лягчэй проста не чуць. Заткнуць вушы? Зрабіць выгляд, што не чуе? Не, лепей чытаць ліст да Любашы, свой ліст з далёкага часу, чытаць і чытаць, не адрываючыся, не даючы сабе думаць.

Пасля Сібіры ты яшчэ да мяне не вярнулася. Ты мяне любіш, я гэта ведаю, любіш не менш, як раней, але мы з табою ўсё далей і далей адно ад аднаго. Паміж намі нейкая сцяна. Я імкнусь да цябе, але ты далёка, і зноў, убачыўшы цябе, я, нібы смоўж, хаваюся ў сваю шкарлупіну

Так, гэта пачалося з Сібіры, дзе дачка была ў гастрольных паездках з трупай МХАТа. Але колькі добрых лістоў яна прыслала адтуль! Заўсёды, дзе б ні была на гастрольх, пісала з кожнага горада, пісала часта. Адкрывала свет, краіну, жыццё ёй адкрывалася, была шчаслівая ад паездкаў, набірала радасці, аптымізму, вопыту і, як яму здавалася, глыбокага дарослага пачуцця. Тыя лісты ўсе ў шкатулцы. З Адэсы, Днепрапятроўска, Нова-Мікалаеўска, Харкава, Омска, Растова-на-Доне, Свядлоўска.

Пачаў выкладаць іх на стол. Вось — з Харкава: «Вельмі я без цябе, татачка, сумую. Рада я, што працуеш у Яснай Паліне, у прыродзе, якую так любіш». А вось — са Свядлоўска: «Мілы мой татачка! Два дні не пісала табе і адчуваю вулкую душэўную патрэбу сказаць хоць некалькі слоў. Не за гарамі жнівень, а з ім і

сказала, што ты ўсё жыццё насіў імя Вітольда. Не паверылі. Давялося паклясціся, што я твая дачка, роднёнькая».

Не, Люба яна любіла, як і ён яе. А сцяна паміж імі пасля сібірскага гастроляў — упершыню. І ён у шкарлупіну хаваўся ўпершыню. Перажываў? А трэба ўсё зразумець. Жыццё ў тэатры складанае. Трэба паважаць яе права на думку, учынак, пачуццё. Ён гэтак рабіў? Ці заўсёды?

Хацеў бы пражыць вячэрнюю зару сваю з табою разам, не замінаючы табе, не парэчачы ні ў чым. Не хачу даваць парады, не прэтэндую на свой уплыў. Я вельмі цябе паважаю і лічу, што як чалавек ты складася. Але не забірай у мяне маю апошнюю радасць быць побач з табою. Ты не падыждзіш да мяне, а я ўсё веру, што ты да мяне вярнешся, і твой сівелы татачка, твой сябра, не малады мастак — стары акадэмік, зноў прынясе табе з лесу малінавыя ягадкі ў гільзах, а яго Любашка вялікімі гравелькамі, як калісьці маленькімі, будзе збіраць сухое лісцеўка ў садзе «Чайкі»

Мая дарагая! Гэты ліст напісаны па загаду сэрца. Яго напісалі ціхія слёзы радасці, успаміны пражытага. Яшчэ раз — я глыбока шчаслівы, што ты запоўніла маё жыццё

Апошняя фраза прымусліла задумацца. Запоўніла жыццё? Так, гэта — праўда. Асабліва пасля смерці Вольгі Іванаўны — хто, як не Люба? Дзе той ліст?.. А не трэба шукаць — памятаў: «Беражы сябе, мілы, ведай, што мы з табою ў жыцці адзінокія, і ўсе, хто вакол нас, толькі да таго часу, пакуль нам з табой добра». Гэта яна пісала ў ліпені 1947 года, калі свечка на магіле маці даўно згарэла, роўна за год да сваёй свечачкі. Гэту кроўнасць, адну адзіную нітчку кроўнасці ў акіяне далёка не вечных сяброў, прыхільнікаў, нейкіх сваякоў, яна адчувала востра, балюча. Усё зразумела. Нават Алена Аляксееўна, яго трэцяя, апошняя, жонка, якая была побач, не залічвалася ёю ў круг кроўнасці. І гэтыя пачуцці былі

Калі шукаў загадку Левітана, хіба не шукаў загадку самога сябе? Калі спасцігаў узаемаадносінны Левітана з Турчанінавымі, дачкой і маці, Люлю і Ганнай Мікалаеўнай, адчуваў драму настаўніка, хіба не прадчуваў у ёй сваю драму? І хто гэта ведаў, як не Люба. Ні самая блізкая сябра, ні жонка не ведалі — ведала Люба. Адкуль?

Яркая зорка згарае хутчэй, як цьмяная. Каб не згарэць дачасна, трэба гарэць, можа, не так ярка? Моцны агонь у сасудзе спальвае сасуд. Але хто пагасіць агонь, калі гэта агонь душы? Ці ёсць гэтая сіла? Жыццё Левітана пацвердзіла, што сілы гэтай няма. Ён сам тут не сіла. Ён геній, які павінен згарэць у сваім агні. Яго талент — пакуты. Тут — і зямны крыж і поўня ў небе. Моцнае пачуццё патрабуе моцнага здароўя — гармонія зместу і формы. Інчай — катастрофа? Але Левітан быў не лепшым чынам, як дар прыроды, сканструяваны мозгам прыроды, каб катастрофы не адбылося. І калі ён, Біруля, гэта зразумев, адчуў, які магутны агонь можа гарэць у квольным сасудзе, тады зразумев і свой лёс. Яго сасуд, можа, быў мацнейшы, агонь у ім, магчыма, слабейшы, але гэта мала што мяняла ў сэнсе выніку, лёсу, бо ўсё роўна не вяло да адпаведнасці паміж зместам і формаю, агнём і сасудам. Гэта лёс кожнага сапраўднага мастака. Нават калі ён — не геній. Калі проста талент. Бо і звычайны талент — талент згарае. І ці не таму, усё гэта прадчуваючы, а можа, і ведаючы, ён некалі быў страшэнна ўражаны слязьмі Талстога, пра якія яму расказаў Маравай? Тады ўразіла не слабасць Талстога, а яго сіла — сіла пачуццяў. А з кім ён падзяляў гэтыя сваімі думкамі? У сэнсе самаадчування, свайго адбітку ў люстэрку жыцця мастака? Ні з кім, акрамя Любы. Яна ўжо была актрысай тэатра і зразумела яго трывогу. Гэтую трывогу яна зразумела як блізкую небяспеку, як лёс сямя.

Не, яна ніколі не папракнула бацьку за нейкі нібыта легкадумны крок. Ведала, што розум іэтазгоднасць — не ўся мера жыцця ў мастацтве, што

Ахвота панскага жыцця,
Ды ўсе не могуць быць панамі.
Шукаем золата, смяцця
Не бачым нават пад нагамі.

Дваццаты век, ты век — калек,
Сусвету дымная дарога.
З каго смяецца, чалавек?
Далёка смех з сябе самога.

І што казаць? Каму казаць?
Усе разумныя сягоння.
Наш лёс — п'якая сляза,
Ляжыць у д'ябла на далоні.

А мы будзем гарады,
Як быццам рай зямны ствараем.
Даўно няма між нас святых,
Святых бяздарна мы іграем.

Люблю вакзала тлумны Вавілон.
Хвастамі чэргі стомлена віхляюць,
Таксісты ловаць нас, нібы варон,
І як здабычу, у таксі піхаюць.
З вакзала праз мурзатае акно
Гляджу на двор, дзе ў тупіку вагоны.
Там, за вагонам, дзядзька п'е віно
І на мяне глядзіць, як на шпіёна.
А мой сусед, малодзенькі салдат,
Храпе-сапе, дарогаю стамлёны.
Пад пахаю трымае дыпламаты,
Нібыта ў ім вар'яцкія мільёны.
Мазутай, хлоркай пахнуць скразнякі,
І шамацця навінанамі газеты.
На хатулях вясковыя жанкі
Ядуць з буфета стылыя катлеты.
Мы ўсе тут богу верым аднаму —
Дакладнаму, як бюрократ, раскладу.
То радуемся добраму яму,

А то праклены шлём яму, як гаду.
Сягоння я сюды прыйшоў дарма —
Няма білетаў — навіна не нова.
І горад мне, як вольная турма,
Якую сам я выбраў пажыццёва.
Ды ўсё ж люблю вакзала Вавілон,
Дзе чэргі злосна, стомлена віхляюць,
Таксісты ловаць нас, нібы варон,
І, як здабычу, у таксі піхаюць...

А ў горадзе дымна, што ў пекле,
і цесна,
Начамі пакутна ад тлуму заснуць.
Хто дурня валяе — для тых гэта
смешна,
Хто ў поце працуе — салгаць не
дадуць.
Іду па праспекце, нібы па базары —
Усё прадаецца — рубля не хавай.
Цыганкі свае прапануюць тавары,

Жанчыны-спакусы: «Ты нас заўважай!»

На ўсіх паглядаюць з вітрын манекены,
Такія страшныя, што страшна зірнуць.
Будынін даўно фарбаваныя сцены
Душы нававаюць самоту адну.

Працуюць кафэ, рэстараны і бары,
Заходзьце, калі растаўцеў кашалек.
А так — застаецца пра гулі памарыць,
Папіць у кіёску бязрэзавы сок.

Вярнуся дахаты і ўсё прыгадаю.
Як вулей, дзе трутняў хапае, гудзе
Наш горад. Я з трутнем сябе

параўнаю,
А з пчоламі — нашых вясковых людзей.

А заўтра ізноўку, нібы на базары,
Пайду па праспекце з жабрачкай душой.
І буду пра нешта тэмае марыць,
І буду смяцця над марай такой.

ёсць яшчэ мера — апантанасць душы
і сэрца. І таму з трывогай у кожным
лісце пыталася ў бацькі пра здароўе,
настрой, сон, працу, пісала яму, калі
разлучаліся, ледзь не кожны дзень
і кожны дзень чакала голасу ад яго,
быццам усё гэта магло адвесці немінучы
непрыемнасці і бяду. Яна была
адзінай жанчынай, якая ўсё адчу-
вала, прадчувала. Іншай такой ён не
ведаў. І таму любіў сваю Любу не
толькі як дачку, але як адзіную сабе
па духу жанчыну.

Думаючы пра ўсё гэта, працягваў
перабіраць лісты ў шкатулцы, пакуль
не выхапіў з яе, як апёкшыся, ліст
са знаёмым выразным, буйным літа-
рамі, почыркам. Ад Станіслава Жу-
коўскага? Адкуль тут гэты ліст?
Атрымаўшы з Варшавы, нікому яго
не паказаў, хаваў у сваім сталце.
Праўда, ад Любашы сакрэтаў не бы-
ло, як і ў яе ад яго, і хоць не ў пер-
шы дзень, але і гэты ліст чытаў ён
сам, стараючыся голасам, асцярожны-
каментарыямі згладзіць уражанне,
якое дачка магла мець ад шчырай
споведзі Станіслава. Нейкія радкі не
прачытаў, прапусціў, думаючы, што
яна пра іх не дазнаецца. «Ліст, які
ты напісаў мне, можа напісаць толькі
закаханы чалавек...» Гэта — чытаў. І
чытаў далей: «Я лічу, што чалавек,
калі ён кахае, можа ўзняцца да невя-
рагодных вышыняў духу, да якіх толькі
ўздзімаецца чалавек у творчасці і
глыбіні пачуцця». Любаша заўсёды з
асалодаю слухала і чытала тэмпера-
ментныя, поўныя шчырага пачуцця
лісты Жукоўскага. Яны мелі шмат
агульнага ў характарах. Абое любі-
лі прыгожае жыццё, выхаванасць, да-
лікатнасць. Таму дачка і заўважыла
ліст на бацькавым сталце, паклала яго
разам з усімі лістамі ў сваю шкатул-
ку. Як жа, ліст ад Жукоўскага! Хіба
магла дапусціць, каб валяўся? І што
было ад яе, дарослай, хаваць? «Гэтае
месца ліста не чытай маладым за-
каханым — ім яшчэ не зразумець і яны
мяне асудзяць, назавуць цынікам». Любу,
паўна, меў на ўвазе, кажучы
з маладых закаханых. Але што за
...сца ў лісце? Тое, што пасля слоў
пра вышыні духу?

«Твой ліст выдае цябе — ты за-
каханы. Цудоўна! На метрыку махні ру-
кой. Ты малады душою і вострай
пачуццямі. Усходнія мудрацы, якіх я
лічу лепшымі за шчырасць і логіку,
кажучы, што чалавек да глыбокай ста-
расці павінен жыць усімі функцыямі
душы і цела. Што да мяне, то я ста-
раюся трымацца гэтай парадзі. Жыву
толькі для жанчын, да работы нагня-
юся з думкаю аб прыгожай жанчыне.
Калі ж не будзе гэтага допінгу, тады
ці варта жыць? Як выдатна ты сказаў
у сваім лісце: «Сэрца не слухае, што
гаворыць халодны розум». І гэта так!
Хай сэрца не слухае. Мы, мастакі, да
канца дзён сваіх павінны быць паэта-
мі і палоннымі жаночай прыгажосці!
Аднак я не раю табе **занадта** даваць
сэрцу волю — не рызыкуй, небяспеч-
на перайсці мяжу, за якой пачынаюць
ўсё спадарожнікі закаханага —
рэўнасць, падазронасць, а там і высоч-
ванне, сыск, — тады пачынаецца цёрні
каханна, на гэта пойдзе ўся энергія
нерваў. Успомні, як ты ў сніх акул-
рах, у футры ганяўся на ліхачы? Як
бы не паўтарылася гэтакія неабход-
насць? Ніколі не засяроджвай пачуцці
на адной жанчыне — трэба мець рэ-
зерв. Ён будзе паратункам: страціш
адну — застаецца другая, і пакут
меней. Пачуцці павінны раздвойвацца.
А кахаць можна адразу дзвюх жан-
чын».

Вітольд Каятанавіч усміхнуўся,
паклаў ліст на калена, адкінуўся спіною
на спінку крэсла і са светлай усмеш-
кай глядзеў на агеньчык свечкі, якая
стаяла перад ім. Дружа Станіслаў!
Вось гэтакім ён быў амаль заўсёды.
Рыцар жыцця, вяселасці, прыгажосці,
сваёй і жаночай, рашучы, адкрыты,
гуляка і рызыконт, але разам з тым

які каларытны жывапісец, са сваім
мастацкім густам і тварам. Насустрач
любой бядзе ішоў і ў жыцці, і ў ма-
стацтве. Успомнілася прыкрая гісто-
рыя, з-за якой яго ледзь не пазбавілі
звання акадэміка жывапісу. Згорача
пляснуў па твары Эфроса. Пры лю-
дзях. А за што? Эфрос, мастакі кры-
тык, выступіў аднойчы ў «Тэатраль-
ном абзорніку» з артыкулам «Дзве
выстаўкі». Пахваліў, як падхалім, Ка-
ровіна і несправядліва пакрытыкаваў
Жукоўскага. Такага Станіслаў, вядо-
ма, не мог дараваць. І вось тады ўвесь
сыр-бор разгарэўся. Астравухаў, Юон,
Крымаў былі катэгарычна за вывад
Жукоўскага з членаў Акадэміі, пры-
грозілі сваім выходам з Акадэміі, калі
ў ёй застаецца Жукоўскі. Што было!
Умяшаўся Ілья Яфімавіч Рэпін. «Ах,
мілье, ну навошта вам пакідаць тавары-
ства? — іранічна ўсклікнуў ён у ад-
рас Астравухава. — Жукоўскі сам
сябе пакараў сваім учынкам. Такі
чалавек — гарачы!..» Вёў перамовы
міратворчыя і ён, Вітольд Каятанавіч,
па просьбе Рэпіна. Гусар? Усе мы бы-
лі гусарамі! А ўсё ж гарачы тэмпера-
мент, свой гусарскі характар Стані-
слаў уклаў не толькі ў аплявуху Эф-
росу. Уклаў гэты свой агонь і ў жыва-
пісныя карціны. Гэта ж яго кроў заў-
сёды тэмпераментна палае ў яго пейза-
жах. Яшчэ Паленаў гэта заўважыў,
за гэта палюбіў Станіслава. І ён быў
добрым вучнем Паленава, вартым на-
стаўніка. Узняў ад яго тэхніку, а душа
— свая. Кроў — свая. Гэта заўважа-
ла і крытыка. Эфросу хацелася зня-
важыць Станіслава? Але пісалі ін-
шыя, пісаў вядомы мастакі крытык
Кін: «Вялікі майстар святла і паветра.
Жукоўскі наўрад ці мае сёння канку-
рэнта ў іх перадачы. Яго пэндзаль ба-
гаты і ўпэўнены. Жукоўскі — май-
стар і паэт». А хто лепш за яго пісаў
«дваранскія гнёзды»? Тут ён — ка-
роль!..

Вітольд Каятанавіч паднёс ліст да
агеньчыка свечкі:

«Я навучыўся не губляць галаву ў
каханні. Цяпер у мяне дзве прыгажун-
ні, абедзве жонкі графаў».

Вось тое месца, якое Жукоўскі не
раў чытаць маладым. Але яго любіў
перачытваць Вітольд Каятанавіч.

«Адна з іх бландзінка з блакітнымі
вачамі, другая з чорнымі бліскучымі,
як чорны брыльянт (калі пажадаеш,
прышло фотаздымкі), высокая куль-
тура душы і цела. Люблю абедзвюх.
Чарнавокая — такой арыгінальнай, з
трагічным налётам, прыгажосці, што
я з асалодаю кожны раз гляджу на
яе, назіраю жэсты — яна актрыса
аперэткі і цяпер жонка графа М. А
другая, жонка графа К., бландзінка з
блакітнымі вачамі, цудоўным тварам
і не менш цудоўнай фігурай — па-
ліць мяне агнём. Бачыш, мой дарагі
сябра, як трэба жыць: каб воўк быў
сыты і авечкі цэлыя. Кахай, але не
траць розуму».

Вітольд Каятанавіч успомніў, як
рагатаў, чытаючы ліст першы раз.
Было гэта ў трыццаць трыцім годзе
летам. Ён тады збіраўся ехаць у За-
паляр'е, пісаць поўнач, і пісаў нава-
колле «Чайкі». Падвясіль Станіслаў
на дарогу. У яго, поўнага жыцця і
энергіі, заўсёды сур'ез быў замешаны
з жартамі. Вядома, пра свае захаплен-
ні жанчынамі ён пісаў праўду, як і
гаварыў заўсёды праўду, праўды не
баяўся, але ў высновах часам цяжка
было зразумець: дзе тая праўда, дзе
наў, дзе жарт? Вучыў, як жыць: «каб
воўк быў сыты і авечкі цэлыя». Жар-
туе ці хітруе? Сам гэтак не жыў, не
хітраваў. А ў лісце? Пажартаваў?

У тым годзе, калі пісаўся гэты ліст,
ім стукнула па шэсцьдзесят. Стары?
Як хто. Станіслава старасць не брала.
І з ліста хіба дасі яму шэсць дзесят-
каў?

«Паненак нам пара ўжо забыць. Гэ-
та не жанчыны, а хлапчукі ў штанах,
да таго ж яны не хочуць і не ўмеюць
глядзець за сваім целам, і ад іх пах-

не потам і дыбуляй. Нам з табою,
эстэтам-мастам, патрэбна культур-
ная прыгажосць, і ўсіх паненак трэба
пакінуць розным там студэнцкім».

Што ж, колькі б у гэтым лісце, як
і ў іх жыцці, ні было іроніі, жарту,
гульні, яны не былі глухімі і сляпымі
да жанчын, ханжамі.

Ці шмат знайшлі ў гусарстве? Ці
шмат згубілі? Калі па вялікім рахун-
ку — застаюцца карціны. Кожны
чалавек вольны глядзець на іх кры-
тычна. Але кожны, хто будзе глядзець
на карціны Жукоўскага і Бірулі, не
папракне аўгараў у бяздушнасці, ад-
сутнасці пачуцця, болю ці радасці,
пакут ці шчаслівага азарэння. У іх
пейзажах — сэрца, кроў, слёзы. І за
гэта людзі даруюць усё іх гусарства.
І павольна жыцця.

Вітольд Каятанавіч устаў з крэсла.
Свечка дагарала.

Ну а ці даравала Люба? — раптам
пачуў голас свайго пракурора. —
Дачка?..

Любаша? А хіба ў яе было хоць
калі-небудзь адчуванне, што яму,
бацьку, яна павінна нешта дараваць
ці не дараваць? Яна, здаецца, пра гэта
ніколі не думала. Нават у апошнім
лісце: «Па-ранейшаму з бязмежнай
любоўю да цябе, з бязмежнай сваёй
пакутай — твая дачка». Апошні ра-
док апошняга ліста. «...з бязмежнай
любоўю да цябе...»

Люба яго любіла і разумела такім,
якім ён быў. У яе было ягонае рана-
мае сэрца. Яна была актрыса, усё
жыццё пражыла сярод мастакоў і ак-
цёраў. Яна разумела, што нягоднік
выдатна сыграе на сцэне нягодніка,
скупы — скупага, лгун — лгуна. Гэ-
ты закон мастацтва жыве і ў жывапі-
се. Мастак піша пейзаж не фарбамі,
а пакутамі. Гэта даказаў Левітан.
Хоць ён — не першы і не апошні гэта
даказаў.

Паэзія — не тое самае? Пушкін,
Цюцюць, Міцкевіч?

Творчыя страсці Талстога, яго
мастацкія вобразы — хіба не жыццё
Талстога? А пакуты Дастаеўскага?
Хіба не яны стваралі творы людскіх
пакут?

Кепскі чалавек таксама можа напі-
саць добры радок? Глухім сэрцам
можна пісаць музыку? Хто гэта ка-
жа?... Крывадушнікі і хлусы!

І Біруля — не выключэнне. Хо-
чаш спасцігнуць таямніцы Левітана?
Але для гэтага — зведзі пакуты Ле-
вітана. Хочаш пісаць карціны рана-
май музыкі? Жыві зраненай музыкой.
Пакляўся ўсё жыццё пісаць срабры-
ста-перламутравым тонам твару сваёй
каханай Зосі? Дык кахай, кахай як
тады, як семнаццацігадовы. Ці не сам
сябе асудзіў на гэтае каханне да ско-
ну?

Але... як ты, стары мастак, можаш
гаварыць пра маладое каханне, калі
чуеш крык дачкі з псіхіятрычнай
бальніцы, крык дарагой табе Люба-
шы? — раптам зноў пачуў голас пра-
курора.

Ён устаў з крэсла і сціскаючы ў
руках лісты, падышоў да акна. Недзе
ў небе высокая, у разрыве воблакаў,
стаяла поўна, шыбка блішчэлі жам-
чужна-фасфарасцыруючым святлом.
Лісты вываліліся з рук на падлогу.
Ён гэта не пачуў. Ён закрыў далоні-
мі твар і стаў, як молячыся свайму
богу, потым упёрся рукамі ў аконнае
шкло, нібы хацеў яго праламаць у
тую, не ў гэтую, што ў пакоі, а ў тую
бясконцую ноч. Далоні ляжалі на
шкле — малыя, нібы жаночыя, падоб-
ныя на Любашыны.

Ён ускрыкнуў і адарваў далоні ад
акна.

Ах, Станіслаў!.. Дружа!.. Гусарылі
разам, але ці тое ты гаворыш?.. Былі
жанчыны, але жамчужна-срабрыстае
святло. Зосіна святло, паліць душу
ўсё жыццё... Як жа так, Станіслаў?..
Гэта — здрада ці вернасць?.. І, можа,
гэтае святло — крыж на ўсіх маіх кар-
цінах?.. Крыж не смерці — жыцця!

Крыж — лёс. Я нікому ніколі не га-
варыў пра Зосю, я ніс яе ў сэрцы та-
емна ад усіх. Нават табе ўсяго не ска-
заў пра яе. Але гэтае маё каханне і
ты ці не бачыў на кожнай маёй кар-
ціне? Усе бачаць. Ты не быў на маім
апошнім творчым вечары ў Акадэміі?
Так, ты ўжо не мог быць побач са
мною. Сорак сёмы год, ранняя вясна,
сакавік. Якраз перад цудоўнай па-
ездкай па нашай роднай з табой Бе-
ларусі. Дык я табе скажу, што там,
на вечары, пачуў ад Сашы Герасіма-
ва. Я даслоўна запамятаў яго словы:
«...ўсё жыццё ўглядаюся ў пейза-
жы Вітольда Каятанавіча, бачыў, як
у іх ніколі не страчваецца пачуццё да
прыроды. Ён яе піша так пачотна,
як можа пісаць толькі васемнаццаці-
гадовы юнак, закаханы ў сваю цудоў-
ную дзяўчыну». А між тым Герасімаў
нічога не ведаў пра маю вечна сем-
наццацігадовую Зосю!.. Вось табе і
гусарства, дарагі дружа Станіслаў!..

Супакоіўшыся, Вітольд Каятанавіч
прайшоў праз пакой дачкі на цёмную
начную лесвіцу, якая вяла ў майстар-
ню, у пакой наспраць майстэрні, дзе
стаяў ложка, на якім ён спаў. На ле-
свіцу ўзышоў асцярожна, каб у цеме-
ні не зачэпіцца за прыступку. Але,
узляўшыся за парэнчу, зрабіўшы пер-
шы крок, спыніўся.

У сваім аграмадным пустым доме
адчуў поўную адзіноту, і дом, які так
любіў, упершыню здаўся чужым.

«Даруй, што ў жыцці прынесла та-
бе шмат пакут. Павер, гэта — не мая
воля...».

Люба?.. Я чую цябе. Але чым магу
памагчы?..

Ён схпіўся за галаву, грудзмі
прыціснуўся да парэнчаў лесвіцы, і
толькі парэнчы ўтрымалі. Усе яе сло-
вы сядзелі ў галаве жывым болам,
свідравалі мозг. Не мог ні працаваць,
ні спаць. Не мог жыць у «Чайцы»,
калі яна пакутавала там, у бальніцы.
Ехаць у Маскву? А што — Масква?
Калі ён не можа вырваць яе з пакут?
«...татачка, вазьмі мяне адсюль!
Чуеш мяне?.. Дзеля ўсяго святога!.. У
мяне быў вельмі моцны прыступ хва-
робы. Два, больш як два тыдні адоль-
валі галюцынацыі, і якія!.. Сваё зна-
ходжанне ў буйным шостым аддзялен-
ні амаль не памятаю. Памятаю агуль-
ны фон, на якім мой хворы мозг вы-
шываў мудрагелістыя карункі. А як
я верыла табе, што ты ніколі ўжо не
адвядзеш мяне ў бальніцу. Як я табе
верыла!..»

Яе далёкі крык вырваў з ягоных
грудзей стогн, ён ударыўся галавой аб
парэнчу, балюча выцяўся — і тады ўс-
хапіўся.

Ногі ступілі з прыступкі лесвіцы,
і ён рукамі намацаў дзверы, якія вялі
ў гасціны пакой. Каля выхаду з гасці-
най на тэрасу, ля вешалкі, намацаў
у поцемках капялюш, знайшоў кіёчак
ля дзвярэй. Паліто? Ці якую б кур-
ку? Пляшч? Дзе яны? А куды апра-
нацца? Ноччу — куды? Цягнік на
Маскву Ідзе раніцай, а яшчэ поўнач?..
І тады, як завагаўся, зноў пачуў
яе голас:

«Ведаю, што ўсе мае малітвы да
цябе не дойдучы так, як трэба, бо
той, хто не пабываў у гэтых сценах,
ніколі да канца не зразумее мае паку-
ты. Даруй мне. Гэта я апошні раз клі-
чу да сябе цябе, тваё сэрца. Не да-
крычыся — скарыся перад сваім лё-
сам...»

Ён зрабіў рашучы крок да дзвярэй,
яны перад ім расхінуліся, і ён вый-
шаў на тэрасу.

Над садам, над домам, над Удом-
ляй, над станцыяй Тройца, з якой па-
язды ішлі на Маскву, высокая ў небе
ззяў поўны дыск месяца. Калісьці
вельмі любіў поўню. Яна абцяла поў-
ніцу жыцця, поўніцу славы жывапі-
са, поўніцу шчасця. Цяпер, убачыўшы
яе, падумаў аб тым, што вольна збы-
ваецца яго даўняе жаданне зразумець
таямніцу Левітана — на поўніцу прый-
шлі свае пакуты.

«ЛіМ»
паведамляе

ЗАГУЧАЛА
«АНТАЛОГІЯ»

У музычным жыцці рэспублікі адбылася значная падзея. Хорам Дзяржтэатрадыё БССР пад кіраўніцтвам народнага артыста БССР прафесара Віктара Роўды закончана вялікая праца над агучваннем двухтомніка «Анталогія беларускіх народных песень» пад рэдакцыяй Рыгора Шырмы.

Напярэдадні новага года ў Дзеве радзіў ва ўрачыстай абстаноўцы была адзначана гэтая падзея. На цырымоніі прысутнічалі старшыня Дзяржкамтэта БССР па тэлебачанні і радыёвяшчэнні Г. Бураўкін, мастацкі кіраўнік Акадэмічнага народнага хору БССР М. Дрынеўскі, галоўны дырыжор Акадэмічнага народнага аркестра імя І. Жыновіча М. Казінец, прадстаўнікі Акадэміі навук БССР, Саюза наміратараў Беларусі, сроднаў масавай інфармацыі.

Карпатлівая праца над агучваннем двухтомніка доўжылася амаль чвэрць стагоддзя. Яна пачалася ў 1965 г. з прыходам у хор В. Роўды. І вось цяпер 213 беларускіх народных песень, што складалі «Анталогію», папоўнілі фонды рэспубліканскага радыё. І яны не проста захоўваюцца. Гэтыя песні жыццёвыя. Яны гучаць па радыё, з тэлевізійных экранаў, у канцэртных праграмах не толькі на Беларусі, але і далёка за яе межамі.
Г. ФІЛІПАВА.

НАМ
ЗАСТАЛАСЯ
СПАДЧЫНА

У сярэдняй школе № 2 горада Глыбокае адкрыўся літаратурна-мастацкі музей, экспанатаў якога расказаў пра жыццё і творчасць Алеся Дубровіча, Яні Пачопкі, Паўліны Мядзёлкі, Еўдакіі Лось, пра дзейнасць глыбоцкіх літаратараў. Ён дапаўняе музей Ігната Буйніцкага ў Празароках, Язэпа Драздовіча — у Падсвілі. Разам уздымаюць ствараюць своеасаблівы летапіс літаратурна-мастацкага жыцця ў раёне.

На адкрыцці музея прысутнічалі даччы пазта-антыфашыста А. Дубровіча Яўгенія Аляксееўна і Алена Аляксееўна, дачка пазта-агранома Я. Пачопкі Валерыя Івануна. Сваімі ўспамінамі пра Е. Лось падзялілася жыхарка Глыбокага Я. Хромава, якая вучылася з пазтэат у мясцовым педагагічным вучылішчы.

Першую экскурсію правяла па музеі настаўніца роднай мовы і літаратуры Т. Шылёнак. А затым у антавай зале адбыліся «Беларускія вячоркі», у якіх прынялі ўдзел настаўнікі, вучні, члены літаб'яднання «Далгляды» пры рэдакцыі раённай газеты «Шлях перамогі».

А. ЖЫГУНОУ.

АБ'ЯЎЛЕНЫ
КОНКУРС

Гродзенскае абласное аддзяленне Беларускага фонду культуры і абласное аддзяленне Саюза мастакоў БССР праводзяць конкурс на лепшы твор, прысвечаны жыццю і творчасці выдатнага беларускага пісьменніка Ф. Багушэвіча. Прымаюцца як вучэбныя, так і самастойныя работы (пейзажы, інтэр'еры, партрэты, ілюстрацыі да твораў пісьменніка і г. д.) у тэхніцы жывалісу, графікі, скульптуры.

Прэміяваныя работы пераходзяць ва ўласнасць аддзялення БФК. Імі будзе папоўнены музей Ф. Багушэвіча ў Кушылянах і фонд Гродзенскай карцічнай галерэі.

Устаноўлены наступныя прэміі — адна першая (1 000 рублёў), дзве другія (па 500 рублёў), тры трэція (па 300 рублёў), чатыры заахвочвальныя (па 25 рублёў).

Апошні тэрмін падачы работ на конкурс — 30 красавіка 1990 года. Па ўсіх пытаннях, звязаных з правядзеннем конкурсу і выстаўні твораў, якая адкрыецца ў канцы мая 1990 года, звяртацца на адрас: Гродна, вул. Сьвярдлова. Тэл. 44-40-40.

БЕЛАРУСКІХ тэатральных святаў пабольшала — на цэлы фестываль! Радасць — першае пачуццё, якое павінна было б узнікаць з падобнае нагоды. Радасць узнікае, але неяк няпэўна, абачліва...

...Неякая не тэатральная зала Палаца культуры прафсаюзаў, дзе ладзіліся амаль усе спектаклі.

...Неяк не па-дзелаваму абмяркоўвалася ўбачанае — спіной актёрскай да спіны крытыка — у кавярні Дома мастацтваў.

...Неякі не фестывальны быў глядач, што не пытаўся лішняга білетніка, і лётам ляцеў па сваё футра якраз пад фінальнае асэнсаванне паказанага.

...Ніяк не спаборніцкі ўзровень большасці прапанаваных спектакляў.

У маім калядным мяху — адна незадаволенасць: залай, абмеркаваннямі, глядачом, крытыкай, узроўнем шмат якіх спектакляў... З узроўню, бадай, і пачну.

У замілаванні ад уласнае рацы не раз пісала: мастацтва не зважае на сацыяльнае становішча сваіх стваральнікаў. Хоць сабе яны з гарышча, хоць са склепа, хоць з мінскай прапіскай, хоць бяспашпартныя, хоць з БДТМі, хоць пры МВА. Ды гэта — мастацтва!

А якім найменнем ахрысціць такое з'явішча на сцэне, як да прыкладу, «Змова» Г. Марчука ў рэжысуры М. Коласа (тэатр-студыя «Верасень» з Мазыра)? Ці «На шляху сумлення» С. Лушнікова ў рэжысуры М. Мадохіна (тэатр-студыя «На паравоце» з Мінска)? У першым выпадку яшчэ можна гаварыць пра высакароднасць людскіх памкненняў захаванні ў Мазыры тэатр (які існуе, між іншым, з 1913 года і пастаноўкаю «Раскіданага гнязда» Яні Купалы ў 1967 годзе не тое што родную Беларусь — тагачасную Маскву ўразіў). А ў выпадку другі? Калі сваёю сцэнічнаю «слэзавышскалкаю» актёры беларускага кіно заваявалі тэатральную славу ў вёсцы Верабі ці ў мястэчку Пузыры, дык навошта дэманстраваць яе сталічным крытыкам? Спектакль «Верасень» яшчэ можна далікатна пазначыць цэтлікам «наіўны тэатр», што звездаў і не перабольшвае свае магчымасці, хоць, кажучы, і ён за сваю гасразліковую наіўнасць падахвоціўся браць грошы. А разлічвацца — глядачам. І за прыблізнае актёрскае існаван-

Спектакль бабруйскага тэатра-студыі «Альтэрнатыва» атрымаўся, — прабачце, мо так мне здалося? — балбатлівым, мітуслівым, не вырашаным парэжысёрску, не сыграным па актёрску. Гэткае выкананне ў застойную часіну менавілі самадзейным. Есць рызыка, што за перабудовай яго назавуць студыйным. Па большыні сваёй глядач не чытае тэатразнаўчай літаратуры і веры дае ўласным вачам, якія наўрад ці ўгледзяць у «Альтэрнатыве» альтэрнатыву нацыянальным тэатрам, сталічным тэатрам-студыям і нават датацыйнаму надбавству

густы і пачуцці глядачоў. Неагрэсіўная экстравагантнасць леныградцаў выдае на сапраўдны тэатральны пошук, гэткае мастацтва дзеля мастацтва, без якога нармальны інстытут тэатра проста не існуе. Маю, аднак, даць мінскую лыжачку дзёгцю ў леныградскі кадобчык мёду. Калі ў чалавек існуе шляхі, па якіх ходзіць мастацтва, дык мастацтва «Гун-га» ўва мне іх чамусці абмінула. У абход пайшло, ці што...

Добрыя словы можна сказаць і на адрас гасцей з Кіева, але прыняцтовай навізны ў іх спек-

кроку, для беларускага глядача іх эстэтызуе тэатр-студыя «На плошчы Перамогі». Ён браў удзел у «Студыйных калядах» са спектаклем «Картатэка» Т. Ружэвіча. Наш спраўны чытач, відаць, згадае нядаўнюю лімаўскую рэцэнзію на гэты твор. Можна дадаць, што выканаўца галоўнай ролі І. Сцяпануў паранейшаму на шляху да поспеху, а залішне падрабязная рэжысёрская пабудова спектакля гэты шлях не скарачае. Затое нельга аспрэчыць наступнае: адметнасць рэжысёрскага мыслення Р. Таліпава і актёрскае шчыраванне ў ролях робяць

Тэатр

СТУДЫЙНЫЯ КАЛЯДЫ

Нататкі з Першага беларускага фестывалю тэатраў-студый

мясцовага тэатра імя В. Дуніна-Марцінкевіча.

Адкрылі фестываль госці з Леныграда — тэатр-студыя «Гун-га», пра якую я даведлася наступнае: арганізоўваюцца маладыя людзі да фестывалю і святаў, сталай дзейнасці ў горадзе не вядуць, а «экзатычная» назва тлумачыцца ўсяго толькі прозвішчам С. Гагуна і падкрэслівае, так бы мовіць, аўтарства спектакляў. «Жарты ў смокінгах» услед за «жартаўнікамі» прыехала здымаць леныградская тэлепраграма «Пятае кола», надаўшы цырымонію адкрыцця фестывалю ўрачыстасці. «Пятае кола» наведвала таксама Курапаты, завітала ў Раўбіцкі музей народнай творчасці — паздымаць калядны «рыштунак», а ўжо калядкі давалася спяваць госцю з Маладзеві, актёру Кішынёўскага ТЮГа. Цікава, што па-беларуску на фестывалі амаль нічога не гучала (жарт ягоных заснавальнікаў і арганізатараў?).

Ну, ды вернемся да «Жартаў» леныградскіх. Выявілася: яны не існуюць у якой-небудзь раз і назаўсёды вызначанай форме, а нараджаюцца імправізацыйна, хоць і трымаюцца пэўнага зададзенага шэрагу па-

таклях не было. Яны зроблены ў рэчышчы звычайнага, добра знаёмага тэатра. Увогуле пазля леныградцаў на «Студыйных калядах» не надарылася нечаканасцяў. Мінскія аматары студыйных сустрач ужо мелі магчымасць шмат што пабачыць і ацаніць. На спектакль гурта У. Матросова «У чаканні Гадо» можна было дзівіцца (з перапынкамі) яшчэ з 1968 года. Не магу меркаваць, наколькі змяніўся ён з таго часу і ў які бок. На фестывальным паказе мне здалося, што ўсе вартаці, якія прысутнічаюць на сцэне і якія звычайна залежаць ад рэжысёра, можна выявіць ужо ў п'есе С. Бекета, якога У. Матросаву старанна, добра сумленна перачытаў. Не болей. На першых хвілінах дзеяння адчуваецца прысутнасць асаблівай атмасферы (вялікі плюс рэжысёру і выканаўцам). Ды «прысутнасцю» яна, бадай, і абмяжоўваецца, «удзелу» ў спектаклі не бяра...

Есць, аднак, у відовішчы нейкае «тэатральнае рэчыва», якое часам уздзейнічае на аўдыторыю магчна. Бекет падае мадэль чалавечых дачыненняў і сацыяльных стасункаў; з яго цудоўнага тэксту глядачы мо-

спектакль цэльным, раскутым, багатым на асацыяцыі, у лепшым сэнсе тэатральным.

Да фантазіі глядача, да яго здольнасці асацыяраваць, да яго жадання разумець звернуты і спектакль рэжысёра В. Баркоўскага «Ілюзіён» паводле твора латышкага драматурга У. Сегліньша «Куток» (тэатр-студыя «Дзе-Я»). Падкрэсліў — паводле, бо саўдзел Сегліньша абмяжоўваецца некалькімі маналагамі вядучых дзейных асоб. Невядучы дзейныя асобы — параджэнне рэжысёра — здольныя вучні пад наставай тэлевізійнай пачвары (паасобныя рэплікі: «Не падводзіце мяня, не падводзіце страну», «Вы должны мяня слухацца», «Я не отвлекаю вас от проблем» — напрасткі выдаюць, скажам, доктара Кашпіроўскага). Вучням пакінута некалькі інстынктаў і некалькі жаданняў. Яны, па сутнасці, паслухмяны статак і раз'ятраная зграя ў напрасткікаваных руках. Спектакль выяўляе, што можна ачмурыць, адурніць, агламаздаць, нарэшце, абгабляваць індывідуума і з самых найлепшых памкненняў. Здымаючы боль. Адымаючы мінулае. Адымаючы сучаснае.

«У чаканні Гадо» С. Бекета. Гурт У. Матросова.

«Жарты ў смокінгах». Тэатр-студыя «Гун-га».

Фота А. СПРЫНЧАНА.

не ў прыблізных сцэнічных абставінах, і за кволья, дзесьці на мяжы аматарства п'есы, і за тое, што ў такіх умовах тэатр не жыве.

Але вось драматургія нязвыкая і ўжо тым цікавая — «Дзень» Я. Харытонава, якую студыйцы з Бабруйска, аб'яднаныя рэжысурай і кіраўніцтвам А. Шобіна ў тэатр-студыю «Альтэрнатыва», увасобілі ў аднайменны спектакль. Праўда, так і не здолеўшы «прабіцца» скрозь тэкст драматурга. Тэкст, трэба заўважыць, адметны: можна ўспрымаць і як непрыдатны для сцэны, і як «запраграмаваны» на нечаканыя тэатральныя эфекты. Падобную драматургію можна ставіць, маючы на ўвазе таямніцу самога тэатра, патаемнасць жыцця, пакрыёмасць мастацтва, куды не трэба лезці з прасталінейнай побытавай логікай.

дзей на сцэне. Пластычныя эцюды гунгаўскай суполкі знітоўваюцца ў тое відовішча, сутнасць якога трапна вызначыў Франсуа Рабле (хоць пісаў зусім не з тэатральнае нагоды): з нічога ўтварыць нешта, каб гэтае нешта зноўку ператварыць у нішто. «Нічога» — гэта шэраг маўклівых фізічных дзеянняў, якія выбудоўваюцца ў «нешта», у неадназначную мадэль чалавечых дачыненняў. Студыйцы доўга вар'іруюць позы персанажаў, дамагаюцца разнастайнасці глядацкіх асацыяцый — ад самых звыклых, «кухонных» да самых нечаканых і інтымных. Асацыяцыі ў сваю чаргу надаюць актёрскім дзеянням пэўнай метафарычнасці. Актёры пры гэтым балансуюць на мяжы ўмоўнасці, шаржу, жарту і нават абывацельскага ўяўлення пра дазволенае і недазволенае. І — не абражаюць

густы самі выявіць падтэкст, даціпны і філасофскі. Уззяць хоць бы размовы Уладзіміра (В. Шушкевіч) і Эстрагона-Дзідзі (В. Саладзілаў). Адзін, напрыклад, прапануе раскаяцца, а другі падшуквае, у чым бы («у тым, што нарадзіліся на белы свет?»), а потым робіць выснову («давай нічога не будзем рабіць, так спакайней»)... Абсурд Бекета вельмі добра працэдураецца на нашу рэчаіснасць, лепей сказаць — на мінуўшчыну і цяпершчыну. Ці не тут сакрэт папулярнасці авангарду ў нашай краіне, якой за сённяшнім скрутным часам няма як пільнавацца вытанчаных тэатральных вышукаў... Абсурд Бекета... Абсурд?

Мне больш даспадобы вызначэнне Эжэна Іянеска «тэатр парадоксу». Парадакальнае драмы чалавечага інтэлекту разыгрываюцца ледзь не на кожным

Сегліньш у п'есе, Баркоўскі ў спектаклі абараняюць права чалавеча на «выраз твару неагульна», на ўласны строй адзлення і асаблівы лад мыслення. Побываваю п'есу рэжысёр ператварае сама меней у дзейства касмічнага маштабу (праявы добрага і нядобрага зазвычай не ведаюць межаў). Я, праўда, не аматар апакаліпсічных і хаўтурных матываў, але... Лепшы актёр тэатра жаху, напэўна, цар старажытных Мікэнаў Агамемнан, які, ахвяруючы багіні дачку Іфігенію, затуліў твар... Што было на ягоным твары, чытацкае, глядацкае і слухацкае ўяўленне дамаюць лепей за мастака і рэжысёра. За стагоддзі існавання тэатр звездаў і іншыя, больш моцныя, аднак далікатныя формы звароту да ўразлівасці глядача. Увасабленне жахаў на сённяшняй цывілізацыянальнай сцэне міжво-

лі патыхае паталогіяй. Хваробай. Чарнобыльскаю бядой. Ды не асэнсаванай па-філасофску, а ледзь не фізічна «раскатанай» па масніцах сцэны... Але гэта між іншым. Як кажуць па-руску, к слову.

Дарэчы, пра слова. Пра тэатр чытальніцтва, памножаны на добры драматычны гарт. Пра монаспектакль «Выгнанне ў рай» рэжысёра В. Тарнаўскай-тэ. У ім я таксама не заўважыла абавязковага рэжысёрскага кляйна на фізічных рухах, душэўных зрухах і маналогах герарыні Г. Дзягілевай. Дакладней, герояў, бо Г. Дзягілева ўзнаўляе іх цэлы шэраг. Апавядальная інтанацыя актрысы — трыкроць трапная знаходка: па-першае, цяжка было б перажыць паўтары гадзіны сцэнічнага часу ва ўсіх умоўнасцях архаізаванага герарычнага тэатра з хорам і героем; па-другое, апавядальны лад падтрымлівае на сцэне дзейства, традыцыі якога добра-такі страчаны; па-трэцяе, апавядальнасць ператварае зададзенасць сюжэта ў нязмушаную плынь падзей. Як сціплы чалавек, мусолячы пальцам па складах, ператварае ўзнёслы трагічны летапіс у хатнюю чытанку...

Верагодна, герарыя спектакля Рагнеда яшчэ ў п'есе не ўзнаўлялася менавіта як асоба гістарычная. Паводле стваральнікаў спектакля, Рагнеда ўвасабляе цэлую эпоху беларускай гісторыі ў сваіх перакананнях, памкненнях, учынках, лёсе. Тры зрэбныя апараты зменіць яна адну за адною, і яны абазначаюць не толькі юнацтва, гвалтоўнае замовства і поспех... Ап'хі белую, чырвоную і чорную (спракавечныя колеры беларускіх арнамантаў), сімволіка якіх добра знаёмая кожнаму гістарычна-свядомаму чалавеку. У фінале яе чорнае манаскае рыззе выдасць не толькі жалобу пасля хрышчэння «вогнем і мечам», але і адвечную жалобу па сваім спакутаным народзе, па яго бядастай зямлі...

Матывы страты нацыянальнай свядомасці, гістарычнай няпэўнасці, неакрэсленасці бліжэйшай будучыні, выродлівага чакання лепшай долі, нарэшце, не поклік, не стогн, але выраз на пачуццях аўдыторыяй шэпт Рагнеды: «Сляпыя... сляпыя... сляпыя...», — усё гэта звернута да глядацкага розуму і разумення; мо свой гістарычны шлях беларусам наканавана спазнаць праз лёс сваёй пакутніцы-князеўны...

У спектаклі В. Тарнаўскай тэ звыклага гукавога афармлення. Голас Г. Дзягілевай стварае ўсе дзівосы гукавога шэрагу, робіць відовішча асабліва далікатным, трапяткім, прыцягальным. (Работу над спектаклем, праўда, ніяк нельга лічыць скончанай).

«Выгнанне ў рай», дэбют драматурга Н. Рапы, — уся вартая беларускамоўная драматургія фестывалю (з розных прычын тэатр-студыя «Дзе-Я» не паказваў «Роспачы» паводле У. Караткевіча), і важна адзначыць у ёй добрае беларускае слова, бліскучае і пераканаўчае ў вуснах Г. Дзягілевай. Тут сама напрошваецца гаворка аб тым, ці можа дзеяч беларускай культуры ўнікаць нацыянальныя мовы, бо фестываль падкрэсліў і вылучыў гэтую малапаважаную рысу беларускай рэчаіснасці... Зрэшты, гэта тэма для доўгае гутаркі, а мой калядны мех паўночкі ўжо. Як выявілася, тут не адна незадаволенасць. Ды гэтае пачуццё абяцае больш за іншыя.

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

Р. С. Першае месца і прыз за рэжысуру шаюнае журы аддало спектаклю гурта У. Матросова «У чаканні Гадю»; другое месца ўзяла «Картатэка» тэатра-студыі «На плошчы Перамогі»; трэцім быў спектакль «Люзіён» тэатра-студыі «Дзе-Я». Лепшай мужчынскай роляй прызнана роля Уладзіміра са спектакля «У чаканні Гадю» ў выкананні В. Шушкевіча, лепшай жаночай — работа Г. Дзягілевай у спектаклі «Выгнанне ў рай».

Ж. Л.

ВІДАТНАЯ ідэя — напярэдадні 100-годдзя з дня нараджэння С. Пракоф'ева, якое ў 1991 годзе будзе адзначаць увесь свет, правесці ў Мінску фестываль пад назвай «Пяць дзён з Сяргеем Пракоф'евым». Кожны вечар — сустрэчы з ягонай музыкай у тэатры, а ўдзень — навуковыя паведамленні, успаміны, абмен вопытам і зноў музыка, лірычная і дасціпная, драматычная і ўзвышаная музыка Пракоф'ева.

Гэты невялікі фестываль быў з велізарнай любоўю падрых-

раней не саромеліся і крытыкавалі яго: усе, як заўсёды, вельмі добра разбіраюцца і ў музыцы і ў сельскай гаспадарцы. Людзі не хочуць зразумець, што геніяльны творца апыраджае свой час. І трэба быць спачатку хаця б сціплым у сваіх меркаваннях.

Ну, а я ўпэўнены, што Пракоф'еў з цягам часу будзе заваўваць слухача. Што датычыцца канкрэтна спевакоў, то гэта даволі адстае ў масе сваёй зьяно музыкантаў — паводле аб'ектыўных прычын. Вакаліст пазней пачынае сустрапацца з

каб людзі павярнуліся тварам да оперы, пастараліся яе пачуць. Наша культура сёння бедная, рэшткавыя сродкі губляюцца, а опера ніколі і нідзе ні на якім самафинансаванні і гаспадарліку не жыла і жыць не можа.

Кампазітар, які адкрыў новыя шляхі ў музыцы XX стагоддзя, сказаў сваё слова і быў пачуць ў складаным шматгалосці часу, і сёння застаецца для нас пучыводнай зоркай у пошуках і стварэнні мастацтва сапраўднага і значнага, шчырага і сумленнага. Сяргей Пракоф'еў для нас сёння — гэта і арыенцір у стварэнні сябе як асобы высо-

вінен займацца Пракоф'евым. Шумаў сназаў, што кожная эпоха мае павінна выбраць сабе лідэра духоўнага. Я не магу сказаць, што Пракоф'еў з'яўляецца адзіным лідэрам духоўным для тых, хто сабраўся на гэты фестываль. Але гэта цудоўна, што наша жывіца такога рознае, супярэчлівае і ў ім ёсць такія розныя людзі, як, напрыклад, Пракоф'еў і Шастаковіч. У іхнім адчужанні свету, геніі прасвятлення мы шукаем сваю прафесію, сваё творчае развіццё. Тэатр павінен развівацца паводле Пракоф'ева, Шастаковіча, паводле Стравінскага абавязкова.

Колькі б я ні сустракаўся са сваімі калегамі па тэатры, я ўвесь час адчуваю, як нешта нас сціскае, нехта нас душыць і будзе душыць, і не толькі гаспадарлікам, але і начальствам, якое нас ужо душыла і якое заставаўся на сваіх месцах, але грошай атрымлівае цяпер значна больш, чым раней. Але мы павінны сказаць сабе: усё роўна нас не змогуць задушыць. І мы павінны іграць, і нешта будзем выкручвацца. У Італіі мяне папрасілі паставіць «Любоў да трох апельсінаў», але з абавязковай умовай. Бачыце, Сяргеевічу спадабаўся мастак, які некалі ў Чыкага гэты спектакль аформіў. Я пазнаёміўся з яго эскізамі і убачыў, што гэта нікуды не варты, гэта поўнае неразуменне Пракоф'ева і поўнае неразуменне Пракоф'евым самога сабе. Але я ведаю, што ў Чыкага ёсць грошы і там жадаюць, каб я ставіў спектакль на італьянскай сцэне. Разумею, які гвалт! Я павінен узяць старыя дэкарацыі і выкруціцца. І выкруціўся: запрапіў мастака і прапанаваў падыходзіць да старых дэкарацый па-пракоф'еўску, з іроніяй. Яшчэ прыклад. Я ставіў «Вайну і мір», дырыжыраваў С. Самасу. Самасуд не асмеліўся іграць эпіграф. Я пытаюся: «Чаму?» Ён адказвае: «Закрываюць тут жа, пасля трэцяга такту закрываюць тэатр, таму што там дысанансы. Пачнём са скрыпачка». Вы разумею, які час? І мы пачалі адразу з «Атраданага», там скрыпачні іграюць ціха. «А потым ТАМ прывыкнуць», — сназаў Самасуд, маючы на ўвазе ложу. Гэта што такое? Гэта выкручванне, выкручванне вялікага музычнага дзеяча, якім быў Самасуд.

Мы павінны ставіцца да Пракоф'ева як да з'явы, без якой немагчыма існаваць. На тое, што будзе чарга ў білетную касу, і што дырэктар з радасцю смяжа: «Так, так, так, трэба абавязкова паставіць Пракоф'ева», і што міністр культуры прыйдзе на «Вайну і мір» разлічваць не даводзіцца. Наўна думаць, што ўсё само сабой зменіцца, перабудуецца і нехта смяжа: «Трэба даць кубаметр дрэва мастаку, які ставіць оперу Пракоф'ева. Пракоф'ева!» Імя такіх людзей. Адзінае, што я магу параіць, — быць мудрым і ўпэўненым, што ўсё роўна Пракоф'еў наперадзе, а мы крочым следам і няма нікага сансу нам адставаць.

Вось Вялікі тэатр едзе на першыя гастролі за мяжу. Павезлі «Вайну і мір», з шчынасцю, але павезлі. І паставілі ў афішу ў канцы гастролі. Ну, як заўсёды, ідуць іншыя спектаклі, поспех. А калі прайшла «Вайна і мір», італьянцы ахнулі, толькі і было размоў, што пра «Вайну і мір». Адкрыццё! Другім разам за мяжу павезлі «Смятана Катко». Нядаўна мне ў Італіі паказалі газетныя водгукі: «Сюрпрыз!», «Шукара гастролі ў ўсяго нашага жывіцы!» Італьянскія гастролі. Быццам усё нармальна. І пракоф'еўская «Дузня» таксама пад канец гастролі. Італьянскія раты развілі. «Дузня» — геніяльны твор. Непераможны Пракоф'еў! Непераможны і мы з вамі, пануль працуем з Пракоф'евым. І канечне, нашай публіцы не падабаецца, артыстам не падабаецца, хочацца, каб было старое, бо як зірнешся — ба, там усё знаёма, а наперадзе — невадомасць, няўтульна нека... Але трэба рухацца наперад, і такія, як Пракоф'еў, ішлі толькі наперад!

«Пяць дзён з Сяргеем Пракоф'евым» у Мінску сталіся прэлюдыяй да шматлікіх мерапрыемстваў юбілейнага пракоф'еўскага 1991 года. Дарэчы, сталіцы Беларусі аказаны высокі гонар. У юбілейны год тут пройдзе І міжнародны фестываль тэатральнай музыкі Пракоф'ева. Да гэтай даты наш тэатр оперы і балета будзе рыхтаваць пастаноўку якога-небудзь з пракоф'еўскіх твораў, што не ідуць пакуль на мінскай опернай сцэне. Сёння ж слухачы з удзячнасцю ўспамінаюць шчырую атмасферу «пяці дзён», якія для многіх адкрылі Пракоф'ева неспадзяванага і незнаёмага, падарылі новыя сустрэчы з ягонай музыкай.

Тацяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

Музыка

«ПРЫСЛУХАЙЦЕСЯ І ПАЛЮБІЦЕ...»

Пяць дзён з Сяргеем Пракоф'евым

таваны Дзяржаўным тэатрам оперы і балета, Саюзам тэатральных дзеячаў БССР супольна з часопісам «Советская музыка» і СТД СССР. Я ўпэўнены, што нават чалавек, абякавы да творчасці Пракоф'ева, зазірнуўшы ў фестывальную гасцёўню, зацікавіўся асобай гэтага кампазітара і ягонай творчасцю.

Цікава было слухаць дзеячаў тэатра, спевакоў, музыкантаў і тэатральных крытыкаў, якія прыехалі з розных гарадоў краіны, каб падзяліцца сваёй радасцю ад сустрэч з творамі Пракоф'ева, сваім болем за сённяшняе ўсё яшчэ неразуменне гэтага геніяльнага творцы як шырокай публікай, так і музыкантамі. І як цудоўна, што сёння мы маем магчымасць бачыць і чуць у беларускім оперным «Вайну і мір», «Рэмза і Джульету», што мы першымі ў краіне пазнаёміліся з пракоф'еўскай ранняй операй «Мадалена».

Усе гэтыя пяць дзён не пакідала адчуванне свята, няхай гэта і гучыць банальна. І было яно не толькі ад сустрэч з музыкай Пракоф'ева, але і ад сустрэч з вядомымі інтэрпрэтацыйнамі яе. Я маю на ўвазе, перш за ўсё, выдатнага сучаснага рэжысёра В. Пакроўскага, чыё выступленне лічу праграмным на гэтым фестывалі (і якое яшчэ прыгадаю), спевака С. Якавенку, які ўдзельнічаў і далікатна працуе з музыкай Пракоф'ева, актыўна яе прапагандае. Наогул, я назвала б яго спеваком-асветнікам, настолькі па-падзвіжніцку ставіцца ён да да сваёй місіі — як мага шырэй знаёміць і слухачоў, і найбольш спевакоў не толькі з музыкай Пракоф'ева, але і з сучаснай музыкай наогул.

Пад час аднаго з «круглых сталаў» фестывалю Сяргей Якавенка выказаў свой погляд на музыку С. Пракоф'ева і яе інтэрпрэтацыю:

— Пракоф'еў — гэта геніяльны выдумшчык і фантазёр у адрозненне ад Шастаковіча, якога я лічу геніяльным пакутнікам. Што ж датычыцца інтэрпрэтацыі Пракоф'ева, дык, мне здаецца, тут галоўнае — музычны інтэлект выканаўцы, з вышыні якога можна спасцігнуць пракоф'еўскую геніяльнасць. Мне здаецца, Пракоф'еў толькі пачынае заваўваць слухача, ён намнога абагнаў свой час, як кожны геній. Зараз масы да яго падцягнуцца. І калі людзі ўсё ж не разумеюць Пракоф'ева, то ўжо хаця б саромеюцца смяцца, што гэта дрэнная музыка.

музыку, да таго ж, ён лічыць, што голас — гэта нешта такое самаходнае, самагоднае і трэба яму служыць, як служыць скупы рыцар свайму багаццю. Наогул, гэта заганы пункт гледжання. Калі ты ўжо сустраўся з музыкай пазней ды на табе ляжыць велізарная адказнасць — табе прырода дала голас! — дык праўду як мага болей, болей за іншых, каб хутчэй увайсці на роўны ў суполку сапраўдных музыкантаў. Думаю, калі чалавек гэтак будзе разважаць, Пракоф'еў зробіцца для яго любімым кампазітарам. І ўсе тэхналагічныя складанасці, якія, на першы погляд, трапляюцца ў Пракоф'ева, ніяк не перашкоджаюць той радасці, таму шчасця, якое ты зведаеш, калі гэты вялікі музыкант цябе запойніць і (няхай гэта не здацца залішне самаўпэўненым), калі ты з ён і яе творцам гаворыш на роўных.

Удзельнічала ў гутарцы і аўтар шматлікіх даследаванняў творчасці Пракоф'ева доктар мастацтвазнаўства прафесар Марына Сабініна:

— Кажуць, цяжкі Пракоф'еў, не павучы. Няпраўда. Проста наша слыхавае разуменне адстала. У нас жа лепшыя замежныя оперы XX стагоддзя не ішлі, а ў іх куды менш мелодыі. Дарэчы, Пракоф'еў самы вялікі мелодыст нашага стагоддзя, проста трэба прывыкнуць да ягонай музыкі і ацаніць незвычайнае багацце і прыгажосць яго новай кантылены. І спевані ў яе з шчынасцю ўваходзіць толькі спачатку, а потым, калі ўвайдуць, захалююцца. Заклікаю ўсіх: таварышы, прыслухайцеся і палюбіце пракоф'еўскую музыку і вы зробіцеце багацейшымі, багацейшымі духоўна!

Што ўтойваць, мы дзесяцігоддзі падрывалі прэстыж оперы, падрывалі давер да найвялікшых, сусветных дасягненняў савецкага опернага мастацтва. Успомніце, што рабілася ў 1948 годзе. Дык што ж цяпер дзіўніцца, калі за гэтае паўстагоддзе опера страціла публіку!

Не ўсе, не кожны абавязаны любіць оперу і сімфанічную музыку, але павязана яе абавязаны. Паглядзіце, у Чэхаславакіі, ГДР: там для чалавечна пайсці ў оперны тэатр — падзея, ён урочыста апрацаваў, там дзеці з глыбокай пашанай слухаюць пяцігадзінны спектакль «Парсіфаль» Г. Вагнера. Дарэчы, опера ідзе цалкам. А ў нас... Геніяльную оперу Пракоф'ева «Вайна і мір» дырыжор з крывёй сэрца «рэжа нажніцамі», каб некай «увапхнуць» яе ў адзін вечар (кампазітар пісаў яе з разлікам на двухвечаровы паказ) — і то няма публікі! Мінск — велізарны горад, культурны горад, і мне было журботна і крыводна, крыводна за тэатр, які з любоўю паставіў гэтую оперу. Дырыжор Г. Правагораў цудоўна правёў музыку, ацэры многія вельмі лобна сьме паказалі, ну а Э. Гейдэбрэхт — наогул выключны мастак.

І ўсё ж я рада, што ў Мінску адбыўся гэты невялікі фестываль, прысвечаны Пракоф'еву. Гэты фестываль важны не толькі для пастаўшчыкаў, выканаўцаў, а і для ўсіх, хто ведае і любіць Пракоф'ева. Можа быць, мы ўсе разам з дапамогай сродкаў масавай камунікацыі — радыё, тэлебачання, зможам хоць крышачку паспрыць,

«адухоўнай і адукаванай. Пра гэта рэзважаю на фестывалі Барыс Пакроўскі.

— Для нашага старога пакалення ў нейкай ступені ёсць Сяргей Сяргеевіч, з яго зусім асаблівымі чалавечымі рысамі. А ёсць і геніяльны кампазітар, які знаходзіцца ў шэрагу дасягненняў чалавечтва, і, у прыватнасці, дасягненняў мастацтва музычнага, а перадаўсім опернага. Гэта з'ява, якая ёсць і якая існуе без нас, часам побач з намі, часам у нас саміх. І як мы скарыстаем гэта багацце, залежыць ад кожнага з нас. І не трэба плакаць па тым, што ў нас нізка культура. Я думаю, што мы нават і не ўяўляем сабе, наколькі яна нізкая: часам яна да такой ступені бывае нізкай, што нават не верыш у яе існаванне. Снажу проста: патрэбы ў мастацтва наша грамадства не мае, а мастацтва ж з'яўляецца адной з важных частак культуры. Што такое ёсць культура — гэта, мне здаецца, не ўсе разумеюць. Адукаваны чалавек думае, што ён культурны, ды ў гэтым ён можа якраз памыляцца.

Буду шчыры: я лічу, што пытанне Пракоф'ева — гэта пытанне эліты. Я лічу, што эліта павінна існаваць у грамадстве. Я лічу, што слова «элітарнасць», якое раптам зрабілася непрыстойным, — гэта вялікае непаразуменне, па сутнасці — тое самае невучтва. Я лічу, што людзі, якім бог даў права, магчымасць і патрэбу ўспрымаць опернае мастацтва — гэта ёсць эліта, інакш кажучы, людзі, адабраныя богам, прыродай, выхаваннем, бацькамі, сваім уласным стаўленнем да сябе. Я думаю, калі чалавек хоча пра жыць жыццём шчасліва, дык ён пачынае рабіць з сябе чалавечна элітарнага — для таго, каб можна было чытаць Дастаеўскага, разумець Пастэрнака і свет Пракоф'ева і Шастаковіча і атрымліваць асалоду ад самастварэння.

Нацыянальная варожасць і іншыя ўсялякія правыя нашага тэмпераменту ў апошні час — гэта ёсць, нарэшце, адкрытая праява нашай «культуры», ці бескультуры, невучтва, варварства. Варвар — гэта не толькі той, хто ўчыняе забастоўку, забівае суседа. Варвар і той, хто думае, што Пракоф'еў — гэта не тое, што наперадзе, да чаго трэба ісці, а лічыць, што гэта тое, без чаго можна абысціся. І тут нам крывадаваць няма на каго, бо такія людзкі большасць. Яны ўсюды і заўсёды, яны — у дырэктары, яны — у адміністрацыі, і мы нічога не пераробім, калі будзем разлічваць на тое, што нехта нешта павінен зрабіць. Разумею, гэта ўсё датычыцца і Пракоф'ева. Пракоф'еў ёсць тое, што ідзе, як казаў Ленін, трохі наперадзе народа, ён кажа: трохі, але абавязкова наперадзе. Пракоф'еў ідзе наперадзе, і гэта ёсць наш свет, і з гэтым нічога нельга зрабіць: гэта адна з запрэжак сучаснага чалавечтва. І калі я не хачу ехаць у гэтай запрэжцы, я тан і застаюся пры іншых інтарэсах, інтарэсах, скажам, каўбас. Але я думаю, што магло б чалавечтва без каўбасы пра жыць жыццём, толькі б не страціць такога, як Пракоф'еў, таму што гэта больш важна і патрэбна. А каб гэта зразумелі ўсе, нам і трэба працаваць... Мне здаецца, кожны з нас па-

Генадзь ЮШКЕВІЧ

НАЗВЫ

Прывітаю роднаму краю
У песнях душа,
сказы—памяць жывая,
У назвах—
гісторыя роднага краю.
Адкуль тыя назвы,
гаротныя словы:
Калоднікі, Вязань,
між іх Кайданова.
З якое падзеі,
чаму і калі
Сялібы свае
людзі так нараклі.
Есць тут недалёка
Магілёнае, Мір.
Адсюль, у свой час,
адпраўлялі ў Сібір.
За волю, за праўду
праходзіў тут шлях.
А ён, як вядома,
пралёг па касцях.
Ды хто ж тыя людзі,
што хлеб тут рабілі,
Дзяцей гадавалі,
свой край баранілі
Ад розных чужынцаў,
сваіх ліхадзеяў,
Пра шчасце глыток
не гублялі надзеі?
Для кары заўсёды
хапала матываў:
Той біўся за праўду,
за родныя нівы,
Той марыў пра роўнасць,
братэрства, свабоду.
Прымаў гэты смерць,

каб жылося народу.
Гайсалі па вёсках
царовы сатралы.
Гаворка крутая—
пятля ці этапы.
Цягнулі, граблі,
просты люд рабавалі.
І гналі, і гналі,
натоўпамі гналі.
Мо некалі тут
сярод гэтых сцяжынак,
Калоднікі нанач
рабілі прыпынак.
І стала зямля тая
вёскі надзелам,
А памяць—то кветкай,
то коласам спелым.
А думкі пра волю
ўзышлі родным словам.
Сады па вясне—
палыханнем ружовым.
На жаль, па загаду
такое вялося,
Ледзь жыта адскочыць—
жніво пачалося.
Нямала ў гісторыі
змрочных імгненняў:
Калоднікі з новых
ішлі пакаленняў.
А ў Крутагор'і чакала
абнова:
Звон кайданоў—
і пайшло Кайданова.
Шлях крочыў далей,
то праз лес, то праз поле.
А на прысадах
бярозы, таполі.
Вось і крынічка
з сцюдзёнай вадою.
Шчырасць яе
абышлася бядою.
Вязень з калоны
падбег да крыніцы.

Смага душыла
—не далі напіцца.
Жорстка канвой
адарваў ад зямлі.
І над вадой
на шыках узнялі.
Хто ён, імя, і з якога
быў дому?
Як і тады
невядома нікому.
З той даўніны,
як старыя казалі,
Вязанню сумнае
месца празвалі.
Старым гасцінцам
ішлі мае продкі,
Мо закаваны
таксама ў калодкі.
Мабыць, хто з іх
з-пад канвою ўцёк
І ў гэтых мясцінах
закляў хутарок.
Ісці бальшакам
давялося і мне
Да партызан
у мінулай вайне.
Бачыў на травах
крывавыя росы,
Вёсак агонь,
і людскія пракосы.
Плыў над зямлёй
з той вайны, перакосаў
Звон памінальны
вясковаму лесу.
Але ізноў
аджыла сенажаць,
Хоць спрабавалі
рабонія назваць,
Ці дэвядзеца
пацуць хоць крыху
Людскасці назвы
на вечным шляху.

Набалелая горкая памяць.
Нас вяртае ў былыя гады...
С. ПРАХОУСКІ.

Чым далей ад нас страшны час сталінскіх рэпрэсій, тым больш ярскава сирозь глянец афіцыйнай гісторыі праступае вялікая трагедыя народа.
Па дадзеных нашага друку, у гады сталіншчыны загінула каля 40 мільёнаў чалавек. У Беларусі масавыя рэпрэсіі, звязаныя з культу асобы Сталіна, разгарнуліся ўжо ў 20-ыя гады і не спыняліся да Вялікай Айчыннай вайны, а потым прадаўжаліся ў пасляваенныя гады.
Сімвалам сталінскага генацыду ў Беларусі сталі Курapatы. Але «Курapatы»—гэта толькі адна кропля ў моры людскай крыві,—сказаў Васіль Быкаў. І гэта сапраўды так. Я гэта адчуваю асабліва востра, можа, таму, што больш за 30 гадоў збіраю звесткі аб рэпрэсіраваных, аб месцах масавых расстрэлаў і пахаванняў. Мне давялося бачыць «курapatы» і на Таймыры, і на Калыме, і на Салаўках, і ў Забайкаллі, і ў Варкуце, і ў Тайшэце, і ў іншых мясцінах. Шмат гадоў я збіраю звесткі аб месцах масавых расстрэлаў і пахаванняў у Магілёўскай вобласці. Тут, на Магілёўшчыне, сталінскага фабрыка смерці таксама працавала на поўную магутнасць. Вакол Магілёва, як сцярджаюць старажылы, масавыя расстрэлы ў 30-я — пачатку 40-х гг. праводзіліся каля цяперашняга мясакамбіната (у кар'ерах), каля Аршанскай шашы (у раёне в. Констанцінаўка), у раёне аўтазавода імя С. М. Кірава, каля Бабурынскай шашы (в. Салтанаўка), па Гомельскай шашы (каля в. Вільчыцы) і ў іншых мясцінах.
Да вайны ўздоўж Аршанскай шашы рос малады сасоннік. У гэты сасоннік прывозілі і расстрэльвалі людзей. Расстрэлы праводзіліся тут ужо ў 20-ыя гады, але гэта былі адзінаквыя выпадкі. Пачынаючы з сярэдзіны і да канца 30-ых гадоў яны праводзіліся амаль кожны дзень. Колькасць ям з расстрэлянымі людзьмі вельмі хутка расла, яны займалі ўсё большую тэрыторыю. Таму месцы расстрэлаў як бы перамяшчаліся ўздоўж Аршанскай шашы ў бок аўтарамонтажнага завода (цяпер аўтазавод імя С. М. Кірава), на ўсход. Насупраць мясакамбіната некалі быў могільнік жывёлы саўгаса «Давыдаўка». Потым гэтае месца абнеслі агароджай, паставілі дамок, у якім жыў вартаўнік Міхаіл Міхайлавіч Чыж. Тут, на жывёльным могільніку, і расстрэльвалі людзей. Тут жа і закопвалі ахвяры — побач з дохлай жывёлай.
Намаганнямі актывістаў Магілёўскага абласнога філіяла гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяр сталінізму «Мартыралог Беларусі» былі ўстаноўлены абставіны масавых расстрэлаў, апытаны многія сведкі, па крупінах сабраныя вялікі матэрыял. Вось толькі некалькі расказаў відавочаў тых жудасных падзей.
Магіляўчанін Васіль Міхайлавіч Чыж (1913 года нараджэння, узнагароджаны медалямі «Ветэран працы», «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гг.», цяпер на пенсіі) да вайны жыў у раёне мясакамбіната. Яго бацька М. М. Чыж быў вартаўніком на могільніку жывёлы. Калі на машынах сюды прывозілі расстрэльваць людзей, яму казалі: «Ты, дзед, можаш ісці дадому. У цябе сёння выхадны». Калі вартаўнік прыходзіў дадому рана, яго сын Васіль разумее, што зноў прывезлі людзей на расстрэл. І ён разам са сваімі сябрамі бег на тое страшнае месца. З жахам глядзелі яны на ўсё, што адбывалася...
Пасля расстрэлаў ямы звы-

Мартыралог
Беларусі:
імяны і факты

чайна толькі ледзь прысыпалі. Васіль Міхайлавіч часта бачыў, як зямля ў паўпрысыпаных ямах варушылася, дыхала, быццам жывая.
Аднойчы В. Чыж з сябрамі бачыў, як у час расстрэлу адзін чалавек кінуўся бегчы да Аршанскай шашы, і яму ўдалося схвацаць ў сасонніку.
Спачатку людзей на могільніку жывёлы толькі расстрэльвалі. Потым пачалі і забіць прывозіць на машынах і закопваць тут.
Жыхар Магілёва Яўген Нічыпаравіч Вераб'ёў (1922 года нараджэння, ветэран вайны і працы, у мінулым—токачар на аўтазаводзе, цяпер пенсіянер) быў сведкам масавых расстрэлаў, якія праводзіліся на месцы кар'ераў у 1935—1938 гадах. Яўген Нічыпаравіч разам з сябрамі бачыў, як амаль кожны вечар на машынах (часам гэта была цэлая калона—дзесяць машын і больш) прывозілі людзей і расстрэльвалі. У час расстрэлаў чутны былі крыкі, енкі. Месца расстрэлаў было абнесена агароджай.
У час вайны і пасля яе, па словах мясцовых старажылаў, расстрэлы на гэтым месцы не праводзіліся.
Праскоўя Іванаўна Аляксеева (1908 года нараджэння) ве ў Магілёве, у раёне мясакамбіната, з дня нараджэння. Яна бачыла, як аднойчы, пад вечар, на месца расстрэлаў прывезлі чалавек трыццаць. Яны капалі ямы. Потым іх паставілі на калені на край ямы і расстрэлялі.
Аднойчы раніцай, пасля расстрэлаў, Праскоўя Іванаўна ўбачыла яшчэ жывога чалавек, які ляжаў каля ямы. Гэта быў ксёндз. Ён быў у чорным падрасніку, на руцэ ў яго быў чорны ружанец. У ксяндза былі светлыя доўгія валасы. Ён ляжаў на спіне і стагнаў, падымаў рукі ўгору і прасіў, каб яго дабілі.
Другім разам, ноччу, пасля расстрэлаў каля ямы яна бачыла яшчэ аднаго параненага.
Да вайны П. І. Аляксеева сябрвала з сястрой і братамі Расцятаевымі (у 1937 годзе арыштавалі іх бацьку) і ў м. з імі хадзіла на месца расстрэлаў. У час эвакуацыі яны чулі стрэлы, крыкі людзей. Пасля расстрэлаў яны бачылі ямы з трупамі, якія былі збольшага прысыпаны пяском.
Аднойчы пад вечар на месца расстрэлаў выпадкова зехаў на кані Пётр Канстанцінавіч Мельяноў. У гэты час людзей прывезлі на расстрэл. Мельяноў заўважыў, адкрылі па ім стральбу, паспрабавалі злавіць. Але яму ўдалося выратавацца, схавашыся ў лесе.
Мікалай Іванавіч Хацяінцаў (1918 года нараджэння, да вайны працаваў на аўтарамонтным заводзе рабочым, удзельнік вайны, пенсіянер) жыве ў раёне Магілёўскага мясакамбіната з дня нараджэння. Ён таксама бачыў, як у кар'ерах каля Аршанскай шашы праводзіліся расстрэлы. Днём сюды прыходзілі людзі і капалі ямы. Позна ўвечары на машынах прывозілі людзей і забівалі. Былі чутны стрэлы, мяркуючы па гуку—з нагана, і крыкі. Калі раніцай ён з таварышамі прыходзіў на месца расстрэлаў, то бачыў ямы, прысыпаныя вельмі тонкім пластом пяску, а каля іх—кроў, змешаную з зямлёй.
Аднойчы на кар'ер прыйшоў стары з вёскі Лыкава і сказаў, што тут расстрэляны яго сын. Ён расказаў яму, па татуіроўцы на руцэ пазнаў свайго сына, забраў яго і перазахаваў.
Іосіф Сямёнавіч Бяляеў (1918 года нараджэння, да вайны працаваў на шувальным заводзе, быў у партызанах, пасля вайны працаваў сталёрам на

ДВА ЛІСТЫ НА АДНУ ТЭМУ

КАБ НЕ ЗГАСЛА НАДЗЕЯ

□

4 ЖНІўНЯ г. г. у «Ліме» было надрукавана маё пісьмо, у якое гаварылася пра цяжкае становішча, у якім апынуліся жыхары вёсак Рудні і Ліцвінавічы Кармянскага раёна Гомельскай вобласці ў выніку чарнобыльскай катастрофы. Пасля той публікацыі я і мае аднавяскоўцы неаднойчы звярталіся ў розныя інстанцыі, аж у Вярхоўны Савет БССР, з просьбай прыняць неадкладныя меры па адсяленні людзей з заражанай мясцовасці. Але пэўнага адказу мы дагэтуль не атрымалі.
Ліцвінаўцы папрасілі мяне праз газету прывесці яшчэ некалькі фактаў, якія гавораць аб тым, у якой цяжкай сітуацыі мы апынуліся.
У Ліцвінавіцкай сярэдняй школе імя Лепаўскага вучацца зараз 360 дзяцей. У мінулым годзе ў 150-ці школьнікаў было выяўлена захворванне шчытападобнай залозы. У многіх дзяцей часта ідзе кроў горлам. На ўрачыстай лінейцы 1 верасня на маіх вачах дзвюм старшакласніцам зрабілася блага.
Скардзяцца на здароўе і дарослыя. А лекаў не хапае — нават па рэцэптах. Многія, напрыклад, панутуюць ад запалення слізністай, а ў продажы няма нават звычайнай зубной пасты.
У школе дагэтуль не наладжана палепшанае харчаванне дзяцей.
І самае галоўнае — мы не бачым перспектывы. Нам тлумачаць, што жыхары Ліцвінавічаў не трапляюць пад высяленне нават на 3-м этапе ўрадавай праграмы, бо ўзровень радыяцыі ў нас нібыта замалы.

«Усяго» 8 кюры на квадратны кіламетр.
Але вось даведка, складзеная спецыялістамі Белгідрамета і спраўджаная ў Кармянскім райвыканаме. Аналіз проб глебы, праведзены сёлета вясной, даў наступныя лічбы шчыльнасці радыенуклідага забруджвання: 12,8; 22,56; 21,33; 45,1 кюры/км (у Карме), 4,5; 3,9; 8,2 (у Рудні), 29,3; 15,0; 21,7; 94,7; 28,4 (у Ліцвінавічах). І гэта толькі па цэзію-137. Была выяўлена значная колькасць цэзія-134, рутэнія-106, а таксама яшчэ 449 розных ізатопаў.
Надзвычай высокая радыяцыя на птушкафабрыцы «Союз», якая знаходзіцца ўсяго за 100-150 метраў ад Ліцвінавічаў — 94,7 кюры на квадратны кіламетр. А працуюць тут, між іншым, побач з дарослымі і вучні 10-х класаў.
Мне ўдалося атрымаць на рукі вынікі далёка не ўсіх аналізаў, у райвыканаме адмовіліся выдаць даведку па выніках усіх апошніх праварак забруджвання, спаслаўшыся на нейкую «службовую тайну». Але ж лінія могуць быць таяны ад людзей, калі размова ідзе пра іх лёс, лёс іх дзяцей?
У нас яшчэ не згасла іскрынка надзеі. Верым, што наша вёска Ліцвінавічы будзе адселе-на, і мы яшчэ ўбачым усмешкі на тварох нашых дзяцей.
Па даручэнні жыхароў вёскі Ліцвінавічы —
Л. СЦЕПАНЕНКА.

роў пацярпеўшых раёнаў не ведае, колькі хто набраў «бэраў». Не ведаюць людзі, дзе можна вырошчваць тую або іншую культуру, а дзе — нельга, дзе можна спакойна гуляць дзецям, а дзе гэта небяспечна для іх здароўя.
Насельніцтва здае маладо дзяржаве. Яно неаднолькава забруджана радыенуклідамі, а яго зліваюць усё разам, у адну ёмкасць. Чаму ж маладзборшчыкі не карыстаюцца дзіметрычнай апаратурай, каб адразу раздзяляць маладо ў залежнасці ад забруджваннясці?
Усе яны быццам ведаюць, што маладо ад асабістых раёнаў піць нельга, грыбы збіраць нельга, курныя яйкі есці нельга. Тым не менш, мы і збіраем, і ямо, і п'ём. Трэба прызнаць, што большасць людзей у пытаннях радыяцыйнай бяспекі слаба адукавана. Думаю, неабходна, каб у кожнай гаспадарцы працавалі спецыялісты радыялагічнай службы. грошы на зарплату ім трэба было б выдзяляць з тых сродкаў, што выдаткаваны для пацярпеўшых раёнаў згодна з праграмай ліквідацыі вынікаў аварыі.
Пакуль ствараецца ўражанне, што раённае кіраўніцтва часта не ведае, куды ў першую чаргу трэба накіроўваць дзяржаўныя сродкі. Напрыклад, у нашым Столінскім раёне значную частку грошай выдаткавалі на будаўніцтва гароднінско-вішча ў аграфірме імя Леніна (Беражное). Трэба, каб людзі разумелі сэнс тых мер, што прымаюць адказныя работнікі, адчувалі клопат аб сабе.
М. ШЫЛА.

ПАЙШОУ ўжо чацьвёрты год, як здарылася чарнобыльская трагедыя. А большасць жыха-

в. Вікаравічы Столінскага раёна.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

НОВАЯ ДАЛЯГЛЯДЫ «БРАТЭРСТВА»

Чарговы выпуск штогодніка «Братэрства» (галоўны рэдактар Р. Барадулін), як і папярэдняга, багаты на матэрыялы, што адлюстроўваюць творчае жыццё розных рэгіёнаў краіны. Пастаянныя раздзелы зборніка ўжо набылі свой твар; скажам, галоўны з іх — «Праза і паэзія».
А. Жук пераклаў аповесць М. Булгакава «Сабачае сэрца», Я. Міклашэўскі — вершы М. Лермантава. А. Мінкін знаёміць з творами ўкраінскага паэта П. Грабоўскага, Р. Барадулін перастарваў па-беларуску паэзію І. Шыляўскага, В. Жуковіч — вершы народнага паэта Узбекістана Х. Ніязі, У. Сіўчыкаў — паэзію грузіна І. Абашыдзе.
Стала добрай традыцыяй «Братэрства» прадстаўляць найбольш поўна адну з братніх лі-

таратур. На гэты раз вылучаецца вялікая падборка «Слова Латвіі» з уступным словам В. Сёмухі. У перакладах В. Рабкевіча, У. Паўлава, У. Сцяпана, Я. Янішчыцы, В. Шніпа, А. Пісьмінкова, С. Законнікава, В. Сёмухі, А. Кавалюк загалі па-беларуску творы латышскіх пісьмнікаў, прадстаўнікоў розных пакаленняў.
Не пакіне чытача абьяктым творчасць беларускага цыгана В. Калініна — вершы і аповяданні, а таксама запісы фальклору (пераклад У. Папковіча).
У раздзеле «Перазовы» прыадкрываюцца некаторыя старонкі руска-беларускіх сувязей. Друкуецца артыкул Д. Сімановіча аб кантактах беларускіх і смаленскіх літаратараў, шэраг твораў нашых сяброў.
С. ВІРЗОУСКІ.

мясакамбінаце, цяпер пенсіянер) расказаў, што да вайны ён часта пасвіў кароў у раёне кар'ераў, дзе быў малады сасоннік. Часта па вечарах ён чуў стрэлы. Калі раніцай, яшчэ да ўзыходу сонца (гадзіны ў чатыры) Іосіф Сямёнавіч гнаў кароў у поле, то бачыў свежыя ямы, прысыпаныя пяском. Часта зямля на ямах варушылася, «хадзіла хадуном».

Аднойчы ён убачыў побач з месцам расстрэлаў чалавека, які сядзеў на зямлі ля куста. Гэты чалавек махнуў Іосіфу Сямёнавічу рукой і паклікаў.

Клікаў ён Васіля. Калі Васіль падышоў да яго, то ўбачыў калючага куста яму, у якой ляжалі расстраляныя, прыкрытыя толькі хвойнымі лапкамі. Прыбегшы дадому, Васіль расказаў пра ўбачанае бацьку. «Гады, хоць бы зямлёй прысыпалі няшчасных людзей», — з горьчучу сказаў бацька.

У час вайны немцы пачалі браць пясак у кар'ерах і выявілі вялікую колькасць чалавечых касцей і чарапоў. Пасля гэтага немцы перасталі браць пясак у кар'ерах.

Паліна Цімафееўна Падлін-

нем і болей успамінаюць тыя страшныя падзеі.

Усе сведкі пацвярджаюць, што ў кар'ерах у час вайны і пасля яе расстрэлы не праводзіліся.

У ліпені 1987 года па патрабаванні грамадскасці ў кар'ерах працавала камісія Кастрычніцкага райвыканкома г. Магілёва. Судова-медыцынскім экспертам у гэтай камісіі быў В. І. Манышаў. Я сустрэлася з Валерыем Іванавічам Манышавым, які працуе судова-медыцынскім экспертам у бюро судова-ме-

жыхарка Магілёва Ніна Івануна Абразоўская (1931 года нараджэння, пенсіянерка) расказала, што ў 60-ыя гады яна разам з суседзямі вырашыла пасеяць бульбу насупраць мясакамбіната. Калі зямлю пачалі араць, знайшлі вялікую колькасць касцей, чарапоў з кулявымі адтулінамі, рэшткі адзення і г. д. Яны паведамілі пра гэта мясцовым уладам. Прыехалі ваенныя. Калі бульдозерам знялі верхні пласт зямлі, Ніна Івануна з жахам убачыла астанкі людзей, якія ляжалі ў рад — больш за 10 чалавек. Захаваліся крыжы, пярсцёнкі, абутак, рэшткі адзення. Відаць, забітыя былі святарамі.

Калі бульдозерам пачалі капаць глыбей, то знайшлі яшчэ большую колькасць чалавечых астанкаў. Н. Абразоўская расказала, што вайскоўцы пачалі збіраць астанкі і класці іх у труны. Але касцей і чарапоў было так многа, што яны не змясціліся ў труны, прывезеныя вайскоўцамі. Тады ўсе астанкі, што засталіся, паклалі на брызент і павезлі.

Фёдар Яфімавіч Атрошкін (1933 года нараджэння) жыве метраў за дзвеце ад кар'ера. Ён расказаў, што калі распрацоўвалі пясчаныя кар'еры, ускрыліся ямы, набітыя астанкамі людзей. У адным месцы, калі адзінаццаць капнулі зямлю каўшом экскаватара, высыпалася адрэзак 18 чарапоў. Фёдар Яфімавіч бачыў у яме, якую толькі ўскрылі, астанкі людзей, складзеныя штабелямі. Калі машыны везлі з кар'ераў пясак, — расказаў ён, — з машын сыпаліся косці. Нават бетонна-мяшалкі псаваліся з-за таго, што было многа касцей у пяску.

У кар'ерах выкопвалі боты, гумовы абутак са штампамі «Чырвоны волат», «Чырвоны трохкутнік», «Гуматрэст», акуляры, грабянцы, чаравікі, падэшвы ботаў, манеты, рэшткі адзення і г. д. Знаходзілі ў кар'ерах залатыя каронкі і пярсцёнкі.

Пра тое, што ў кар'ерах праводзіліся расстрэлы, жыхары Магілёва ведалі даўно.

Яшчэ ў 60-я гады, а потым у 70-я і 80-я пры выпрацоўцы кар'ераў пад пяском тут знаходзілі вялікую колькасць чалавечых касцей, чарапы з кулявымі адтулінамі, абутак, рэшткі адзення і г. д.

Магілёўскіх кар'ерах чалавечыя астанкі ляжалі на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў. З гэтага журботнага, святога месца вазілі пясак у перамешку з чалавечымі касцамі на будаўніцтва дамоў і г. д. Красамоўны прыклад духоўнага збяднення грамадства, непавагі да памяці ахвяр рэпрэсій, да памяці нашых дзядоў і прадзедаў.

І яшчэ. Не могу пазбавіцца думкі аб тым, што некаму, відаць, было выгадна ўпарта, на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў, знішчаць сляды злачынстваў сталіншчыны ў Магілёўскіх кар'ерах.

У наш час, калі ідзе аднаўленне справядлівасці, злачынная маўчаць пра самы трагічны перыяд у гісторыі нашага народа. Неабходна ўзнавіць поўную і неўпрыгожаную праўду аб мінулым, дастойна і галосна ўвечываць памяць пра ўсе ахвяры сталінскіх рэпрэсій, памільныя загубленых і знявечаных жыццяў.

Выратаванне народа — у гістарычнай памяці і праўдзе. Народ, які не помніць свайго мінулага, асуджаны зноў яго перажыць.

Р. С. 29 кастрычніка 1989 года на жалобным месцы каля Магілёўскіх кар'ераў адбыўся мітынг-рэквіем. Па ініцыятыве актывістаў абласнога філіяла «Мартыралога Беларусі» тут быў устаноўлены знак у памяць пра ахвяры сталінскіх рэпрэсій — шасціметровы крыж, асвечаны архіепіскапам Магілёўскім і Мсціслаўскім Максімам.

Мітынг-рэквіем адкрыў народны дэпутат СССР С. Габрусеў. Письменник А. Вольскі высыпаў у кар'ер зямлю, прывезеную з Курпата. Потым выступілі відэавочы масавых расстрэлаў — В. М. Чыж, А. С. Чамахуд і іншыя. Былыя вязні сталінскіх лагераў І. Міроненка, В. Чашэй, Я. Халіпаў расказалі аб перажытым, заклікалі зрабіць усё дзеля таго, каб мінулае ніколі не паўтарылася.

На мітынгу выступіў кіраўнік «Талакі» С. Вітушка.

Прысутныя хвілінай маўчання ўшанавалі памяць ахвяр рэпрэсій.

Дзень 29 кастрычніка для магіляўчан стаў днём вяртання памяці, аднаўлення справядлівасці для тых людзей, якіх абыйгала, прынізілі і забілі ста-

РЭКВІЕМ МАГІЛЁўСкіХ КАР'ЕРАў

Пастух спачатку спалохаўся, а потым усё ж падышоў. Чалавек быў у чорным падрабніку, валасы ў яго былі доўгія, а шыя завязана брудным ручніком ці анучай. Ён цяжка дыхаў. Было відаць, што чалавек зусім слабы. Ён папрасіў піць. Іосіф Сямёнавіч падаў бутэльку малака, якую браў з сабой, але незнаёмец адмовіўся ад малака і сказаў, што хоча вады.

Іосіф Сямёнавіч прынёс яму бутэльку вады, набраў яе ў крыніцы. Незнаёмец схопіў бутэльку абедзюма рукамі і пачаў прагна піць. Выпіўшы ўсю бутэльку, папрасіў яшчэ. Іосіф Сямёнавіч зноў прынёс вады. Незнаёмец сказаў яму: «Дзякуй табе. Няхай цябе бог ратуе. Я — свяшчэннік». А потым спытаў: «Дзе знаходзіцца вёска Халмы?!» Іосіф Сямёнавіч растлумачыў яму, дзе знаходзіцца тая вёска. Свяшчэннік з вялікай цяжкасцю ўстаў і паволі пайшоў у бок Аршанскай шашы. Іосіф Сямёнавіч здагадаўся, што свяшчэннік нейкім чынам застаўся жывы пасля расстрэлу. Які яго далейшы лёс, Іосіф Сямёнавіч не ведае.

Зінаіда Івануна Чамахуд (1916 года нараджэння, працавала дыспетчарам на аўтабазе, цяпер пенсіянерка) пастаянна жыве ў Магілёве. Зінаіда Івануна расказала, што ў 1937 годзе, аднойчы ноччу, у дом яе бацькі Івана Патапавіча Баранчыкава прыбег мужчына са звязанымі ззаду вярочкай рукамі. У роце ў яго быў корак. Гэтак чалавеку ўдалося збегчы з месца расстрэлу. Іван Патапавіч Баранчыкаў аказаў яму дапамогу, і ён пайшоў. Што было з гэтым няшчасным пасля — невядома.

Васіль Рыгоравіч Нячаеў (1928 года нараджэння, працуе ў РБУ слесарам) расказаў, што ў 1935—1938 гадах на месцы кар'ераў (насупраць цяперашняга мясакамбіната) праводзіліся расстрэлы людзей.

Васіль Нячаеў разам з таварышамі-падлеткамі (Мішам Блашовым і Валодзем Падліпскім) часта бегалі на месца расстрэлаў, хоць бацькі і забаранілі яму хадзіць туды. Ён бачыў свежавыкапаныя ямы, у якіх ляжалі расстраляныя, прыкрытыя хваёвымі лапкамі і толькі крыху прысыпаныя пяском. Васіль Рыгоравіч дагэтуль добра памятае, як у адной з ям убачыў з-пад пяску крыло чорнага скуранога паліто і нагу чалавека.

Аднойчы Нячаеў бег з Валодзем Падліпскім праз сасоннік. Падліпскі хацеў пераскочыць праз куст, але зачэпіўся і ўпаў. «Ідзі хутчэй сюды! Пагляды, што тут», — спалохана па-

ска (1920 года нараджэння, пенсіянерка) жыве ў раёне мясакамбіната з 1929 года. Да вайны яна працавала ў саўгасе «Давыдаўка», а потым на сусільным заводзе. Яна расказвала, што вечарамі сюды прывозілі людзей на расстрэл. «Бывала, выйдзеш вечарам у двор і чуеш стрэлы, крыкі людзей», — успамінае Паліна Цімафееўна. Яна са слязьмі бегла да бацькі і гаварыла: «Тата, зноў людзі крычаць, паслухай». «Гэта «ворагаў народа» прывезлі», — адказаў ёй бацька — Цімафей Фацеевіч Падлінскі.

Паліна Цімафееўна разам з сяброўкамі Марыяй Рабачуковай і Надзеяй Янічковай часта хадзіла на месца расстрэлаў. Пасля ўсяго убачанага і перажытага Паліна Цімафееўна часта плакала па начах. Цяжка і успаміны не пакідаюць яе і цяпер. Паліна Цімафееўна бачыць гэтыя кар'еры кожны дзень. Дом яе стаіць зусім побач — метраў за сто. У 60-я гады П. Ц. Падлінская працавала ў райспажыў-

дыцынскай экспертызы Магілёўскай вобласці. Валерый Іванавіч расказаў, што раскопкі праводзіліся на косе кар'ера ўсяго тры дні і толькі ў адным месцы на невялікім участку даўжынёй 5—6 метраў. Пры раскопках было знойдзена мноства касцей і чарапоў. Частка чарапоў добра захавалася, многія — часткова разбураны. Было таксама знойдзена шмат кавалкаў чарапоў. Усяго пры раскопках былі выяўлены чалавечыя астанкі 102 чалавек. Судова-медыцынскі эксперт Манышаў правёў іх падрабязны агляд. Ён знайшоў ва ўсіх чарапах па дзве кулявыя адтуліны: меншая — у патылічнай частцы, а большая адтуліна — у лобнай частцы чарапа.

Была знойдзена пры раскопках вялікая колькасць добра захаванага гумавага абутку (бахілы, галёшы і г. д.), на якім стаяла маркіроўка фабрык «Чырвоны волат», «Чырвоны трохкутнік». Большасць галёш маркіраваны 1937 годам. Знаходзілі боты з касцамі голена чалавека, падэшвы ботаў,

Выступае сведка злачынстваў В. ЧЫЖ.

Мітынг-рэквіем на краі кар'ера.

Фота М. МІРОНАВА, С. ЖАЛУДОВІЧА.

саюзе, разам з іншымі рабочымі яна рабіла колцы для калодежаў. Пясак для вырабу колцаў бралі з кар'ераў. У пяску, па яе словах, знаходзілі шмат чалавечых касцей і чарапоў, а таксама рэшткі адзення, галёшы, бахілы, разбітыя кубкі, грабянцы, гузікі, кашалькі, манеты, датаваныя 30-мі гадамі, халявы і падэшвы ботаў, чаравікі і г. д.

Многія падлеткі, якія жылі да вайны ў раёне мясакамбіната (В. Д. Гужава, Г. А. Радзіёнаў і інш.), нягледзячы на строгу забарону бацькоў і страх, пастаянна бегалі на месца расстрэлаў. І цяпер, праз больш чым 50 гадоў, яны з хваляван-

чаравікі, высокія бахілы, кашалькі, рэшткі адзення і іншыя прадметы. Знойдзеныя рэчы сведчаць аб тым, што забітыя — цывільныя людзі. В. І. Манышаў сказаў, што яшчэ ў ліпені 1987 года пасля агляду чалавечых астанкаў і прадметаў ён зрабіў заключэнне, што яны належаць ахвярам рэпрэсій, якія адбываліся ў другой палавіне трыццатых гадоў.

І цяпер, праз два гады, Манышаў яшчэ больш перакананы ў правільнасці свайго заключэння. Ускосным доказам гэтага служыць вынікі расследавання масавага забойства людзей у Курпатах — той жа злачынны почырк.

П. В. Дзевічынскі працаваў у 70-я гады ў кар'еры на экскаватарах. Ён успамінае: «Ляціць глыба, а на ёй — бот. Падэшва адвальваецца, і з бота выпадае чалавечыя косць. Бачыць гэта было цяжка». Чалавечыя астанкі знаходзіліся неглыбока, менш за 1 метр. Адноўчы экскаватары знялі верхні пласт зямлі і адкрылі некалькі ям, запоўненых чалавечымі астанкамі (касцамі, чарапамі і г. д.).

Ва ўсіх цывільных краінах свету месцы пахавання людзей — гэта святыя месцы, іх беражна ахоўваюць, шануюць памяць аб тых, хто памёр. А ў

ліпінскія каты. Варта прыгадаць, што 29 кастрычніка 1937 года былі расстраляны нашы землякі з Магілёўшчыны П. Галавач — пісьменнік, першы сакратар ЦК камсамола Беларусі і пісьменнік В. Каваль. У гэты ж дзень расстралялі І. Харыка — пісьменніка, члена-карэспандэнта АН БССР, і пісьменніка А. Вольнага. А колькі яшчэ жыццяў трагічна абарвалася ў гэты дзень?

Тамара РАМАНЬКОВА, старшыня Магілёўскай абласной філіі гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяр сталінзму «Мартыралог Беларусі».

ВЯДОМА, што гісторыя хрысціянскай царквы — гэта гісторыя барацьбы двух пачаткаў: драблення (так званы «ерэтычны» рух, вылучэнне розных плыняў пратэстантызму, сект) і імкнення да аб'яднання. Але і ў гэтым імкненні да аб'яднання былі таксама розныя плыні. «Рэлігійны сінкрэтызм», калі пры аб'яднанні павінны былі зліцца вераванні і абрады. «Празелітызм» — аб'яднанне, пры якім адна канфесія пачынае перамацаваць другую. І «экуменізм», прыхільнікі якога падтрымліваюць ідэю «хрысціянскага плюралізму», а збліжэнне розных напрамкаў хрысціянства адбываецца на аснове ўзаемных уступак. Разглядаючы адносіны паміж рознымі плынямі хрысціянства, трэба ўлічваць велізарную дыялектычную складанасць гэтых адносін, гістарычную зменлівасць палітычных, эканамічных інтарэсаў розных класаў, сацыяльных груп у розных умовах.

У XVI ст. Расійская дзяржава не раз распачынала вайну супраць Вялікага княства Літоўскага і Польшчы з мэтай захапу земляў суседзяў, пашырэння сваёй тэрыторыі. Ідэалагічным абгрунтаваннем палітычных намаганняў расійскіх феодалаў была тэорыя вызвалення зямель, якія былі калісьці падпарадкаваны Кіеву (адсюль і тэрмін «воссоединение» Беларусі з Расіяй, які дагэту да нашага часу і які М. М. Улашчык заўсёды браў у дзюксе), бо Маскоўская дзяржава — гэта працяг Кіеўскай, адбыўся толькі перанос сталіцы з Кіева ва Уладзімір, а потым у Маскву.

Палітычныя намаганні Маскоўскай дзяржавы грунтаваліся на клерыкальнай ідэалагічнай аснове. Згодна тэорыі «Масква — траці Рым», падпісанне ў 1439 г. Фларэнцыйскай уніі паміж канстанцінопальскім патрыярхам і Ватыканам, — гэта адыход ад «істиннага хрысціянства». За гэта ўсходняя царква і была пакарана Богам: галоўны цэнтр — Канстанцінопаль — быў захоплены ў 1453 г. туркамі. Таму рэлігійным цэнтрам стала Масква, якая павінна ўзяць на сябе функцыю аб'яднання ўсіх праваслаўных народаў пад эгідаю рускага цара, вызваліць іх ад каталіцкага прыгнёту. Канцэпцыя «вызвалення заходняй Русі» (пазней «заходняй Расіі») ад прыгнёту паліцаў, літоўцаў і каталіцкай царквы, якія хацелі апалячыць і акаталічыць рускі народ заходняй Расіі (гэта значыць, беларусаў і украінцаў), трывала замацавалася ў дарэвалюцыйнай дваранска-буржуазнай і клерыкальнай гістарыяграфіі. Гэтую канцэпцыю прыкмеціў і даў ёй ацэнку Ф. Энгельс. Ён пісаў: «У XVI стагоддзі, калі ў Польшчы панавалі езуіты, праваслаўных прымушалі далучыцца да рымска-каталіцкай царквы. Гэта давала вялікарускаму царю жаданую прычыну для пасягання на тэрыторыю былога Літоўскага княства, як на нацыянальную рускую вобласць, прыгнечаную... Польшчай... другая прычына для ўмяшальніцтва складалася ў тым, каб у якасці абаронцы праваслаўя выступіць на карысць праваслаўных уніятаў, хоць апошнія даўно ўжо змірыліся са сваім становішчам у адносінах да рымска-каталіцкай».

ГІСТОРЫЯ уніі каталіцкай і праваслаўнай царкваў бярэ пачатак са згаданай ужо так званай Фларэнцыйскай уніі 1439 г. Штуршком да заключэння яе быў зварот візантыйскага імператара і канстанцінопальскага патрыярха да папы рымскага з прапановай арганізаваць сумесны крыжовы паход хрысціянскіх дзяржаў супраць мусульман-туркаў, якія пагражалі Візантыі з усходу. У за-

ключэнні гэтай уніі была зацкаўлена фларэнцыйская і венецыянская значы, якая разлічвала на пашырэнне гандлю на ўсходзе. На саборы, які адбыўся ў Фларэнцыі і дзе быў падпісаны дакумент аб уніі, побач з дзеячамі каталіцкай царквы прымалі ўдзел усходнія патрыярхі і ў тым ліку прадстаўнікі рускай праваслаўнай царквы, — маскоўскі мітрапаліт Ісідар. Але унія не апраўдала надзей.

ў Віцебску па загаду князя Свідрыгайлы, які выступаў як кіраўнік і прыхільнік «партыі» праваслаўных. У 1458 г. мітрапалітам «Кіеўскім, Літоўскім і ўсёй Ніжняй Расіі» быў пастаўлены Грыгорый, якога прызнаў урад Вялікага княства Літоўскага і праваслаўны іерарх. З гэтага часу канчаткова падзяліліся праваслаўныя мітраполіі — Маскоўская і Літоўская.

праваслаўя», стаў шукаць шляхі да аб'яднання праваслаўнай царквы з каталіцкай, каб адзіным фронтам выступіць супраць рэфармацыйнага руху. У чэрвені 1593 г. ён пісаў аднаму епіскапу: «...маючы намер... адправіцца ў тую краіну, недалёка ад якіх жыве папа рымскі, прапаную парупіцца пра злучэнне царкваў». Далей князь К. Астрожскі скардзіцца, што «людзі нашай рэлігіі ўпалі ма-

ўмяшання суседніх дзяржаў ва ўнутраныя справы краіны». Ф. Энгельс пісаў: «Польшча заўсёды была надавычай пільнай... Большая частка насельніцтва ўсходніх правінцый належала да праваслаўнай веры, у той час як уласна паліякі былі каталікамі. Значная частка гэтых праваслаўных у XVI стагоддзі была вымушана прызнаць вераванства папы, і яны сталі называцца уніятамі, але многія з іх захавалі ва ўсіх адносінах вернасць сваёй ранейшай рэлігіі... І вось рускі ўрад, які ў сябе ў краіне не цярпеў ніякай іншай рэлігіі, акрамя праваслаўнай, і караў вераадступніцтва як алачынства, які заваўваў чужыя нацыі, далучаючы на права і налева чужыя вобласці і ў той жа час усё мацней скоўваў рускага прыгоннага, — гэты самы рускі ўрад хутка абрынуўся на Польшчу ў імя рэлігійнай цярпімасці, таму што Польшча нібыта прыскакала праваслаўных...»

Позірк у мінулае

Юрый ДРАГУН

Пра уніяцтва і дзяржаўную палітыку

Саму каталіцкую царкву раздзіралі супярэчнасці: мясцовыя царквы патрабавалі аўтаноміі. У праваслаўных краінах адмаўляліся прызнаваць Фларэнцыйскую унію. Мітрапаліт Ісідар па загаду вялікага князя Маскоўскага быў адлучаны ад кіравання царквой і арыштаваны. (Пазней яму ўдалося ўцячы ў Літву). Такім чынам, Фларэнцыйская унія існавала толькі на паперы. Але сама ідэя стварэння царкоўнай уніі засталася.

У якім жа становішчы знаходзілася праваслаўная царква Вялікага княства Літоўскага? У XV ст. адносіны паміж Вялікім княствам Літоўскім і Вялікім княствам Маскоўскім былі напружанымі, характарызаваліся ўзаемнымі прэтэнзіямі на пагранічныя землі. У той жа час існавала не зусім звычайная з'ява: праваслаўная царква Літоўскага княства была падпарадкавана маскоўскаму мітрапаліту, які, зразумела, падтрымліваў палітыку «свайго» князя — маскоўскага.

Пытанне аб стварэнні аўтакефальнай (самастойнай, незалежнай ад маскоўскага мітрапаліта) праваслаўнай царквы Вялікага княства Літоўскага ставілася яшчэ ў XIV ст. Так, у 1354 годзе канстанцінопальскі патрыярх зацвердзіў адразу двух мітрапалітаў «на ўсю Рускую зямлю». Мітрапаліт Аляксей быў пастаўлены на Маскоўскае княства, а Раман — на «Літоўскую і Валынскую зямлі». У 1415 г. па ініцыятыве Вялікага князя Літоўскага Вітаўта епіскапы абралі мітрапалітам праваслаўнай царквы Вялікага княства Літоўскага балгарына Грыгорыя Цамблана. Але пасля яго смерці ў 1420 г. Вітаўт прымае ў сябе маскоўскага мітрапаліта Фоція (1422 г.). У 1433 г. канстанцінопальскі патрыярх паставіў мітрапалітам праваслаўнай царквы Вялікага княства Літоўскага смаленскага епіскапа Герасіма. Апошні намагаўся наладзіць зносіны з Рымам, з прыхільнікам каталіцкай «партыі» князем Сігізмундам Кейстутавічам, за што ў 1435 г. быў спалены

У XV—XVII ст.ст. усю Еўропу, у тым ліку Польшчу і Вялікае княства Літоўскае ахапіла рэфармацыя, гэта значыць рух супраць папскай каталіцкай царквы. Дзеля барацьбы з рэфармацыяй у Польшчы была ўтворана інквізіцыя, якая спачатку знаходзілася ў руках манахаў, а потым — з 1542 г. — епіскапаў. Але інквізіцыя не атрымала шырокага распаўсюджвання і была скіравана супраць «ерэсіяў» мяшчан. Калі ж пачалі судзіць шляхту, сеймавыя паслы на ваяводскіх сеймах атрымалі інструкцыі дамагацца адмены інквізіцыі. Пасля спрэчак на сейме 1552 г. інквізіцыя была скасавана, а ў 1562 г. «унічожена і по імемні». — як пісаў вядомы гісторык М. І. Кастамару.

Гісторыя палітычнага аб'яднання Літвы і Польшчы, пачынаючы з Крэўскай уніі 1385 г., сведчыць аб тым, што яно заўсёды было нераўнапраўным. Пры больш-менш спрыяльных умовах Літва намагалася разарваць пагадненні. Так было і ў XVI ст., калі буйнейшыя феодалы Вялікага княства Літоўскага спрабавалі выкарыстаць рэфармацыйныя ідэі для стварэння цалкам незалежнай дзяржавы; на што звярнуў увагу К. Тарасаў. Каб здзейсніць задуманае, трэба было мець ідэалагічную падтрымку з боку царквы, якая б адрознівалася ад польскай каталіцкай і ўсходнеславянскай праваслаўнай, падпарадкоўвалася б шведскаму ўладзе і была дзяржаўнай царквой. І таму літоўскія магнаты, а затым шляхта і мяшчане, хоць мэты ў іх былі розныя, пачалі пераходзіць у кальвінізм.

РЭФАРМАЦЫЯ, — першая яшчэ сціплая і смутная спроба супрацьдзеяння сярэднявечнаму (Ф. Энгельс), напалохла феодалаў Польшчы і Літвы і іншых краін. Нават некаторыя праваслаўныя магнаты Рэчы Паспалітай пачалі імкнуцца да саюза з каталіцкай царквой, з Рымам, каб папярэдзіць распаўсюджванне гэтага руху, зберагчы адзінаства дзяржавы. Так, князь Канстанцін Астрожскі, вядомы ў дваранска-клерыкальнай гістарыяграфіі як «ревнитель

раляна, што пануе ў іх ляноста і нядбайнасць» і што яны «разбгаюцца па розных сектах». Дарэчы, шчырым «ревнителем православия» К. Астрожскі стаў пасля таго, як ягоныя ўмовы злучэння царкваў не былі цалкам прыняты каталіцкай царквой.

Рыму, аднак, удалося не толькі спыніць драбленне каталіцкай царквы, але і перайсці ў наступ на пратэстантызм: у XVI ст. пачалася так званая контррэфармацыя. Адным з элементаў правядзення ў жыццё контррэфармацыі, на мой погляд, было адраджэнне ідэі Фларэнцыйскай уніі, якая згуртавала вакол Рыма разам з каталікамі і праваслаўных, і тым самым умацоўвала пазіцыі каталіцкай царквы. З заключэннем Брэсцкай царкоўнай уніі 1596 г. праваслаўныя — церапер ужо «праваслаўныя уніяты», па тэрміналогіі Ф. Энгельса, — рабіліся ворагамі ўсіх пратэстантаў.

Брэсцкую царкоўную унію, на маю думку, можна ацэньваць як праўную экуменізму, бо яна не прывяла да поўнага зліцця канфесій. Абедзве царквы пры аб'яднанні пайшлі на ўзаемныя ўступкі. Праваслаўная царква Рэчы Паспалітай прызнавала ўладу папы рымскага і прыняла сімвал веры ў каталіцкім разуменні. Але яна захавала праваслаўную абраднасць і мову богаслужэння (народную, беларускую). Апрача таго, праваслаўная уніяцкая царква стала дзяржаўнай, побач з каталіцкай, а яе іерархі атрымалі роўныя правы з вярхоўнымі дзеячамі каталіцкай царквы.

Рэч Паспалітая — дзяржава шматнацыянальная. Сярод жыхароў гэтай краіны былі людзі розных веравызнанняў: каталікі, праваслаўныя, пратэстанты розных плыняў, мусульмане, іудзеі. Прычым гэта былі шматлікія групы, прадстаўнікі якіх займалі высокія дзяржаўныя пасады.

Аднак поруч з барацьбой паміж рознымі канфесіямі, якая праходзіла ў асноўным у выглядзе жорсткай літаратурнай палемікі, у Рэчы Паспалітай была даволі шырока распаўсюджана вераіярпімасць. Менавіта яна аздабляла рэлігійныя супярэчнасці, супрацьдзейнічала ўзнікненню рэлігійных войнаў, якія маглі прывесці да

Каб апраўдаць палітыку царызму, звязаную з так званым «воссоединением Западной России», у расійскай клерыкальнай і дваранска-буржуазнай гістарыяграфіі і была выпрацавана палітызаваная канцэпцыя аб страшэннай веранеярпімасці ў Рэчы Паспалітай, аб жудаснай палітыцы апалячвання і акаталічвання ўсіх слаёў насельніцтва Беларусі, аб тым, што гэтым поруч з каталіцкай займалася і уніяцкая царква.

СУПРАЦЬ гэтай канцэпцыяй рускай вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі ўпершыню навукова абгрунтавана выступіў у друку Адам Кіркор. Для абгрунтавання сваёй высюды ён прывёў дадзеныя аб уцёках сялян, у асноўным стараабрадцаў з Расіі ў XVII—XVIII ст.ст. з прычыны рэлігійных пераследаванняў, падлічыў, колькі дзесяткаў тысяч іх асела ў розных раёнах Беларусі і Літвы. Разглядаючы рэлігійныя пытанні, ён падкрэсліваў, што ў заключэнні царкоўнай уніі былі зацкаўлены не толькі іерархі каталіцкай, але і праваслаўнай царквы, бо перайшоўшы ва уніяцтва яны атрымлівалі роўныя правы з каталіцкім клерам. Змянілася правае становішча праваслаўнай (ужо уніяцкай) царквы ў дзяржаве, — яна атрымала правы грамадзянства, стала дзяржаўнай, карысталася падтрымкай з боку караля і папы рымскага. У той жа час А. Кіркор падкрэсліваў, што і пасля заключэння уніі адносіны паміж каталіцкай і уніяцкай царквамі заўсёды былі напружанымі. Ён разгледзеў пытанне аб прыняцці уніі простым народам. Улічваючы, што феодалы былі «патронамі» праваслаўных прыходаў, просты народ прымаў унію неўсвядомлена, па загаду паноў, якія ў большасці ўжо перайшлі ў каталіцтва. Паколькі абраднасць заставалася ранейшай, мова богаслужэння тая самая, то народ не бачыў і не разумеў той перамены, што на чале царквы стаў папа рымскі, а не канстанцінопальскі патрыярх.

На падставе гістарычных, лінгвістычных, археалагічных, этнаграфічных дадзеных А. Кіркор сцвярджаў, што беларусы — гэта не заходняя «ветвь» рускага народа, і не ўсходняя «ветвь» польскага, як гэта трактавалася ў рускай і польскай вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі, а асобная народнасць. Ён даказаў, што існуе не «говор» і не «наречие» рускай ці польскай мовы, а самастойная — беларуская мова.

А. Кіркора падтрымаў рускі гісторык П. Мілюкоў. Больш вядомы шырокаму чытачу як лідэр партыі кадэтаў. Ён пісаў, што дагматычныя спрэчкі вяліся сярод вярхоўных уладароў царквы, а просты народ у гэтым нічога не разумеў і нао-

гул не бачыў розніцы паміж уніяцкай і праваслаўнай царквы. П. Мілюкові першы з рускіх буржуазных гісторыкаў, які прызнаваў існаванне беларускай народнасці і беларускай мовы. Ён сцвярджаў: «Цяперашняе рассяленне беларусаў амаль цалкам адпавядае сваім межамі распаўсюджвання крывічы ў нашаму старажытнаму летапісу... Беларуская мова многімі лічылася і да гэтага часу лічыцца адной з вялікарускіх гаворак... у беларускай мове ёсць такія карэніны асаблівасці, якія вымушаюць вылучыць яе ў асобную групу, раўнапраўную з вялікарускай і маларускай». Каб не запалохаць чытачоў спасылай на класавыя ворага, лідэра партыі кадытаў, прывяду словы У. І. Дзюна, які пісаў пра Мілюкова, што той быў «одним из наиболее сведущих историков, кое-чему научившимся у исторического материализма».

А. Кіркор лічыў, што базіліяне (уніяцкі манаскі ордэн) многае зрабілі ў справе выхавання і адукацыі беларускага насельніцтва, бо выкладанне на уніяцкіх школах являлося на беларускай мове. Ён пісаў, што базіліяне былі вельмі адукаванымі і ў адукацыі уніяцкай адрагалі такую ж ролю, як езуіты ў адукацыі католікаў. Галоўная выснова А. Кіркора тая, што уніяцкая царква, яе асветніцка-адукацыйная дзейнасць паслабляла каталіцкую агрэсію, зберагала беларускую мову і культуру народа, прадужыла паланізацыю беларусаў.

Услед за А. Кіркорам і П. Мілюковым на рубяжы XIX і XX стагоддзяў да такой высновы прыйшоў лінгвіст, акадэмік Я. Карскі. Аднак гэтыя галасы зацікалілі мутнай плыні вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі. (Дарэчы, у 1955-56 гг. быў перавыдадзены толькі другі том «Беларусаў» Я. Карскага, а 1-ы і 3-ці так і не апублікавалі, бо там яраза ідзе гаворка аб этнічных продках беларусаў, аб ролях уніяцкіх выданняў у адукацыі беларусаў і г. д., карацей, пра тое, што не зусім укладваецца ў сучасныя схемы).

Згаданыя погляды А. Кіркора выклікалі шалёную крытыку з боку рускіх вялікадзяржаўнікаў, асабліва з боку прафесара Пецярбургскай духоўнай акадэміі М. Каяловіча (на некаторых звестках, паходзіў з уніяцкага духавенства Гродзенскай губерні). У рэцэнзіі на трэці том «Живописной России» А. Кіркора і ў манаграфіі «История русского самосознания...» ён не знайшоў нічога станоўчага ў рабоце А. Кіркора, абвінавачваў аўтара за тое, што той знайшоў нейкіх беларусаў і г. д. Каб пераканаць чытачоў, што уніяцкая царква чыста каталіцкая, што ў ёй нічога не захавалася ад праваслаўя, у 1884 г. М. Каяловіч пісаў, што паміж вяршамі уніяцкай і каталіцкай царкваў не было супярэчнасцяў і непаразумеў. Але ж раней — у 1873 г. — ён прызнаваў, што «уніяты заўсёды лічылі (праваслаўных. — Ю. Д.) сваімі». Больш таго: «Наколькі можна меркаваць па помніках, якія захаваліся, уніяты не прымалі ўдзел у ганенні праваслаўных» (гэта датычыць Беларусі. — Ю. Д.), «Толькі на Украіне, — пісаў М. Каяловіч, — мы бачым, што поруч з фанатыкамі-палікамі стаялі уніяты». Між іншым, у дзвюх манаграфіях, прысвечаных рэлігійным пытанням на Украіне і Беларусі, усе факты барацьбы праваслаўных супраць уніяцкай царквы і уніяцкай (на сутнасці казакаў), або уніяцкай супраць праваслаўных, М. Каяловіч прыводзіць толькі з гісторыі Украіны, але не з гісторыі Беларусі.

М. Каяловіч так моцна прыляпіў А. Кіркору цэтлік «паланіфіла», што ён захаваўся да нашага часу. І хоць некаторыя беларускія гісторыкі, публіцысты, асветнікі з пачатку XX ст. і да сярэдзіны 30-х гадоў падавалі многія пытанні гісторыі Беларусі «па Кіркору», праўда, не згадваючы яго імя, А. Кіркор застаўся паланіфілам. Так, напрыклад, А. Цвікевіч лічыў, што газета «Новое время», якую выдаваў А. Кіркор у Пецярбурзе (некаторы час

разам з вядомым рускім і ўкраінскім гісторыкам М. Кастамаравым), была «паланіфіцкай», а А. Кіркор, як і Дзюна-Марцінкевіч, называў «беларусафіл польскай культуры».

ПАСЛЯ РЭВАЛЮЦЫІ 1905—1907 гг. погляды А. Кіркора атрымалі развіццё ў працах дзеячаў беларускага асветніцтва і культуры. У 1909г. Антон Навіна (Луцкевіч) надрукаваў кароткі артыкул «Белоруссы», дзе пісаў, што уніяцкая царква да яе скасавання была аплотам беларускай народнасці, што беларусы-католікі больш паддаюцца ўплыву польскай культуры і ўжываюць «польскі» алфавіт, а беларусы-праваслаўныя карыстаюцца кірыліцай і лягчэй паддаюцца («вяліка») рускаму ўплыву. У 1910 г. выйшла з друку «Кароткая гісторыя Беларусі» Власта (В. Ластоўскага). Характэрна, што яна была выдадзена ў двух варыянтах — кірыліцай для праваслаўных і лацінкай для беларусаў-католікаў. «Уніяцкая царква трывала ў Беларусі 243 гады. За гэты час яна перажыла шмат перамен і ў канцы стала сапраўднай народнай верай», — пісаў В. Ластоўскі. Такія ж погляды на уніяцкую царкву падзяляў і Максім Багдановіч.

У працах А. Цвікевіча, М. Доўнар-Запольскага і наогул усіх беларускіх гісторыкаў у паслярэвалюцыйны час выказвалася думка, што адной з устойлівых рысаў беларускай народнасці была прыналежнасць асобы да уніяцтва, бо беларусы-католікі з цягам часу апалачваліся, а праваслаўныя беларусы русіфікаваліся.

Асобна трэба сказаць аб працах акадэміка М. Нікольскага. Ягоныя погляды на гісторыю уніяцкай царквы, яе ліквідацыю склаўся яшчэ напярэдадні першай сусветнай вайны, калі ён быў сааўтарам шматтомнай «Русской истории с древнейших времён» М. Пакроўскага (аўтар раздзелаў па гісторыі рэлігіі і царквы). У 1932 г. выйшла з друку другое выданне (перагледжанае і дапоўненае) «Истории русской церкви» М. Нікольскага, у прадмове да якога аўтар пісаў, што ў аснову кнігі пакладзены артыкулы па гісторыі рэлігіі і царквы, змяшчаныя ў першых трох выданнях «Русской истории с древнейших времён» М. Пакроўскага, што ягоны асноўны пункт гледжання застаўся нязменным.

Пасля смерці М. Пакроўскага (1932 г.) пачалася крытыка ягоных поглядаў, якая была больш падобна на цкаванне нябожчыка. Погляды выдатнага гісторыка-марксіста былі спачатку абвешчаны «антыгістарычнымі», а потым, распалішы сябе, крытыканы назвалі іх «антымарксісцкімі», «забыццямі» нават ленинскую характарыстыку М. Пакроўскага як абавязковага дарадчыка і кіраўніка «па пытаннях навуковых, па пытаннях марксізма ўвогуле».

Трэцім выданнем «Истории русской церкви» М. Нікольскага выйшла ў 1983 годзе. Навуковы рэдактар гэтага выдання М. Гардзюк піша ў прадмове: «Як гэта ні дзіўна, але факт застаецца фактам: сёння, як і 50 гадоў таму назад, кніга М. Нікольскага па-ранейшаму адзіная марксісцкая манаграфічная праца па гісторыі рускай праваслаўнай царквы». Аднак навуковы рэдактар выкінуў з гэтага марксісцкага выдання раздзел аб ліквідацыі уніяцкай царквы, паколькі ў ім меліся, на думку Гардзюка, тэарэтычныя палажэнні, ад якіх М. Нікольскі сам адмовіўся ў 30-я гг. (!?). У той жа час Гардзюк не назваў ніводнага артыкула М. Нікольскага, у якім бы той адракаўся ад свайго пункту гледжання. Міжвольна ўзняе пытанне: калі за 50 гадоў не напісалі новых марксісцкіх работ па гісторыі царквы, дык адкуль узяліся марксісцкія ацэнкі гісторыі уніяцкай царквы Беларусі (1596—1839), адкуль «сучасныя вывады савецкай гістарычнай навукі»?

Якую ж «крамолу» знайшоў Гардзюк у кнізе М. Нікольскага? Справа ў тым, што аўтар манаграфіі не прыводзіць фактаў масавых уцекаў беларускіх сялян у Расію з мэтай «восоединения с великим русским народом», а прыводзіць адваротныя факты — уцекаў сялян, у асноўным стараабрадцаў, з Расіі на землі Рэчы Паспалітай. Такім чынам, трашчыць па ўсіх швах тэзіс аб страшэнным прыгнёце праваслаўных з боку каталіцкай і уніяцкай царкваў. М. Нікольскі прыводзіць шырокавядомыя факты аб першай «выганцы» стараабрадцаў з Веткі і слабод у 1735 г., калі з 40 тысяч стараабрадцаў карная экспедыцыя пад камандаваннем палкоўніка Сыціна змагла злавіць 14 тысяч і прымусова суправадзіць іх у Расію. У 1764 годзе, ужо пры Кацярыне II, была зроблена другая «выганка» стараабрадцаў з Веткі, пасля якой Іх калонія была канчаткова спустошана. У кнізе М. Нікольскага не адлюстравана дзейнасць уніяцкай царквы ў справе акаталічвання і апалачвання, не паказана і «вялікая радасць» беларусаў-уніяцкаў ад «восоединения» з рускай праваслаўнай царквой. А што ж ёсць у кнізе М. Нікольскага? М. Нікольскі паказваў усю «кухню» добраахотна-прымусовага «восоединения» западно-рускіх уніяцтваў з рускай праваслаўнай царквой. Вось гэта, на маю думку, і не падабаецца Гардзюку, бо не ўкладваецца ў канцэпцыю аб страшэнным нацыянальна-рэлігійным прыгнёце беларусаў у час знаходжання іх у складзе Рэчы Паспалітай, аб барацьбе беларускага народа за «восоединение» з Расіяй.

Між іншым, пункт гледжання М. Нікольскага на ліквідацыю уніяцкай царквы не быў арыгінальным. Такія ж думкі выказвалі яшчэ ў XIX ст. некаторыя рэвалюцыянеры-дэмакраты. Яны лічылі, што зліквідаванне уніяцкай царквы і метады гэтага зліквідавання ёсць гвалт над беларускім народам. А. Герцэн у 1858 г. змясціў у «Колоколе» артыкул «Секущее православие», у якім пісаў, што цар Мікалай I «з набожнай лютасцю ўсякаў уніяцкаў у праваслаўе», а мітрапаліта Іосіфа Сямашку (былога уніяты), які старанна рэалізоўваў «уз'яднанне заходнерускіх уніяцкаў з рускай праваслаўнай царквой, называў «Юдам ва Хрысце».

У НАШАЙ гістарычнай літаратуры склаўся ўстойлівы погляд, што ў XVI—XVII стст. у Вялікім княстве Літоўскім апалачваліся і акаталічваліся праваслаўныя украінскія і беларускія феадалы праводзілася бадай што прымусова. Есць абгрунтаваныя быццам бы марксісцкія: рост антыфеадалінай барацьбы народных мас змушаў да больш цеснага аб'яднання, класавыя інтарэсы бралі верх над этнічнымі: таму праваслаўныя феадалы пераходзілі ў каталіцтва і такім чынам аўтаматычна апалачваліся. Аднак апалачванне ахапіла і літоўскія феадалы-католікаў. Звернемся да Ф. Энгельса. У рабоце «Внешняя политика русского царизма» ён пісаў, што з Люблінскай уніі 1569 г., вынікам якой было аб'яднанне Вялікага княства Літоўскага і Польшчы ў адну дзяржаву — Рэч Паспалітую, «вследствие более высокого уровня цивилизации Польши», магнаты і шляхта Беларусі і Украіны «сильно ополчились...».

Г. Пляханаў бачыў і іншую прычыну апалачвання вышэйшага саслоўя. «Грамадскі-палітычны парадкі, якія перамаглі ў Маскве, — пісаў

ён, — забілі ўсякую спагаду да яе з боку вышэйшага саслоўя адзінаплемяннай Літоўскай Русі і тым самым штурхнулі гэта саслоўе ў абдымкі Польшчы, якая была класічнай дзяржавай шляхецкіх вольнасцяў». І далей: «...было імкненне гэтага класа да Масквы саступіла месца яго адхіленню ад яе значна раней, чым здзейснілася яго апалачванне».

З апалачваннем асноўнай часткі літоўскіх, беларускіх і ўкраінскіх магнатаў і шляхты ў Вялікім княстве Літоўскім паступова пачала распаўсюджвацца і польская мова, якая стала мовай адукаваных свецкіх колаў. І ў беларускай мове, якой карысталіся ў асноўным прадстаўнікі ніжэйшых слаёў насельніцтва, паступова пачалася замена кірылічнага шрыфту на лацінскі. К. Марк і Ф. Энгельс падкрэслівалі, што славяне «каталікі ўжываюць лацінскі алфавіт, паборцы праваслаўнай царквы пішуць кірыліцай, якая ўжываецца ў рускай і стараславянскай, ці царкоўнаславянскай мовах». Літаратура праваслаўнай царквы па сутнасці нічым не адрознівалася ад уніяцкай ні па зместу, ні па мове, ні па алфавіту. Царкоўнаславянскую мову ведалі толькі найбольш адукаваныя прадстаўнікі кліра, аб чым сведчаць шматлікія факты. Прагадаю некаторыя. У 1722 годзе друкарня Супрасьскага манастыра (уніяцкага) выдала «Лексікон». Як піша Г. Галенчанка, «прычынай выдання з'яўлялася павялічанае невуцтва уніяцкіх царкоўнікаў у царкоўнаславянскай мове, якія «яко сотный нерей еднѣ славенскій разумее, неведая, что чтѣт». Не хопала і друкароў, якія б добра ведалі царкоўнаславянскую мову. Тым больш не ведаў яе просты народ. Але адукаваныя вярхі праваслаўнай царквы не лічыліся з тым і працягвалі дундукаваць пісаць свае палемічныя творы на царкоўнаславянскай мове. Каб пашырыць кола сваіх чытачоў, перакладалі свае працы на польскую мову, ужыванне якой паступова распаўсюджвалася сярод адукаванага грамадства. Гэта адносіцца да некаторых палемічных твораў С. Зізіяна, накіраваных супраць каталіцтва і уніі. З той жа прычыны М. Сматрыцкі выдаў свой вядомы «Фрынас» на польскай мове ды яшчэ і гатыцкім шрыфтам.

Ф. Энгельс пісаў, што духавенства распадалася на два зусім розныя класы. Арыстаркратычны клас складала духоўная феадальная іерархія... Плебейская частка духавенства складалася з вясковых і гарадскіх святароў. Яны стаялі па-за феадальнай іерархіяй царквы і не мелі долі ў яе багаццях. Гэтай катэгорыі духавенства «былі дастаткова блізкі ўмовы жыцця масы...» І таму яна падтрымлівала патрабаванні ніжэйшых слаёў насельніцтва, падкрэсліваў Ф. Энгельс. Разумеючы, што ніжэйшае духавенства і просты народ не валодалі царкоўнаславянскай мовай, кіраўніцтва і праваслаўнай, і уніяцкай царкваў вымушана было выдаваць літаратуру на «народнай» мове. Таму ў некаторых выданнях маюцца заўвагі, што кніга «з грецкаго и словенского на русский язык преложена» (1637 г.). Другі варыянт: «Преведенное от еллинского на словенский и пакн на простейший язык со исправлением» (1643).

У гістарычнай літаратуры (падручніках, манаграфіях, артыкулах) людзі навукі ніколі не забываюць прагадаць чытачу прозвішча полацкага уніяцкага архіепіскапа Іасафата Куцэвіча (забіты ў 1623 годзе ў Віцебску праваслаўнымі жыхарамі горада), які гвалтоўна заганяў беларусаў у унію. Уніяцкую ж царкву, як вядома, сучасныя беларускія гісторыкі лічаць важным інструментам апалачвання і акаталічвання беларусаў. Як жа можна растлумачыць той факт, што гэты гвалтоўнік ва Уставе прасвітарам прагадаваў аб неабходнасці ўжывання народнай мовы пры багаслужэнні? І ў XVIII ст. полацкі уніяцкі епіскап пасылаў цыркуляры, у якіх прадпісвалася звяртацца «са словам божым» на «разумелай мове». Уніяты выдавалі «на мясцовай мове» брашуры і асобныя лісты рэлігійнага зместу. Сярод іх меліся творы, якія наслі прыкметы духоўнай паэзіі. Прагадаю, што ў XVIII ст. царкоўная літаратура — праваслаўная і уніяцкая — яшчэ друкавалася кірыліцай, якая ў беларускай мове ўжо не ўжывалася. А ў канцы XVIII ст. уніяты распаўсюджвалі друкаваныя на беларускай мове лацінскімі шрыфтам рэлігійныя песні.

З цягам часу і каталіцкая

царква змяніла тактыку, прыстасоўвалася да рэальнасці. Яшчэ ў XVI ст. вядомы дзеяч каталіцкай царквы Антоній Пасевін падрыхтаваў некалькі катэхізаў на «западно-русскамоу языке» і раў выдаваць на гэтай мове розныя дагматычныя і палемічныя творы. У Полацкай калегіі выкладалі «западно-русскамоу языке», а ўпраўленне Магілёўскай каталіцкай мітраполіі ў 1794 годзе прадпісвала, каб пропаведзі вяліся «на народнай мове».

У канцы 20-х гг. кіраваць развіццём гістарычнай навукі сталі ў асноўным людзі, якія скончылі навуковыя ўстанавы рознага тыпу ўжо ў савецкі час. Яны лічылі сябе марксістамі і займаліся пытаннімі, якія ў дарэвалюцыйны час амаль што не вивучаліся: гісторыя рэвалюцыйнага руху, грамадскай думкі пераважна канца XIX і пачатку XX ст. Пытанні сярэднявечча, рэлігійныя адносіны, палітычная гісторыя гэтых часоў заставаліся манаполіяй ў асноўным беспартыйнай часткі гісторыкаў, навуковая дзейнасць якіх пачалася яшчэ да рэвалюцыі. Таму малядое пакаленне гісторыкаў, б'ючы «нацэмаў», пераглядала існуючыя канцэпцыі па прыпынку «ўсё наадварот» толькі па пытаннях рэвалюцыйнага і народнага рухаў. Так, напрыклад, акадэмік Шчарбакоў пісаў у 1934 г., што «нацэмы» апусціліся да такой нізасці, што нават Ідэолага беларускай і польскай шляхты Кастуся Каліноўскага лічылі рэвалюцыянерам-дэмакратам. У той жа час, пытанні паходжання беларускага народа, першага дзяржаўнага аб'яднання беларускай народнасці, ацэнкі дзейнасці уніяцкай царквы і іншыя яны не крапалі і не пераглядалі, бо гэтыя пытанні наогул не вивучаліся. Таму многія погляды «нацэмаў» перайшлі на спадчыне ў агульную канцэпцыю будучых «ворагаў народа». Гэта яскрава прагледжваецца ў рабоце таго ж Шчарбакова, які пісаў, што ліквідаванне уніяцкай царквы ў 1839 годзе — гэта акт насілля над беларускім народам, здзейснены царскім урадам з русіфікатарскай мэтай.

Пасля другой «чысткі» беларускай інтэлігенцыі ў другой палове 30-х гадоў, больш жорсткай і крывавай, зноў пачалася шматанне беларускай гісторыі. Усе ранейшыя канцэпцыі былі татальна перагледжаны ўсё па тым жа прыпынку «ўсё наадварот». Але што маглі стварыць нешматлікія, цудам пазбегшыя турмы ці смерці, запалоханыя пераглядальнікі? Яны звярнуліся да канцэпцыі, якая была ў свой час перагледжана, — з арсеналу дарэвалюцыйнай вялікадзяржаўнай дваранска-буржуазнай гістарыяграфіі.

Перагледзеўшы канцэпцыю гісторыі Беларусі (я маю на ўвазе ў асноўным гісторыю сярэднявечча. — Ю. Д.), гісторыкі хуценька падвялі пад яе філасофскую базу, абвясціўшы яе марксісцкай. А ў тых умовах — ва ўмовах канфармізму — гэта накладала «табу» на перагляд гэтай канцэпцыі, якая ў 40-я і пачатку 50-х гадоў была пашырана, дапоўнена, «падшліфавана» Б. Груэкавым, Б. Рыбакавым і «іжэ з ім» і вылілася ў тэзісы «300 лет восоединения Украины с Россией». Пасляваеннае пакаленне беларускіх гісторыкаў было вымушана толькі падбіраць «факцікі» з розных дарэвалюцыйных зборнікаў дакументаў, тэндэнцыйна складзеных, накітавалі Актаў Віленскай археаграфічнай камісіі і іншых, і змяшчаць іх у гатовыя соты.

Музам на пацеху

Мікола ЯНЧАНКА

ПАМФЛЕТЫ - БАЙКИ

Пра пісаную торбу

Носыцца, як дурні з пісанай торбай.

(З народнага).

Кацілася торба
З высокага горба.
Торба з застоём,
Пісаная затое,
Дурні—
Да торбы той,
Выкінулі застою
І самі
(Дурням закон не пісаны)
Носыцца з торбай пісанай:
«Ну і торба!
Роспіс які!
Хутчэй у торбу.
У торбу, браткі».
І ўсе амаль
Падаліся ў торбу
І пакаціліся
З высокага горба,
Па каменнях,
Карэннях...
З паскарэннем.

Пра пазіцыю

Калі яшчэ ў абдымках траў
Рака дыміць-туманіцца,
Пастух на пашу статак гнаў
Праменнай
Летняй раніцай.
Не мог адрозніць чалавек
Ад правага
Няправага
І без разбору
Пугай сек
То левага,
То правага.
То гнаў
Са скорасцю ракет,
То ціхім крокам пешага,
І даставалася як след
Апошняму
І першаму.
Скаціна—
Далей ад граха—
Хто ў лес,
Хто ў лозы ніцыя.

Бяда,
Калі і ў пастуха
Няма сваёй пазіцыі.

На павадку

— Дзень добры, Жук!
— А, добры дзень,
Барбос!

Што звесіў нос,
Са смуткам у паглядзе?
Ты ж, чуў я,
На падрадзе.
Цяпер табе,
Як кажуць, воля,
Даступны лес,
Даступна поле,
Гуляй у лузе
Ці у садзе.
Ты ж на падрадзе!
— Ды на падрадзе...
Знялі ланцуг,
А радасці не маю:
На павадку ж
Мяне трымаюць.
Лягчэй,
Мякчэй,
Але не туліць,
А шыю муліць.

Танцаваць ад печы

Дзед вучыў мяне кавачу
І больш тонкім рэчам:
«Калі будзеш танцаваць,
Пачынай ад печы.
Танцаваць—
Не дрывы сеч...»
І заканчваў складна:
«У кожнай справе трэба
Вызначыць дакладна...»
І ў любым пытанні ў нас,

Важным,
Актуальным,
Печ шукайце.
Есць яна
І ў нацыянальным.
Печ,
Скажу я вам,
Не меч,
Далікатны сродак,
Назваваюць
Туую печ
Волюю народа.
Дык не клічце,
Людцы,
Раць,
А склікайце Веча.
Будзем сёння танцаваць,
Будзем справы вырашаць
Ад печы.

Ахвяра прынцыпу

Ягоны прынцып
Можна рыфмаваць:
«Трымаць
І не пушчаць!»
І гэты прынцып
Ён праводзіў яра
І сам аднойчы стаў
Яго ахвярай.
Дакладней,
Раз яму прыперла...аць,
Ды, верны прынцыпу,
«Трымаць
І не пушчаць!»,
Пачаў трымаць...
І што ж?
Свой прынцып споўніў?
Не...
Уласныя штаны напоўніў.

АДВАКАТ

Я што хачу сказаць, таварышы! Я — за публічнасць і перабудову! Раней мяне б на гэтую трыбуну нічым не прывабілі, А чаму, думаеце? Тады ж у нас ніякай публічнасці не было. Слова не давалі сказаць! А сёння я на гэтай трыбуне па ўласнай ініцыятыве, так сказаць, ніхто мяне за язык не цягне. І ніхто мне не будзе дыктаваць, што і як сказаць! Вы разумееце мяне?

Бліжэй да справы?.. Можна і бліжэй. Я ўсё скажу, хопіць, дамаўчаліся на сваю галаву! Вось тут папарэдні прамоўца прапанаваў Леаніду Максімавічу вымову аб'явіць. Я рашуча супраць, таварышы! Ды Канабрыцкаму ж няма роўных у нашай установе. Лепшы работнік! З такіх людзей прыклад трэба браць, а вы яму вымову. Незамянімы чалавек і работнік таксама. А што, здараецца, Максімавіч дзянёк другі на рабоце адсутнічае, дык гэта зразумець трэба. Мала прычын бывае ці што? Па сямейных абставінах, напрыклад, ці захварэе чалавек.

Ды і перабудову трэба далікатна праводзіць, таварышы! Да кожнага чалавека індывідуальны падыход патрэбен. Не ўсе ж могуць так адрэзу: увечары падрыхтаваўся, ранкам перабудаваўся!

Дайце нам тэрмін, мы апраўдаем! А Канабрыцкі раней за ўсіх нас перабудоўвацца пачаў, калі яшчэ ніхто не ведаў, што гэта такое.

Установа ў нас маленькая, таварышы, можна сказаць, адна сям'я, дык навошта нам адзін аднаму настрой псаваць? Каб потым зусім на працу ісці не хацелася? Адкуль тады прадукцыйнасць працы возьмецца, калі ў людзей настрой дрэнны будзе?

Я, напрыклад, веру Леаніду Максімавічу больш, чым сабе. Ён ніколі не падвядзе, заўсёды дапаможа, з якім пытаннем да яго б ні звярнуўся. І да зарплаты трыяк пазычыць, калі ў яго ёсць, канечне, і кампанію заўсёды падтрымае. Адным словам, свой чалавек у калектыве. З кім жа мы застанёмся, таварышы, калі такімі кваліфікаванымі кадрамі раскідвацца пачнём!

Што значыць, колькі можна прагульваць?.. Ды не прагульшчык ён ніякі! Хіба ніхто не заўважыў, што ў яго паводзінах таксама змяніліся адбываліся? Бывала, па два дні Максімавіча на працы не бачылі, а зразумець трэба, чаму гэта адбылося.

Хто там сказаў, што я недалёка ад Канабрыцкага адкаціўся, і да мяне чарга дойдзе?.. Слова сказаць не даюць! Паспрабуй выступіць у абарону таварыша, табе адрэзу ж твае пазалеташнія грашкі ўспомняць! А ў каго іх няма?.. Маўляў, не выступай, Пацёмкін, у самога рыльца ў пушку? Дык якая ж гэта публічнасць, таварышы!.. А наконт перабудовы, гэта мы—за! Заўсёды гатовы.

Таіса КАЗЛОУСКАЯ.

Марат БАСКІН

«Кніжнік»

Сярод сяброў ён кніжнікам лічыўся:
Усё чытаў ён, мае погляд свой:
— Там вельмі бедны змест,
Ды толькі кніжнік, апрача прадмовы,

Нічога не чытаў у кніжцы той!

Флюгер

Ён адчуваў перабудову,
І меў заўсёды творчы новы.
Ён не друкуе «са стала»,
Ён выдае іх «на-гара»!
Ад часу ён не адстае—
І выдае ўсё, выдае.

Марцін КОУЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Есць шмат спосабаў ачарніць — зняславіць, зганьбіць, асарамачыць, запляміць, ашальмаваць, выставіць на пашмешышча, кінуць ценю. І толькі адзін спосаб зняліць — зняўшы скуру.

□ Я—аптыміст. Такое бязладдзе, як наша, можа адолець толькі такі лад, як наш.

□ Тэхніка бяспекі. «Увага, наварсе працуюць!» — папярэджваў плакат прахожых. Клапаціліся пра тых, што наварсе.

□ «Джардана Бруна быў спалены не таму, што зямля круціцца, а таму, што ўведаў гэта дачасна»,—апраўдвалі інквізітары.

□ Прыгожыя даюць цяпер імёны, ды згодзіцца Рыгоры і Сымоны. І прозвішчы шляхетныя пайшлі, змянілі націскі Казлы і Кісялі. Учора мне званіла Дарка Жаба, цяпер, прабачце, Дораці Жабо.

□ І між карлікаў павінны быць акселераты. Акселераты-карлікі.

□ «У Мінску добрае надвор'е»,— паведаміла маскоўскае радыё. «Кепскае»,— перадало беларускае. Спраўджваючы прагнозы, над адной палавінай Мінска свяціла сонейка, над другой імжыў дождж.

□ Чаму нязручна ехаць спіною да руху? Бо едзеш уперад, глядзіш назад і бачыш, як іншыя і едуць і глядзяць уперад.

□ «Пустое месца»,— казалі пра дзірну, а яна пакрыўдзілася: «Хіба ў мяне няма краўці?»

3 8 ПА 14 СТУДЗЕНЯ

9 студзеня. 19.25

«ТРАНСПЛАНТАЦЫЯ ДУШЫ»

Прэм'ера дакументальнага фільма БТ. Рэжысёр Л. Гедравічус.
Стужка прысвечана рэжысёру-кінадакументалісту І. Калоўскаму.

9 студзеня. 21.30

ЛІРА

Мастацка-публіцыстычная праграма.

12 студзеня. 19.25

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс з Віцебска.
Абмеркаванне праекта Закона аб мовах у БССР. Новыя вершы А. Салтуна. Выстава мастака А. Мемуса. Знаёмства з артысткай коласаўскага тэатра В. Багданавай.

13 студзеня. 11.15

УСПАМІНЫ ПРА СЯБРА

Міналай Гарулёў у расказах сучаснікаў.

13 студзеня. 14.50

МЕТРАНОМ

Музычна-публіцыстычная праграма з удзелам дзельцаў навукі, рэлігіі і мастацтва. Вядучая—народная артыстка СССР Святлана Данілюк.

13 студзеня. 17.55

РАДАВОД

Паводле беларускага народнага календара 13 студзеня святкуюцца «шчодры вечар», альбо проста «шчодры». Гледачы ўбачаць, як праходзяць каляды, як «шчадруюць» на Палесці.

13 студзеня. 19.50

«Я ПАХОДЖУ З БЕЛАРУСАУ...»

Пра скульптара Міхаса Духамёна, які жыве і працуе ў Таліне.

13 студзеня. 23.00

СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ

Інфармацыйна-музычная праграма.

14 студзеня. 17.40

ВЕЧАРЫНА

Творчасць паэта Анатоля Сыса. Паэтычны вечар у ДOME літаратара.

14 студзеня. 19.20 і 22.00

ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЮ

Тэлевізійны фестываль беларускай песні. 1-я і 2-я часткі.

А Б' Я В Ы

БЕЛАРУСКАЯ ДЗЯРЖАВНАЯ

ОРДЭНА ДРУЖБЫ НАРОДАУ

КАНСЕРВАТОРЫЯ

ІМЯ А. В. ЛУНАЧАРСКАГА

АБ'ЯУЛЯЕ КОНКУРС

НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ

ПАСАД ПРАФЕСАРСКА-ВЫКЛАДЧЫЦКАГА

СКЛАДУ

(ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ МІНСКУЮ

ПРАПІСКУ).

КАФЕДРА ДРАУЛЯНЫХ ДУХАВЫХ ІНСТРУМЕНТАУ

загадчык кафедры (прафесар)—1.

дацэнт па класе кларнета — 0,5.

КАФЕДРА АРКЕСТРАВАГА ДЫРЫЖЫРАВАННЯ

старшы выкладчык — 2 адзінкі па 0,5.

Тэрмін падачы залу — адзін месяц з дня апублікавання. Заявы і дакументы згодна Палажэнню аб конкурсах накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220600, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэл.: 22-49-42; 26-06-70.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
AT 10101

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культаветрабоды — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоля ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоля БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.